

Naslov originala

“ROMA WOMEN SPEAK OUT”

Shadow report

for the Committee on the Elimination of Discrimination against Women

(CEDAW Committee)

to be considered at its 55th session

(8-26 July, 2013)

Za izdavača:

BIBIJA Romski ženski centar, Beograd

Štampa:

Intra.Net Communication d.o.o.

Tehničko uređenje:

Zemark agencija, Beograd (Srđan Stanić)

Prevod:

Ženski prostor, Niš (Ana Zorbić)

Beograd 2013

Izdavanje pomogla:

Ova publikacija je objavljena uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women). Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima i autorkama, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem UN.

ROMKINJE PROGOVARAJU

**Izveštaj iz senke
upućen Komitetu za ukidanje diskriminacije žena
(CEDAW Komitet)
za razmatranje na 55. sednici
(8-26.jul 2013)**

Izveštaj podnose članice Romske ženske mreže Srbije

Izveštaj sačinile:

Biljana Branković, nezavisna istraživačica – konsultantkinja u saradnji sa članicama Romske ženske mreže Srbije:
Romski ženski centar „BIBIJA“, Beograd;
Ženski prostor, Niš;
Udruženje Romkinja „Osvit“– SOS telefon na romskom i srpskom jeziku, Niš;
Udruženje Roma Novi Bečeј – SOS telefon na jezicima manjina, Novi Bečeј;
Inicijativa Romkinja Pirot;
Inicijativa Romkinja Bujanovac;
Istraživači Romi, Žabalj;
„Sastipe“, Vranje i
„Romnjako ilo“, Zrenjanin.

Sadržaj:

UVOD.....	6
METODOLOGIJA.....	6

Propratne informacije o procesu pripreme periodičnog državnog izveštaja

Okvir: Prema zvaničnim podacima 147.604 Roma živi u Srbiji, ali je tačan broj približno četiri puta veći

DA LI SE POSTOJEĆI PRAVNI I INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ADEKVATNO BAVE

PROBLEMATIKOM VIŠESTRUKE DISKRIMINACIJE? (Pitanja koja se tiču članova 2-4: Politike usmerene na eliminaciju diskriminacije žena, razvoj i napredak žena i privremene posebne mere)..... 11

✓✓ Pozitivni koraci: Poboljšanje zakonodavstva –Usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije (2009) i izmene koje se odnose na zločine iz mržnje

Antidiskriminatorne odredbe u relevantnim zakonima

KLJUČNI PROBLEMI I PITANJA:

► Antidiskriminacija u praksi: Problemi sprovođenja Zakona o zabrani diskriminacije i drugih antidiskriminatornih odredbi u srpskim sudovima

► Rodno neutralan jezik u zakonodavstvu

► CEDAW konvencija se (još uvek) ne implementira direktno

Okvir: Sudske odluke se retko pozivaju na međunarodne ugovore

► Pitanja proizašla iz rada novoosnovanih nezavisnih državnih tela

Okvir: Napadi, govor mržnje i slučajevi diskriminacije nad Romima: Izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (2012)

► Sveprisutni problem: Dobri zakoni nisu dovoljni, odnosno, da li Srbija ima „političku volju“ da sproveđe zakone

► „Čvrste činjenice“ je teško naći: Nedostatak (rodno razvrstanih) podataka o marginalizovanim ženama, uključujući Romkinje

► Mehanizmi za rodnu ravnopravnost: Može li se problemima Romkinja i drugim marginalizovanim grupama žena dati veći prioritet?

► Politika ili „puste želje“: Problemi u koordinaciji i sprovođenju strateških dokumenata o pravima romskih žena i devojčica

Komentar na državni izveštaj

► Marginalizacija romskih ženskih organizacija u kreiranju politika i zakona

► Ne postoji sistemska i konzistentna politika privremenih posebnih mera (mera afirmativne akcije) usmerenih na poboljšanje položaja romskih žena i devojčica i žena iz drugih marginalizovanih društvenih grupa

♣♣♣ Preporuke za unapređivanje mera i politika kojima se želi postići puna ravnopravnost

ZAŠTITA ROMSKIH ŽENA I DEVOJČICA OD RODNO ZASNOVANOG NASILJA

(Sprovođenje Opšte preporuke 19 CEDAW Komiteta)

✓✓ Pozitivni koraci: Potpisivanje Konvencije Saveta Evrope 29

✓✓ Pozitivni koraci: Prva nacionalna strategija o borbi protiv nasilja nad ženama

KLJUČNA PITANJA I PROBLEMI

►►► Prihvatanje Romkinja u skloništa za smeštaj žrtava nasilja u porodici se mora i dalje pratiti, uprkos znatnim unapređenjima u toj oblasti

Okvir: Nema mesta

Okvir: Dug je put do sigurne kuće: prepreke, i još prepreka

►►► Romkinje (još uvek) retko prijavljaju nasilje institucijama; zbog toga su usluge ženskih OCD još značajnije

Okvir: Odgovor na tihe krikove

►►► Kako obezbediti da novi zakonski propisi (podzakonski akti) u oblasti socijalne zaštite ne utiču negativno na romske ženske OCD, kao i na romske žene i devojčice koje su preživele nasilje?
♣♣♣ Preporuke

UČEŠĆE ROMKINJA U JAVNOM ŽIVOTU (ČI.7) 38

✓✓ Pozitivni koraci: Odluka da se poveća učešće manjina u javnoj administraciji

✓✓ Pozitivni koraci: Neposredni izbori za Nacionalne savete nacionalnih manjina

KLUČNA PITANJA I PROBLEMI

►►► Zanemarljivo učešće Romkinja u telima koja donose odluke

Okvir: Romkinje u politici: Priča F.M.

Okvir: Romkinje u politici: Priča E.

✓✓ Primer dobre prakse: Samoorganizovanje romskih ženskih grupa i njihovi naporci da utiču na državne i lokalne politike

✓✓ Primer dobre prakse: Romske ženske OCD su inicirale pisanje lokalnih akcionalih planova za unapređivanje položaja Romkinja

♣♣♣ Preporuke

PRISTUP ROMSKIH DEVOJČICA I ŽENA OBRAZOVANJU (ČI. 10) 44

✓✓ Pozitivni koraci u zakonodavstvu i politici

KLUČNA PITANJA I PROBLEMI

►►► Mnoge Romkinje, naročito devojčice, ne ostvaruju pravo na predškolsko i osnovno obrazovanje

Okvir: Priča K.O.

►►► Niska stopa pismenosti među odraslim Romima

►►► Iskustvo romskih ženskih OCD potvrđuje da su romska deca izložena lošem tretmanu i/ili nasilju od strane ostale dece u školama

Okvir: Priča M.K.

►►► Nema "druge šanse" za mlade majke?

Okvir: Priča N.A.

►►► Tendencije ka „istorijskoj regresiji“?

Okvir: Priča A.M.

Okvir: Priča L.J. S.

►►► Marginalizovane među marginalizovanim: Prezastupljenost Roma u specijalnom obrazovanju

►►► Marginalizovane među marginalizovanim: Prezastupljenost Roma u rezidencijalnim ustanovama

Komentar na državni izveštaj

✓✓ Primeri dobre prakse – Program romskih pedagoških asistenata i asistentkinja

Okvir: Priča M.J.

►►► Tendencije ka segregaciji u obrazovanju?

Okvir: Segregacija u obrazovanju – odluke Poverenice za zaštitu ravnopravnosti

♣♣♣ Preporuke:

MERE AKTIVNOG ZAPOŠLJAVANJA – UTICAJ NA ROMKINJE (ČI. 11) 61

KLUČNA PITANJA I PROBLEMI

►►► Romi kao prioritetna grupa na papiru i u praksi

Komentar na državni izveštaj

Komentar na odgovor države (2012) na Spisak tema i pitanja Komiteta za ukidanje diskriminacije žena

Okvir: Pet priča

♣♣♣ Preporuke

PRISTUP ROMSKIH ŽENA I DEVOJČICA ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI; PROBLEMI KOJI SE TIČU

REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA (ČL. 12) 66

VVV Pozitivni koraci: Unapređivanje zakonskih odredbi

VVV Pozitivni koraci: Uticaj projekata „Zdravstvene medijatorke“

►►► KLUČNA PITANJA I PROBLEMI

►►► Problemi u sprovođenju zakonskih odredbi su još uvek prisutni

►►► Stari problemi: Stručna pomoć pri porođaju i prenatalnoj zaštiti je nedostupna nekim Romkinjama

Okvir: Priča Mirsade

Okvir: Priča M.S.

►►► Smrtnost dece u romskim naseljima još uvek je viša nego kod opšte populacije. Najviša stopa smrtnosti kod odočadi i dece mlađe od pet godina je upravo kod romske dece čije majke su bez obrazovanja

►►► Upotreba kontraceptivnih sredstava je još uvek veoma slabo zastupljena

♣♣♣ Preporuke

Okvir: Priča Jelene

Okvir: Priča Biljane

RAVNOPRAVNOST U BRAČNOM I PORODIČNOM ŽIVOTU (ČL. 16) 76

►►► KLUČNA PITANJA I PROBLEMI

►►► Nije bilo efikasnih institucionalnih mera kako bi se prevenirale štetne tradicionalne i običajne prakse (rani brakovi, veridba maloletnica/ka, ugovoreni brakovi, prisilni brakovi, „prodaja nevesta“)

Zakonske odredbe

Činjenično stanje i zakonski okvir

►►► Rana udaja i majčinstvo kod Romkinja umanjuju prilike za obrazovanje

Komentar na državni izveštaj

♣♣♣ Preporuke

Okvir: Priča M.K

Okvir: Priča L.J. B.

Okvir: Priča S.M.

Okvir: Priča F. A.

Okvir: Priča D.R.

Okvir: Priča K.O.

►►► MARGINALIZOVANE MEĐU MARGINALIZOVANIMA: PROBLEMI SA KOJIMA SE SUSREĆU

NAJMANJE „VIDLJIVE“ GRUPE ROMSKIH ŽENA I DEVOJČICA 89

Okvir: Rad sa ženama na selu: Aktivistkinja priča

Okvir: Priča L.A.

Okvir: Priča V.L.

Okvir: Priča M.C.

Prilog 1: Ustavne garancije rodne ravnopravnosti i status međunarodnog prava u Ustavu Republike Srbije (2006)

Antidiskriminativne odredbe; Ustavne garancije rodne ravnopravnosti i politika jednakih mogućnosti

Status međunarodnog prava u Ustavu

Spisak tabela i grafikona:

Tabela 1: Zastupljenost nacionalnih manjina (uključujući Rome/kinje) u 51 telu/ministarstvu/ustanovi na nacionalnom nivou i devetnaest tela i institucija na pokrajinskom nivou.

Tabela 2: Zaposleni u 61 lokalnoj upravi širom Srbije: zastupljenost nacionalnih manjina (uključujući Rome/kinje)

Tabela: Stope upisa u predškolsko obrazovanje, opšta populacija, od 3 do 6 godina starosti, 2009.

Tabela 4: Pohađanje predškolskog obrazovanja, opšta populacija i populacija koja živi u romskim naseljima, od 3 do 5 godina starosti (36-59 meseci).

Tabela 5: Obuhvat predškolskim i osnovnim obrazovanjem: opšta populacija, u procentima, školske godine 2008/09 i 2009/10.

Tabela 6: Pohađanje osnovnog obrazovanja, Srbija, 2010. (Opšta populacija u poređenju sa decom iz romskih naselja): procenat dece osnovnoškolskog uzrasta (7 do 14 godina) koja pohađaju osnovne ili srednje škole (korigovana neto stopa pohađanja).

Tabela 7: Zastupljenost romske dece u specijalnim školama, školske godine 2007/08 i 2008/09.

Tabela 8: Porođaji u medicinskim ustanovama, opšta populacija, Statistički Zavod Srbije, 2002-2009.

Tabela 9: Porođaji obavljeni u prisustvu stručnih lica, opšta populacija, ukupan broj i procenti, 2002-2009.

Tabela 10: Obuhvat prenatalnom zaštitom u Srbiji (2010): žene starosti od 15 do 49 koje su se porodile u periodu od dve godine pre izvođenja istraživanja, prema vrsti osoblja koje je pružilo prenatalnu zaštitu (opšta populacija žena upoređena sa Romkinjama iz naselja).

Tabela 11: Porođaji u medicinskim ustanovama: žene iz opšte populacije i žene iz romskih naselja, 2010. godina, procenti.

Tabela 12: Smrtnost dece u romskim naseljima (2010): stopa smrtnosti odočadi i dece mlađe od pet godina, po polu deteta, tipu naselja (gradska i seoska) i nivou obrazovanja majke.

Tabela 13: Živorođena deca, prema starosti i bračnom statusu majke, 2005. i 2010. godina, opšta populacija, Republički zavod za statistiku, statistika vitalnih događaja.

Tabela 14: Identifikovane žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima, Agencija za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima,(2004- 2007. godine i 2009).

Tabela 15: Policijske evidencije o krivičnim delima u vezi sa trgovinom ljudima: oblik eksploatacije žrtava koje su evidentirane kao lica oštećena krivičnim delima, prema polu i starosti žrtve (starost klasifikovana u dve kategorije: maloletnici - mlađi od 18 godina ili mlađi punoletnici – preko 18 godina), 2009.

Tabela 16: Rani brakovi, romska naselja (2010): procenat žena starosti 15 do 49, koje su se udale prvi put ili ušle u vanbračnu zajednicu pre svog 15. rođendana; procenat žena starosti 15 do 49, koje su se udale prvi put ili ušle u vanbračnu zajednicu pre navršavanja 15. i 18. godina života; procenat žena starosti 15 do 19, koje su trenutno udate ili žive u zajednici.

Grafikon 1: Upotreba kontraceptivnih sredstava (tradicionalnih ili modernih), po etničkom poreklu, indeksu blagostanja i obrazovnom nivou, u procentima.

UVOD

Ovaj alternativni izveštaj nastao je za potrebe razmatranja CEDAW Komiteta na 55. zasedanju, a pripremile su ga članice Romske ženske mreže Srbije: Romski ženski centar BIBIJA iz Beograda, Ženski prostor iz Niša, Udruženje Romkinja „Osvit“ – SOS telefon na romskom i srpskom jeziku iz Niša, Udruženje Roma Novi Bečeј – SOS telefon na jezicima manjina iz Novog Bečeja, Inicijativa Romkinja iz Pirota, Inicijativa Romkinja iz Bujanovca, Istraživači Romi iz Žabljka, „Sastipe“ iz Vranja i „Rromnjako illo“ iz Zrenjanina. Izveštaj je sačinila nezavisna istraživačica i konsultantkinja Biljana Branković, u saradnji i uz priloge navedenih organizacija.

Kako bi proces pripreme bio što više uključujući, tim istraživačica iz navedenih romskih ženskih organizacija bio je dodatno ojačan doprinosom mladih Romkinja, aktivistkinja – prosečne starosti 24 godine.

Izveštaj je pripremljen uz finansijsku pomoć Tela za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena Ujedinjenih nacija (UN Women), a Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Misija u Srbiji, obezbedila je trening izgradnje kapaciteta grupe mladih istraživačica.

Proces pripreme obuke se sastojao iz dva treninga, tj. sastanaka radnih grupa projektnih partnera (jedan za stariju, drugi za mlađu grupu) tokom kojih su ključna pitanja i teme koje treba uključiti u alternativni izveštaj zajednički dogovorene.



METODOLOGIJA

Metodologija je obuhvatila **analizu postojećih izvora** (*desk review*), uključujući istraživanja sprovedena na reprezentativnim uzorcima romskih žena i devojčica iz cele zemlje (poput Istraživanja višestrukih pokazatelja stanja (MICS) koje je sproveo UNICEF u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku Srbije), podatke ili procene organizacija civilnog društva, regionalne i uporedne studije, monitoring izveštaje, podatke zvanične statistike (kada je to bilo moguće tj. dostupno), istraživanja međunarodnih organizacija, internet izvora.

Dodatno, a imajući u vidu da romske žene i devojčice predstavljaju marginalizovanu grupu koja je većim delom nevidljiva u javnim i zvaničnim dokumentima,

partnerske organizacije su zajednički odlučile da se koristi metodološki pristup koji će obezbediti „da se čuje glas romskih žena i devojčica,” te su aktivistkinje sprovele dubinske polustrukturisane intervjuje u romskim naseljima i opisale slučajevе (navodne) diskriminacije koja im je poznata.

Ove kratke priče, opisi slučajeva, citirane su u mnogim delovima ovog izveštaja, a praćene su analizom ključnih pitanja i problema koje su partnerske organizacije odabrale. Nemamo nameru da generalizujemo zaključke koji proizilaze iz ovih priča, ali odgovorno trvrdimo da svaka priča zahteva pažnju i otvara niz pitanja.

Intervjuisane žene su dale pristanak da se priče objave, a samo istraživanje i svrha izveštavanja im je bila jasno objašnjena.¹

Ukazujemo da ove priče nisu zamišljene sa ciljem da predstavljaju „studije slučaja“ u striktnom metodološkom značenju termina, već da **ilustruju ključne probleme u stvarnom životu stvarnih žena i devojaka i da omoguće intervjuisanim ženama da (figurativno) pristupe članicama Komiteta za ukidanje diskriminacije žena i objasne svoje probleme sopstvenim rečima.**

Tokom prezentacije izveštaja Komitetu zamišljale smo da se ove žene i devojke nalaze u sali sa nama.

Kako smo svesne složnosti višestruke diskriminacije, odlučile smo da naglasimo probleme (naročito) marginalizovanih žena i devojaka iz romske zajednice: žene sa invaliditetom, žene sa sela, žene/devojke iz različitih institucionalnih sredina (kao što su ustanove za decu bez roditeljskog staranja, ustanove za osobe sa invaliditetom, zatvori, bolnice za osobe sa mentalnim poremećajima), potom žene/devojke povratnice iz Zapadne Evrope (po osnovu sporazuma o readmisiji), lezbejke, izbegle i interno-raseljene žene. U tekstu koji sledi povremeno ih nazivamo „**marginalizovane među marginalizovanim**“.

Propratne informacije o procesu pripreme periodičnog državnog izveštaja

Inicijalni državni izveštaj Komitetu za ukidanje diskriminacije žena bio je podnet 2007. godine, a razmatran je na 38. zasedanju Komiteta (maj-juni 2007).

Ovom prilikom romske ženske organizacije civilnog društva podnele su specifičan izveštaj iz senke koji se bavio problemima u sprovođenju Konvencije za ukidanje svih oblika diskriminacije žena, a u odnosu na Romkinje.

Razmatrajući dva alternativna izveštaja (jedan o opštoj situaciji žena, a drugi o specifičnom položaju Romkinja: Evropski centar za prava Roma, Bibija, Eureka i Ženski

¹ Kako bi se zadržala poverljivost detalji koji bi mogli ukazati na identitete intervjuisanih žena (uključujući imena mesta, institucija, itd.) su sklonjena ili namerno promenjena. U nekim slučajevima dati su inicijali ili lažna imena žena. Pre intervjuisanih maloletnih devojaka obezbeđen je pristanak njihovih majki.

prostor (2007) Komitet za ukidanje diskriminacije žena je izdao svoje zaključne komentare u kojima su se pitanja relevantna za Romkinje našla u odeljcima 23, 29, 30, 33, 35, 37 i 38.

Komitet je takođe pozvao državu potpisnicu da preda svoj drugi periodični izveštaj – u aprilu 2006. godine i treći periodični izveštaj – u aprilu 2010. godine, u kombinovanom izveštaju 2010. (Komitet za ukidanje diskriminacije žena Zaključni komentari, odelj. 45).



New York, 2007, 38. zasedanje CEDAW Komiteta.

Romske ženske organizacije civilnog društva organizovale su svoj rad na osnovu preporuka Komiteta i oslanjale se na ove preporuke u svim zagovaračkim i aktivnostima lobiranja kako bi se podigao nivo svesti o postojećim problemima.

Kada je priprema kombinovanog Drugog i trećeg izveštaja Republike Srbije otpočela, nekoliko (odabranih) organizacija civilnog društva bilo je pozvano od strane nadležnih državnih tela da učestvuje u dijalogu povodom pisanja izveštaja. Kako je navedeno u državnom izveštaju (odeljak 2.3.) sledeće OCD su doprinele ovom procesu: Grupa 484, Beogradski centar za ljudska prava, ...Iz kruga – organizacija za zaštitu prava i podršku ženama sa invaliditetom. Autonomni ženski centar je bio pozvan od strane državnih tela da učestvuje u konsultacijama, ali one nisu uzele učešće u procesu jer su bile angažovane na pisanju izveštaja iz senke o opštem stanju žena u Srbiji.

U ovom trenutku želimo da naglasimo da nijedna romska ženska organizacija civilnog društva nije bila pozvana od strane nadležnih u vlasti da učestvuje u konsultacijama koje su se ticale pisanja državnog izveštaja.

Tako, možemo zaključiti da konsultativni proces, koji su organizovali nadležni iz vlasti, nije bio u skladu sa preporukom Komiteta, odeljak 39:

“39. Komitet takođe preporučuje da se obezbede neprestane i sistematske konsultacije sa velikim brojem raznih ženskih nevladinih organizacija po svim pitanjima koja se tiču unapređenja rodne ravnopravnosti, uključujući praćenje zaključnih komentara Komiteta i pripremu budućih izveštaja”.

Želimo da pohvalimo državu članicu za uključivanje odeljka o manjinskim ženama, u skladu sa preporukom Komiteta (odeljak 37 i 38) u kojoj se navodi:

“37. Komitet primećuje da u izveštaju nedostaju informacije i statistički podaci o posebno ranjivim grupama žena, uključujući žene sa sela, Romkinje, žene koje nisu upisane u matične knjige i koje nemaju dokumenta, žene sa invaliditetom, žene izbeglice i internoraseljene žene, koje često trpe razne vrste diskriminacije”.

„38. Komitet traži od Države članice da obezbedi, u svom sledećem izveštaju, opsežnu sliku *de facto* stanja ovih ranjivih grupa žena u svim oblastima koje pokriva Konvencija i o vladinim politikama i programima radi ukidanja diskriminacije ovih žena“.

Međutim, takođe želimo da naglasimo da u ovom, ali i u ostalim delovima državnog izveštaja, tj. kombinovanog Drugog i trećeg periodičnog izveštaja, ima jako malo informacija, podataka i analiza konkretnih koraka i mera koje su preduzete od strane države kako bi se poboljšao položaj romskih žena i devojčica.

Drugi zaključak se naročito odnosi na specifične društvene grupe Romkinja, poput izbeglih i internoraseljenih, koje su pod ogromnim pritiskom patrijarhalnih stereotipa i ekstremnog siromaštva i koje su čak i u procesu readmisije ostale jedna od najugroženijih grupa žena – pored žrtava ratova u bivšoj Jugoslaviji.

U ovom trenutku treba napomenuti da je posle parlamentarnih izbora maja 2012. godine (koji su održani istovremeno sa predsedničkim, pokrajinskim i lokalnim izborima) Srbija dobila novu Vladu krajem jula 2012.

I na kraju, potrebno je naglasiti da je Vlada Republike Srbije bila na redu da izveštava o položaju žena tokom 53. zasedanja Komiteta za ukidanje diskriminacije žena, oktobra 2012. godine, ali je otkazala svoju prezentaciju otprilike dve nedelje pre početka samog zasedanja. Razlozi za ovakav postupak nisu navedeni niti u javnosti, niti su saopšteni zainteresovanim iz struke i civilnog sektora.

Zbog toga je ovaj izveštaj iz senke revidiran i dopunjen kako bi se period od oktobra 2012. godine do juna 2013. godine adekvatno prikazao.

Takođe je potrebno navesti sledeću **opštu uvodnu napomenu**.

Zvanično, u Srbiji živi 147.604 Roma, ali je pravi broj približno četiri puta veći

Treba naglasiti da različiti izvori (OCD, UNICEF, Svetska banka) u više navrata napominju da **zvanični podaci (zasnovani na Popisu) o učešću Roma u opštoj populaciji nisu pouzdani**. Na Popisu 2002. godine ukupno 108.193 osoba se izjasnilo kao Romi (te su Romi zvanično bili zastupljeni sa 1.5% ukupne populacije u Srbiji). Najnoviji dostupni podaci iz Popisa (2011) pokazuju lagano povećanje: 147.604 osoba se izjasnilo kao Romi (Statistički zavod Srbije, 2012., str. 21-23²). Tako da prema zvaničnoj statistici, Romi trenutno čine 2.05% opštih populacija (ibid.). Međutim, **romske organizacije civilnog društva i mnoge međunarodne organizacije su u više navrata procenile da je pravi broj Roma u opštoj populaciji Srbije približno četiri puta veći od onog koji prikazuje zvanična statistika**.

Potrebno je pojasniti i da je tokom Popisa 2011. godine, nadležna državna institucija (Republički zavod za statistiku) preduzela mere sa ciljem utvrđivanja tačnog broja Roma: uposlili su značajan broj anketara i anketarki romskog porekla koji su prikupljali podatke na terenu (uključujući neformalna romska naselja). Uprkos ovim naporima, problem ostaje: na zvaničnom popisu mnogi Romi se izjašnjavaju kao Srbi, muslimani i sl. (izbegavaju da se izjasne i zvanično budu registrovani po svojoj nacionalnosti)³.

Međunarodne organizacije, kao što je Fond za otvoreno društvo, zaključuju (nakon što su objavljeni podaci sa poslednjeg Popisa) da je gore spomenut porast zvaničnog broja Roma (ipak) ohrabrujući pokazatelj.

„Očekuje se da će ovaj podatak uticati na srpske javne politike koje se tiču Roma. Kako je navedeno u zakonu o pravima manjina, podaci sa popisa se direktno primenjuju na dodeljene kvote prilikom zapošljavanja u javnoj upravi i policiji. Viši procenat zastupljenosti romske populacije u Srbiji znači da će vlast biti zakonom obavezna da zaposli više Roma u javnim službama i poveća zastupljenost Roma u javnim ustanovama i medijskom servisu“. (Fond za otvoreno društvo, 2012⁴)

Ostaje nam da sačekamo i vidimo da li će se ova očekivanja ostvariti.

² Republički zavod za statistiku Srbije (2012), *2011 Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u Republici Srbiji: Stanovništvo – nacionalnost, Podaci po opštinama i gradovima*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije, na engleskom i srpskom jeziku

³ Kako je objašnjeno u zvaničnom izvoru, tokom poslednjeg Popisa održanom 2011. godine: „Pitanje entiteta je bilo otvorenog tipa i sadržalo je pravnu napomenu o čl. 47. Ustava Republike Srbije po kojem građani nisu u obavezi da se izjasne o svojoj nacionalnosti“. (Republički zavod za statistiku Srbije (2012), str. 9)

⁴ Fond za otvoreno društvo, Romi imaju manje straha i više nade nakon Popisa, 12.12.2012. godine na engleskom jeziku, <http://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-feel-less-fear-and-more-hope-after-census> (pristupljeno 01.03.2013.)

DA LI SE POSTOJEĆI PRAVNI I INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ADEKVATNO BAVE PROBLEMATIKOM VIŠESTRUKE DISKRIMINACIJE?

Pitanja koja se tiču članova 2-4: Politike usmerene na eliminaciju diskriminacije žena, razvoj i napredak žena i privremene posebne mere (mere afirmativne akcije)

U ovom poglavlju ukazaćemo na neka ključna pitanja u oblasti zakonodavstva i političkog okvira koji se naročito tiču romskih žena i devojčica.

Zbog velikog broja problema koji su međusobno povezani, a u pokušaju da se obezbede podaci i analiza relevantna za opis stanja i aktivnosti posle Zaključnih komentara Komiteta za ukidanje diskriminacije žena iz 2007. godine, opšti problemi i pitanja koja se tiču osnovnih principa Konvencije (članovi 2 do 4), biće takođe obrađeni u ovom poglavlju izveštaja.

Analiza će biti usmerena na problem: **da li se zakonodavne mere i javne politike na adekvatan način bave pitanjem višestruke diskriminacije**, a „u duhu“ odredbi Konvencije za ukidanje svih oblika diskriminacije žena o suštinskoj ravnopravnosti, kao i u duhu opštih preporuka CEDAW Komiteta, naročito Opšte preporuke 28. Da li država ispunjava sve obaveze, u skladu sa standardom potpune posvećenosti dužne pažnje (*due diligence*) kako bi sprečila diskriminaciju od strane bilo kojeg državnog aktera ili privatnog lica?

Primedba: Analiza u ovom poglavlju će se uglavnom baviti novinama u zakonima i političkom okviru koje su uvedene u periodu 2007 - 2013. godine, dok će druga pitanja koja su opštija, poput definicije diskriminacije, ustavne garancije rodne ravnopravnosti, kao i relevantni problemi koji se odnose na status međunarodnog prava u Ustavu Srbije (2006) biti razrađeni u **Dodatku 1**.

✓✓✓ Pozitivni koraci: Poboljšanje zakonodavstva – Usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije (2009) i izmene koje se odnose na zločine iz mržnje

- Tokom 2009. godine Srbija je usvojila „krovne zakone“ koji se odnose na oblasti antidiskriminacije (Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, 22/2009) i rodne ravnopravnosti (Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS 104/2009). Usvajanje ovih zakona je bilo odlagano više godina, i različita međunarodna i UN tela, uključujući Komitet za ukidanje diskriminacije žena (2007) podsećala su srpske vlasti o potrebi da se premosti ova rupa u zakonodavstvu. Brojne organizacije civilnog društva, naročito Koalicija protiv diskriminacije, organizovale su različite zagovaračke i aktivnosti lobiranja u svrhu podrške usvajanju antidiskriminativnog zakonodavstva. Ženske OCD su u više navrata protestovale zbog odlaganja usvajanja Zakona o ravnopravnosti polova. Prvi nacrt zakona je izrađen 2005. godine, ali je bio skinut sa dnevnog reda Narodne skupštine Republike Srbije. Izrada novog nacrtta je nastavljena i neke ženske OCD i pravne ekspertkinje (Đorđević, 2010⁵) dale su procenu da je usvojena verzija zakona nižeg kvaliteta u poređenju sa (nekim) prethodnim nacrtima.

⁵ Đorđević, Ljubica (2010), *Analiza zakona o ravnopravnosti polova*, Beograd, UNDP Kancelarija u Srbiji projekat Podrške implementacije antidiskriminacionog zakonodavstva i medijacije u Srbiji, dostupno na:

- Veliki broj organizacija civilnog društva dugo je zagovarao uvođenje zločina iz mržnje u Krivični zakonik, naglašavajući da pripadnici nacionalnih i etničkih manjina (najčešće Romi i Romkinje), zatim pripadnici i pripadnice verskih zajednica, seksualnih manjina, osoba sa invaliditetom i mnoge druge društvene grupe jesu izložene otvorenoj mržnji, napadima i pretnjama od strane ekstremista, ekstremne desnice i militantnih grupa. Rezultat ovih inicijativa, **Čl. 387 Krivičnog zakonika (o rasnoj i drugoj diskriminaciji) uveden je 2009.** godine kako bi se obezbedila zabrana iskazivanja mržnje, nasilja i diskriminacije, kao i javne pretnje protiv osoba i grupa na osnovu rase, boje kože, veroispovesti, nacionalnosti, etničkog porekla ili drugih ličnih karakteristika. Krivični zakonik u Čl. 387, st. 4 i 5 navodi:

„(4) Ko širi ili na drugi način učini javno dostupnim tekstove, slike ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine“.

„(5) Ko javno preti da će, protiv lica ili grupe lice zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkom poreklu ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, izvršiti krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora veća od četiri godine zatvora, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine“.

- Dalje, zahvaljujući kampanjama organizacija civilnog društva, **odredba kojom se uključuje zločin iz mržnje kao otežavajuća okolnost prilikom činjenja krivičnog dela usvojena je decembra 2012.** godine. Novousvojena odredba Krivičnog zakonika (Čl. 54a) navodi sledeće: „Ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orientacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela“.

Antidiskriminativne odredbe u relevantnim zakonima

U nastavku ćemo se baviti (dugo očekivanim) **Zakonom o zabrani diskriminacije** (Službeni glasnik RS, 22/2009⁶), u smislu njegove (potencijalne) relevantnosti kao pravnog mehanizma za zaštitu Romkinja. Zakon definiše kako posrednu, tako i neposrednu diskriminaciju (Čl. 6 i 7⁷).

<http://www.undp.org.rs/index.cfm?event=public.getFile&fileId=6F9964EE-F119-F071-B9254D15226AC71A> (pristupljeno 08.06.2013.)

⁶ Prevodi Zakona o zabrani diskriminacije na engleski i jezike nacionalnih manjina (uključujući romski jezik) su dostupni na web stranici Poverenika za zaštitu ravnopravnosti,

http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php?option=com_jdownloads&Itemid=0&view=finish&cid=10&catid=5&lang=rs (pristupljeno 23.05.2013.). Primetili smo uporednom analizom da engleski prevod u ovoj publikaciji koristi termin „rod“ dok original teksta zakona na srpskom jeziku zapravo koristi termin „pol“.

⁷ **Zakon o zabrani diskriminacije** (2009), Čl. 6: "Neposredna diskriminacija postoji ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva u istoj ili sličnoj situaciji, bilo kojim aktom ili propuštanjem, stavlja ili su stavljeni u

- Važno je da je ovim Zakonom ustanovljeno nezavisno državno telo odgovorno za zaštitu građana od diskriminacije: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Zakonom se definije koncept „diskriminatorskog postupanja“, a odredbe kojima se reguliše po kojim osnovama je zabranjena diskriminacija su široko definisane (uključujući rasu, boju kože, poreklo, državljanstvo, nacionalnu pripadnost ili etničko poreklo, jezik, veroispovest ili politička uverenja, rod, rodni identitet, seksualnu orientaciju, finansijsko stanje, mesto rođenja, genetske karakteristike, zdravlje, invaliditet, bračni i porodično stanje, osuđivanost, godine, izgled, članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i druga stvarna ili prepostavljena lična svojstva). Diskriminacija po osnovu pola je definisana u Čl. 20.⁸

Iz perspektive romskih ženskih organizacija važno je da se ovim Zakonom zabranjuje govor mržnje (Čl. 11⁹). Propisuje se da: „Svako ko je povređen diskriminatorskim postupanjem ima pravo da podnese tužbu sudu. U postupku se shodno primenjuju odredbe Zakona o parničnom postupku“ (Čl. 41, st. 1 i 2); **i da je „postupak hitan“** (Čl. 41, st. 3). Tužbe može podneti Poverenik i organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava, odnosno prava određene grupe lica. (Čl. 46)

Kada je postupak i teret dokazivanja u pitanju, opšta pravila dokazivanja su ograničena¹⁰ naročitim odredbama kojima se uređuje zaštita od diskriminacije tako da se optuženi/a ne može oslobođiti odgovornosti dokazivanjem da nema krivice ukoliko sud utvrdi da je počinjen čin direktnе diskriminacije ili da se tako nešto ne dovodi u pitanje. U parničnim postupcima u vezi sa zaštitom od diskriminacije, ukoliko tužilac/tužiteljka dokaže sa verovatnoćom da je optužena strana počinila čin diskriminacije, teret dokazivanja da je preduzeta mera opravdana i da takav čin nije bio slučaj diskriminacije i da je princip jednakosti i princip jednakih prava i obaveza ostao nenarušen, prebacuje se na okriviljenog/okriviljenu. Tokom dokaznog postupka smatra se da je tužitelj/ka dokazala sa verovatnoćom da je tuženi/a počinio/la čin diskriminacije ukoliko sa verovatnoćom ukaže na postojanje različitog tretmana zasnovanom na ličnim svojstvima ili

nepovoljniji položaj, ili bi mogli biti stavljeni u nepovoljniji položaj“. Čl. 7 Zakona definiše i da posredna diskriminacija postoji ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva, stavlja u nepovoljniji položaj aktom, radnjom ili propuštanjem koje je prividno zasnovano na načelu jedna kosti i zabrane diskriminacije, osim ako je to opravdano zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primerena i nužna ”.

⁸ Čl.20 Zakona o zabrani diskriminacije: “Diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života. Zabranjeno je uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol ili zbog promene pola. Zabranjeno je i fizičko i drugo nasilje, eksploracijacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uz nemiravanje s obzirom na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podredenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova”.

⁹ Kako je navedeno u Čl. 11 Zakona o zabrani diskriminacije: “Zabranjeno je izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način”.

¹⁰ Teret dokazivanja se reguliše Čl. 45 Zakona o zabrani diskriminacije. Interpretacija teteta dokazivanja gore navedena je iz istraživanja Poverenika, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2013) *Sudska građanscopravna zaštita od diskriminacije*, Beograd, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

prepostavljenim ličnim svojstvima. U datom slučaju, dovoljno je dokazati postojanje različitog tretmana, te onda i nije potrebno dokazivati verovatnoću da su preuzete mere u određenom slučaju bile neopravdane. Međutim, analiza sudske prakse (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2013) pokazuje da ove odredbe o teretu dokazivanja nisu bile pravilno primenjivane u sudovima (detaljnije opisano u daljem tekstu).

- Takođe je važno napomenuti da je po Krivičnom zakoniku Republike Srbije¹¹, **kršenje ravnopravnosti** kažnjivo (Čl. 128) gde se navodi:

"(1) Ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rasi ili veroispovesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrsati ili ograniči prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Ako delo iz stava 1. ovog Člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina".

Dodatno, Krivični zakon takođe uključuje krivične radnje kao direktno povezane sa zabranom diskriminacije: Kršenje prava na korišćenje jezika i pisma (Čl. 129), Rasna i druga diskriminacija (Čl. 387), kao i druge krivične radnje protiv ljudskih prava i sloboda, poput kršenja prava na izražavanje nacionalne ili etničke pripadnosti (Čl. 130).

- Dalje, različiti zakoni sadrže određene antidiskriminativne odredbe (ne sadrže nužno specifične odredbe o rodnoj diskriminaciji), npr. Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom (Službeni glasnik RS 33/2006), Zakon o radu (Službeni glsnik RS 24/2005, 61/2005 i 54/2009), Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2005), Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS 72/2009 i 52/2011), Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS 18/2010), Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti (2003).

Čini se da je zakonodavstvo i institucionalni okvir većim delom na svome mestu. Međutim, hajde da vidimo šta se dešava u praksi.

►►► KLUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Antidiskriminacija u praksi: Problemi sproveđenja Zakona o zabrani diskriminacije i drugih antidiskriminatornih odredbi na sudovima u Srbiji

- Uprkos unapređenju zakona, čini se da uvođenje novih mehanizama za postizanje suštinske ravnopravnosti i za zabranu diskriminacije nije bilo praćeno **efikasnom, brzom i ekonomski održivom pravnom zaštitom**.

I dok mnogi pravni stručnjaci i stručnjakinje procenjuju da je antidiskriminativni zakonodavni okvir u Srbiji uglavnom usklađen sa evropskim standardima, skorašnja istraživanja koja su analizirala kako pravni institucionalni antidiskriminativni mehanizmi funkcionišu u praksi pokazuju veliki broj nedostataka (Komitet pravnika za ljudska prava –

¹¹ Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS, Nos. 85/2005, 88/2005 - corr, 107/2005 - corr, 72/2009, 111/2009 i 121/2012.

YUCOM, 2013). Kako je već napomenuto, u skladu sa Čl. 41 Zakona o zabrani diskriminacije svako ko je bio izložen diskriminatorskom postupanju ima pravo da pokrene sudski postupak i taj postupak mora biti sproveden po hitnom postupku – u skladu sa ovim Članom. Istraživači (Todorović, Stjelja i Grujić, 2013¹²) su sakupili podatke iz svih Osnovnih sudova u Srbiji sa ciljem ocenjivanja efikasnosti sudske zaštite, a u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacija od javnog značaja. Ukupno je 30 sudova (od postojeća 34 Osnovna suda) odgovorilo na zahtev. (Ibid) Autori su zaključili da, iako Zakon o zabrani diskriminacije jeste na snazi od 2009. godine, **postupci koji se odnose na navodne slučajeve diskriminacije su bili retko pokretani pred sudovima u Srbiji.** (Ibid) Svega 13 sudova je odgovorilo da je bilo takvih postupaka. Ovo istraživanje nam otkriva da je tokom trogodišnjeg perioda sprovođenja Zakona svega 184 parnična postupka koji su se odnosili na zaštitu od diskriminacije bilo zabeleženo na celokupnoj teritoriji Srbije (uključujući i postupke koji su u toku). Interesantno je da je u samo 10 slučajeva dotični sud usvojio zahtev osobe koja je pokrenula tužbu za diskriminaciju, tj. utvrđeno je diskriminatorno postupanje u (ukupno) 10 sudskih presuda u periodu sprovođenja Zakona od 2009. do 2012. godine. (Ibid) Analiza presuda takođe otkriva da u praksi osobe koje pokreću tužbe, ali i njihovi pravni zastupnici uglavnom tumače „zaštitu od diskriminacije“ kao „zaštitu od zlostavljanja na radnom mestu (mobinga)“. Takođe treba navesti da ukupan broj pokrenutih postupaka predstavlja sićušan deo ukupnog broja postupaka pred srpskim sudovima, npr. Osnovni sud u Nišu je imao ukupno 16.353 postupaka od kojih se 29 odnosilo na zaštitu od diskriminacije. Istraživanje je otkrilo uz nemirujuće podatke u vezi sa trajanjem postupaka. Na osnovu ukupnog broja postupaka koji su bili u toku u vreme istraživanja, istraživači (Ibid.) naglašavaju da u praksi, pravna zaštita nije efikasna i brza (iako je postupak koji se odnosi na zaštitu od diskriminacije eksplicitno definisan kako naročito hitan, prema Čl. 41, st. 3 Zakona o zabrani diskriminacije).

- **Poverenica za zaštitu ravnopravnosti (2013)¹³ sprovele je obimno istraživanje o sprovođenju antidiskriminatorskih odredbi u praksi, koje je takođe otkrilo veliki broj nedostataka.** Kancelarija Poverenice se pisanim putem obratila svim osnovnim sudovima i tražila informaciju o broju parničnih postupaka koji su se odnosili na diskriminaciju (i tražila dostavljanje odluke sudova), naročito onih koji su pokrenuti na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije, ali i drugih zakona koji se odnose na diskriminaciju u nekim segmentima, kao što je Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakon o radu, Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, kao i Zakon o ravnopravnosti polova. Ukupno je 150 sudskih presuda sakupljeno (uključujući devet presuda Vrhovnog kasacionog suda). Treba naročito napomenuti da sudovi nisu dostavili nijednu presudu

¹² Todorović, Stjelja, Grujić (2013), *Antidiskriminacioni mehanizmi u praksi*, Beograd, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM

¹³ Commissioner for the Protection of Equality (2013). *Review of Court Decisions of the Courts in the Republic of Serbia in the Area of Protection against Discrimination*. Belgrade: Commissioner for the Protection of Equality,

http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php?option=com_jdownloads&Itemid=0&view=finish&cid=1272&catid=530&lang=en (pristupljeno 10.06.2013.)

koja se zasnivala na drugim (gore navedenim) zakonima koji u svojim odeljcima imaju zaštitu od diskriminacije. Sudski predmeti su se uglavnom odnosili na probleme ratnih vojnih invalida i radna prava (raskid ugovora o radu i zlostavljanje na radu). Analizirali smo primere iz ovog istraživanja i ustanovili da nije bilo slučajeva koji su se ticali prava Romkinja.

Istraživanje je dalje ukazalo da se sudski postupci vode u skladu sa Zakonom o parničnom postupku i da se ne uvažava pravilo tereta dokazivanja i njegovog prebacivanja sa tužitelja na okrivljene. Nije bilo zahteva za privremene mere u analiziranom uzorku tj. nijedan od tužitelja nije uložio zahtev sudu za sprečavanje daljeg diskriminatorskog postupanja, u skladu sa Čl. 44 Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁴

►►► **Rodno neutralan jezik u zakonodavstvu**

- Potrebno je napomenuti da zakoni uglavnom ne koriste rodno osjetljiv jezik: pravne definicije su date u rodno neutralnim terminima, ukoliko se tekst odnosi na rodnu ravnopravnost, govorи se о „jednakosti među polovima“, dok se u antidiskriminativnim odredbama spominje uskraćivanje/kršenje prava na osnovu „pola“.

►►► **CEDAW Konvencija (još uvek) nije direktno implementirana**

- Koliko je nama poznato, nema primera direktne implementacije CEDAW Konvencije.

Nije bilo pozivanja na Konvenciju u sudskim presudama (u ovoj oblasti monitorisanje je veoma složeno, jer nema javno dostupnih informacija; međutim, navodimo primer kojeg smo pronašli u toku istraživanja: pogledati u okviru ispod: Sudske odluke se retko pozivaju na međunarodne ugovore). Utom svetlu treba napomenuti da je Vlada Republike Srbije u svom odgovoru iz 2012¹⁵ na Spisak problema i pitanja CEDAW Komiteta objasnila da Odeljenje sudske prakse u Vrhovnom kasacionom суду nije zabeležilo slučajeve u kojima je bilo pozivanja na Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, bilo od strane pojedinaca ili direktno primenjivanje odnosno spominjanje u sudskim postupcima.

Sudske odluke se retko pozivaju na međunarodne ugovore

U kontekstu ovog izveštaja iz senke, naglašićemo sledeći primer koji je prikazan u gore

¹⁴ Čl.44, stav. 1 glasi: "Tužilac može uz tužbu, u toku postupka, kao i po okončanju postupka, sve dok izvršenje ne буде спроведено, заhtevati да суд привременом мером спречи diskriminatorsko postupanje radi отicanja opasnosti од насиља или већe nenaknadive štete".

¹⁵ U odgovoru na prvo pitanje CEDAW Komiteta, Republika Srbija je izjavila sledeće: "Na zahtev Odeljenja sudske prakse u Vrhovnom kasacionom суду, apelacioni sudovi su dostavili informacije o tome da sudovi koji su nadležni za žalbe nisu registrovali slučajeve u kojima se pozivalo na Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (nadalje Konvencija) bilo od strane pojedinaca ili da se direktno primenjivala ili spominjala u sudskim postupcima. Takođe, nije bilo slučajeva u kojima су žene navodile da su im uskraćena prava u sudovima kroz pozivanje na odredbe o nediskriminaciji protiv žena i rodne ravnopravnosti". (Odgovor Srbije na Spisak tema i pitanja koja je potrebno obraditi u kombinovanom Drugom i trećem periodičnom izveštaju, CEDAW/C/SRB/Q/2-3/Add.1, 23.07.2012.).

pomenutom istraživanju (Todorović, Stjelja i Grujić, 2013, str.18):

“U svojim odlukama sudovi se retko pozivaju na odredbe međunarodnih konvencija koje je Srbija potvrdila, iako ugovori o ljudskim pravima predstavljaju integralni deo domaćeg pravnog sistema i, kao takvi, treba da se direktno primenjuju. Sudovi se retko pozivaju čak i na Ustav u svom radu, i skoro nikada na sudska praksu međunarodnih sudova, npr. Evropskog suda za ljudska prava”.

Treba objasniti da navedeno istraživanje nije bilo usmereno na sprovođenje Konvencije CED AW, pa ipak citirani nalaz treba uzeti kao relevantan, imajući na umu da je istraživanje obuhvatilo postupke u vezi sa zaštitom od diskriminacije i da su podaci prikupljeni u 30 osnovnih sudova u Srbiji u periodu 2009. do 2012. Autori istraživanja odlučno predlažu potrebu za direktnom implementacijom međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, naglašavajući da takav predlog nije zasnovan na gore citiranom istraživanju, već i na dugogodišnjem iskustvu organizacija civilnog društva koje zastupaju žrtve diskriminacije na sudovima u Srbiji.

Drugi izvori takođe navode (skoro neverovatan) sledeći primer: kada se advokat angažovan od strane OCD-a (CHRIS Mreža) u toku postupka koji se ticao zaštite od diskriminacije, pozvao na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (ECHR), sudija u procesu je rekao da: „će advokat biti udaljen iz sudnice ukoliko još jednom pomene Konvenciju“. (EurActiv.rs, 2013¹⁶)

Komitet za ukidanje diskriminacije žena je posle razmatranja inicijalnog izveštaja Republike Srbije 2007. godine sa pravom napomenuo nedostatak znanja o odredbama i zahtevima Konvencije među javnim službenicima i službenicama, uprkos činjenici da je naša država ratifikovala Konvenciju pre gotovo 30 godina. Iako je poslednjih godina organizovano više treninga za državne činovnike i činovnice, zakonodavce, zaposelne u sudstvu, političare i političarke i ostale (takođe i za širu javnost!), Konvencija ostaje nepoznata, a naročito njen **Opcioni protokol**.

Država ne sprovodi dovoljno proaktivnih mera (kampanje za javnost, širenje informacija o Konvenciji) kako bi se Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena koristila u praksi kao pravno obavezujući instrument u zaštiti ženskih ljudskih prava.

►►► Pitanja proizašla iz rada novoosnovanih nezavisnih državnih tela

- Srpsko zakonodavstvo stvorilo je osnove za uspostavljanje i rad institucija koje se bave promocijom i zaštitom rodne ravnopravnosti i prava manjina – formirane su institucije Ombudsmana, odnosno Zaštitnika građana¹⁷ na nacionalnom nivou, a takođe i na pokrajinskom i lokalnom nivou (u opštinama). Srbija se opredelila za model **nacionalnog parlamentarnog Ombudsmana** (birala ga Narodna skupština) **sa opštom nadležnošću**. Prvi Zaštitnik građana Republike Srbije je položio zakletvu jula 2007. godine, a reizabran je avgusta 2012. godine (dobio je još jedan petogodišnji mandat).

Institucija Ombudsmana (na republičkom nivou) utvrđena je u Ustavom iz 2006. godine. Slično zakonskoj regulativi u drugim zemljama, Ombudsman je nadležan da

¹⁶ Vidi: EurActiv.rs (Srpski Web portal, član međunarodne web mreže EurActiv), Mali broj postupaka koji se odnose na zaštitu od diskriminacije, 14.03.2013., <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/5562-mali-broj-sudskih-postupaka-za-zatitudo-diskriminacije-.html> (pristupljeno 13.04.2013.)

¹⁷ Kako je regulisano zakonom, Ombudsman na republičkom nivou se zvanično naziva Zaštitnikom građana, tj. ne koristi se termin Ombudsman (Zakon o zaštitniku građana, Službeni glasnik RS 79/05, 54/2007), dok se, prema Odluci o Pokrajinskom ombudsmanu (Službeni list AP Vojvodine, 23/02, 5/04, 16/05), ovaj organ na pokrajinskom nivou zvanično naziva Pokrajinskim ombudsmanom Autonomne Pokrajine Vojvodine

postupa po pojedinačnim pritužbama građana u slučajevima navodnog kršenja ljudskih prava, pod uslovom da su iscrpljena druga pravna sredstva (postoje i odstupanja od ovog pravila), ali i na sopstvenu inicijativu. Zakonom su Ombudsmanu date široke nadležnosti: kontrolisanje zaštite ljudskih prava, utvrđivanje povrede prava učinjene aktima, radnjama ili nečinjenjem organa uprave, preventivne aktivnosti usmerene na sprečavanje kršenja ljudskih prava, nadgledanje sprovođenja ljudskih prava, predlaganje zakonskih izmena (podnošenje nacrtta zakona Vladi ili Narodnoj skupštini, ili inicijativa za unapređenje zakona koji se tiču zaštite ljudskih prava), pokretanje postupaka pred Ustavnim sudom radi utvrđivanja zakonitosti i ustavnosti zakona, drugih propisa i opštih akata (Zakon o Zaštitniku građana, Službeni glasnik RS, 79/05, 54/2007). Samim tim, mandat republičkog Ombudsmana u Srbiji je širok (u nekim državama sa daleko dužom istorijom ove institucije, Ombudsman nema mandat da predlaže promene zakona). Ombudsman na republičkom nivou je zakonom definisan kao nezavisno državno telo, koje podnosi izveštaje Skupštini Republike Srbije. Postoje izvesni propusti u zakonu, a tiču se preklapanja nadležnosti između Ombudsmana na republičkim i pokrajinskom nivou¹⁸. Zakon je predviđao Ombudsmana kao integrисану instituciju koja se bavi kršenjem ljudskih prava u različitim oblastima, ali je određeno da se **specijalizacija** obezbeđuje u sledećim oblastima: prava nacionalnih manjina, prava deteta, osoba sa invaliditetom, osoba lišenih slobode, i rodne ravnopravnosti (predviđeno je da Zaštitnik građana prenosi ovlašćenja na četiri zamenika; Zakon o Zaštitniku građana, Čl.6). U praksi, republički Ombudsman trenutno ima tri zamenika/ce, jedna od njih (Zamenica za prava deteta) je istovremeno je nadležna za oblast rodne ravnopravnosti.¹⁹

U potpunosti priznajemo ulogu Ombudsmana kao relevantnog tela za zaštitu ženskih ljudskih prava i podržavamo pravna rešenja koja veoma široko definišu mandat i nadležnost ovog tela. Sa druge strane, može se postaviti pitanje da li je ova institucija ispunila очekivanja u oblasti zaštite žena od rodne diskriminacije, i naročito, **zaštite žena izloženih različitim oblicima višestruke diskriminacije**, kao što su npr. Romkinje. Bez namere da damo konačan odgovor na ovo složeno pitanje, želele bismo da ukažemo na sledeća pitanja:

a) Podaci o broju pritužbi podnetih Ombudsmanu su navedeni u odgovoru Republike Srbije (2012)²⁰ na *Spisak tema i pitanja Komiteta CEDAW*. Ukupan broj pritužbi koje su podnele žene, a odnose se na navodne slučajeve diskriminacije na osnovu pola i roda na godišnjem nivou se čini iznenadujuće niskim i nije uočljiv značajniji porast u periodu od 2008. do 2012. godine.

b) Drugo, kako je spomenuto u odgovorima Vlade Republike Srbije na *Spisak tema i pitanja Komiteta CEDAW*: „U većini slučajeva, pritužbe su odbačene iz razloga nedostatka nadležnosti Zamenice Ombudsmana za rodnu ravnopravnost, tj. bile su odbačene kao neosnovane“ (Vlada Republike Srbije, 2012, str. 2).

¹⁸ U praksi se nedostaci u zakonu premoščavaju, a pitanja preklapanja nadležnosti između Zaštitnikom građana na republičkom nivou i Pokrajinskog ombudsmana rešavaju njihovim internim dogовором. Ovaj dogovor se primenjuje u situacijama, npr. kada prava koja su regulisane republičkim zakonima bivaju narušena od strane pokrajinskih vlasti.

¹⁹ Ombudsman Republike Srbije, Odeljak: Rodna ravnopravnost, <http://www.ombudsman.rodnaravnopravnost.rs/> (pristupljeno 06.06.2013.)

²⁰ Odgovori Republike Srbije na Spisak tema i pitanja koje treba uvrstiti u kombinovanom Drugom i trećem periodičnom izveštaju, CEDAW/C/SRB/Q/2-3/Add.1, 23.07.2012.

Razlozi za ovakvu situaciju nisu bili pojašnjeni u odgovoru Vlade. Potencijalni razlozi mogu biti da žene nisu bile upoznate sa nadležnostima Ombudsmana, i/ili nisu bile u mogućnosti da potkrepe svoje pritužbe pravnim argumentima itd. Bilo bi značajno analizirati zašto u većini slučajeva pritužbe koje se odnose na navodnu rodnu diskriminaciju bivaju odbačene kao neosnovane.

c) Pregledale smo javno dostupne informacije, koje se nalaze na internet stranici Ombudsmana kako bismo utvrdile da li je Zamenica Ombudsmana izdala preporuke koje se tiču slučajeva rodne diskriminacije Romkinja i nismo pronašle nijednu. Dalje, čini se da se **u oblasti rodne ravnopravnosti retko objavljuju preporuke Ombudsmana**. Ovo bi moglo biti posmatrano kao logična posledica prethodno opisane činjenice da su pritužbe uglavnom odbačene kao neosnovane. S obzirom na to da je Ombudsman zakonom ovlašćen da reaguje na sopstvenu inicijativu, može se pretpostaviti da različiti problemi koji se odnose na oblast rodne ravnopravnosti mogu i treba da privuku pažnju. Uz dve preporuke koje su navedene u gore navedenim *Odgovorima Republike Srbije (2012)* sledeće se odnose na rodnu ravnopravnost²¹:

- a) Preporuka Ministarstvu rada i socijalne politike o nadoknadi zarade tokom porodiljskog odsustva i odsustva radi nege deteta (Prep. 13-632/12 od 13.05.2013.);
- b) Preporuka Centru za socijalni rad i Policijskoj upravi u Jagodini koja se odnosi na slučaj porodičnog nasilja koje je za ishod imalo smrt žrtve. (Prep. 13-691/11 od 12.10.2012.);
- c) Mišljenje i preporuka Ministarstvu unutrašnjih poslova, Ministarstvu rada i socijalne politike i Ministarstvu pravde da sačine i usvoje Specijalne sektorske protokole o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (u skladu sa Opštim protokolom²²), kojima se ministarstva podsećaju da nisu ispunila rok za usvajanje Specijalnih protokola (Mišlj. i prep. 13-4174/12 od 11.12.2012.)

Ombudsman je nedavno preuzeo korake kako bi ojačao svoje aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti kroz uspostavljanje novog savetodavnog stručnog tela. Savet za rodnu ravnopravnost je uspostavljen 2012. godine i sastavljen je od pravnih stručnjaka/kinja i OCD aktivista/aktivistkinja, uključujući jednu predstavnici romske ženske organizacije. Ovo telo ima za cilj da pruža stručnu i savetodavnu podršku Zaštitniku građana i Zamenici Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost, razmatra praksu Kancelarije i stvari strateške planove za inicijative Ombudsmana. Prema proceni gore spomenute predstavnice romske ženske OCD, određeni napredak u praksi (u oblasti rodnu ravnopravnosti) uočen je od kako je uspostavljeno ovo telo.

²¹ Ombudsman, Odeljak: Rodna ravnopravnost, preporuke.

http://www.ombudsman.rodnaravnopravnost.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=21&Itemid=26&lang=sr i mišljenja.

http://www.ombudsman.rodnaravnopravnost.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=14&Itemid=27&lang=sr (pristupljeno 21.06.2013.)

²² Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima koji je usvojila Vlada Republike Srbije novembra 2011. Više o ovom protokolu će biti u ovom izveštaju u odeljku o nasilju. Tekst protokola dostupan na:

<http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20-%20nasilje%20nad%20zenama.%20dete%20svedok.pdf> (pristupljeno 21.06.2013.)

- Nedavno je uspostavljeno još jedno nezavisno državno telo relevantno za zaštitu od diskriminacije: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Prva Poverenica je izabrana od strane Narodne skupštine maja 2010. godine, i veliki broj ženskih OCD, uključujući i mrežu „Žene protiv nasilja“ javno je podržao njenu kandidaturu. Ovo telo je ustanovljeno na osnovu gore spomenutog Zakona o zabrani diskriminacije iz 2009. godine. Poverenica deluje na osnovu pritužbi o navodnoj diskriminaciji i može da pokrene postupak pred sudom, promoviše i nadgleda ravnopravnost, inicira usvajanje i daje amandmane na zakonske odredbe u oblasti diskriminacije i predlaže mere koje su usmerene na obezbeđivanje ravnopravnosti u javnim telima.

Prema Čl. 33 Zakona o zabrani diskriminacije, Poverenica je ovlašćena da:

- a) prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba ovog zakona i daje mišljenja i preporuke;
- b) podnosiocu pritužbe pruža informacije o njegovom pravu i mogućnosti pokretanja sudskog ili drugog postupka zaštite, odnosno preporučuje postupak mirenja;
- c) podnosi tužbe iz Člana 43. ovog Zakona, zbog povrede prava iz ovog Zakona, u svoje ime a uz saglasnost i za račun diskriminisanog lica, ukoliko postupak pred sudom po istoj stvari nije već pokrenut ili pravноснаžno okončan;
- d) podnosi prekršajne prijave zbog povrede prava iz ovog Zakona;
- e) podnosi godišnji i poseban izveštaj Narodnoj skupštini o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti;
- f) upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajevima diskriminacije;
- g) prati sprovodenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovodenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacrt za zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije;
- h) uspostavlja i održava saradnju sa organima nadležnim za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštitu ljudskih prava na teritoriji autonomne pokrajine i lokalne samouprave i
- i) preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti .

Poverenica je reagovala na pritužbe i izdala preporuke u slučajevima diskriminacije po različitim osnovama, uključujući nacionalni identitet, pol/rod, seksualnu orientaciju i rodni identitet, invaliditet, starost, i po drugim osnovama. Kako se navodi u zborniku odabranih preporuka Poverenice²³, odredbe CEDAW Konvencije su spomenute u, npr. preporuci koja se odnosi na žalbu M.Đ. protiv Pravnog fakulteta, a u slučaju diskriminacije na osnovu pola (br. 202/2012 od 24.02.2012.). Pritužiteljka je izjavila da je pomenuta visokoškolska ustanova odbila da joj ponovo izda diplomu iz razloga promene imena nakon što je promenila pol iz muškog u ženski.

²³ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2012), *Zbornik mišljenja i preporuka i upozorenja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti*

http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php?option=com_idownload&Itemid=0&view=finish&cid=1215&catid=30&lang=s (pristupljeno 25.05.2013.)

U svom godišnjem izveštaju za 2011. godinu²⁴, Poverenica zaključuje: „Diskriminacija na osnovu roda je jedna od najprisutnijih oblika diskriminacije u Srbiji“.

Poverenica je često reagovala na pritužbe koje su se ticale prava Roma/Romkinja. Neke od njenih odluka su se ticale slučajeva diskriminacije u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, uključujući **slučajeve segregacije u školama** (Odeljak o obrazovanju u ovom izveštaju sadrži više informacija o ovim preporukama), i drugim oblastima. Takođe je, u izveštaju za 2011. godinu, osudila **napade i govor mržnje** protiv Roma i zaključila da je **diskriminacija nad Romima najprisutnija u zapošljavanju, obrazovanju, zdravstvu i stanovanju**.

Napadi, govor mržnje i slučajevi diskriminacije nad Romima: Izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (2012)

„Najviše zabrinjava položaj romske nacionalne manjine u Srbiji, koja je izložena otvorenom, veoma prisutnom i rasprostranjenom govoru mržnje, kao i čestim napadima: romski dečak je napadnut ispred Trgovačke škole u Beogradu, u Zrenjaninu su ispisani grafiti mržnje na kući koordinatorke za romska pitanja, kojoj je kasnije zamenica javnog tužioca u Zrenjaninu odbila da primi krivičnu prijavu protiv NN lica zbog ispisivanje grafita mržnje, napadnuta je romska porodica u Banatskom Karađorđevu, na rođendanskoj proslavi u Čačku su tri romska mladića napadnuta nožem, u romskom naselju u Požegi su ispisani grafiti mržnje i kukasti krstovi, u Knjaževcu je desetak kontejnera ispisano parolama mržnje prema Romima, u Čačku su razbijena stakla na frizerskom salonu čija je vlasnica Romkinja, mlađi Rom je pretučen u gradskom autobusu u Beogradu.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je tokom 2011. godine u više navrata upozoravala javnost da stavovi i izjave kojima se izaziva i podstiče rasna mržnja i netrpeljivost prema pripadnicima romske nacionalnosti, predstavljaju težak oblik rasne diskriminacije i pozvala predstavnike državnih organa da jasno pokažu da neće tolerisati mržnju, netrpeljivost, nasilje ili diskriminaciju po bilo kom osnovu, a građanke i građane da osude svaki sličan nastup. Međutim, mnogi etnički motivisani napadi u kojima su žrtve bili Romi i Romkinje, a koji su zabeleženi i ranijih godina, nisu istraženi i sankcionisani na odgovarajući način. Takođe, mnogi slučajevi izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti ne nailaze na adekvatnu reakciju nadležnih organa, a rad na nji hovom procesuiranju često je spor i neefikasan. Protiv neonacističkih i fašističkih organizacija i udruženja koja zagovaraju mržnju i netrpeljivost prema pripadnicima nacionalnih manjina, ne preuzimaju se delotvorne mere kako bi se sprečilo njihovo delovanje...

Diskriminacija pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine najviše je izražena u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, zdravstvene zaštite i stanovanja. Još uvek je aktuelan problem nedostatka ličnih dokumenata, najviše među prisilno raseljenim Romima sa Kosova i Metohije, što ih onemogućava da ostvaruju osnovna ljudska prava“. (Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2011. godinu, str. 34-35)

²⁴ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2012) *Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2011. godinu*, str. 27

http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php?option=com_idownload&Itemid=0&view=finish&cid=224&catid=16&lang=rs
(pristupljeno 08.06.2013)

►►► **Sveprisutni problem: Dobri zakoni nisu dovoljni, to jest, da li Srbija ima „političku volju“ da sprovodi svoje zakone (?!?)**

- Uprkos određenom napretku u zakonodavstvu koje se tiče eliminacije diskriminacije nad ženama uopšte, a romskih žena i devojčica naročito, problemi sa sprovođenjem zakona ostaju veliki. Unapređenja u pravnom okviru postoje, ali sa druge strane – njegovo sprovođenje je sporo i nedovoljno, nekada je to usled nedostatka (ili manjka) budžeta, ili nedostatka edukacija za državne službenike i službenice koji treba da implementiraju novousvojene zakone, ili nedovoljno razvijenih kapaciteta institucija. **Praksa, dakle, daleko zaostaje iza usvojenih pravnih rešenja u mnogim oblastima.**

Do razvijanja politika u oblasti rodne ravnopravnosti došlo je usled saradnje sa (ili pritiska od) međunarodnih organizacija, EU tela. Međutim, Vlada Republike Srbije nije preduzela koordinisan napor da smanji rodnu diskriminaciju ili da implementira dugoročne strategije za unapređivanje položaja žena i postigne suštinsku ravnopravnost (samo su organizacije civilnog društva bile te koje su podizale svest javnosti o relevantnosti ovih pitanja), dok su rešenja za probleme grupa koje se sreću sa različitim oblicima višestruke diskriminacije, kao što su Romkinje, dobijala nedovoljnu pažnju i ograničene fondove.

Ženske OCD često izražavaju mišljenje da mnogi zakoni koji se odnose na rodna pitanja jesu usvojeni samo iz razloga što Srbija želi da se u budućnosti pridruži EU, i da se kapaciteti institucija ne razvijaju u skladu sa tim. Sa druge strane, u medijima i javnosti, često se čuju izjave da neki (stari ili novousvojeni) zakoni nisu sprovedeni usled nedostatka „političke volje“ (!?!). **Možemo ovde navesti i ciničnu primedbu jednog novinara koji kaže da je Srbija opskrbljena svim zakonima koji su joj potrebni, ali da joj nedostaje jedan: zakon koji će sadržati samo jednu odredbu – da svi prethodno usvojeni zakoni treba da se poštuju i primenjuju.** I zaista, mnogo toga je još potrebno pre nego što bismo mogli da zaključimo da su zakoni sprovedeni u praksi...

- Da bismo potkrepile gore spomenuti zaključak o nedovoljnoj implementaciji pravnih rešenja u oblasti rodne ravnopravnosti i unapređivanju prava Roma i Romkinja možemo citirati EU zvaničnike. **Evropska komisija u svojim izveštajima o Srbiji, tj. onima koji se bave napretkom Srbije u procesu priključivanja EU, kao i u Mišljenju o kandidaturi za članstvo Srbije u EU (2010²⁵, 2011²⁶, 2012²⁷) prepoznaje da je „što se tiče antidiskiminativnih politika, pravni i institucionalni okvir većim delom uspostavljen“, ali u isto vreme spominje probleme u sprovođenju zakona i u više navrata naglašava da su Romi/kinje jedna od grupa koja je najviše izložena diskriminaciji.** Na primer, u skorašnjim izveštajima o stanju u Srbiji (za 2011. i 2012. godinu) Evropska komisija daje sledeća mišljenja koja se tiču Roma, a naročito Romkinja:

²⁵ Evropska komisija (2010), *Srbija 2010. godine, Izveštaj o napretku 2010-2011*, Brisel, 09.11.2010, SEC(2010) 1330

²⁶ Evropska komisija (2011), *Analitički izveštaj*, Brisel, 12.10.2011, SEC(2011) 1208

²⁷ Evropska komisija (2012), *Srbija 2012. godina, Izveštaj o napretku 2012-2013*, Brisel, 10.10.2012, SWD(2012) 333 konačna verzija, <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/> (Pristupljeno 03.06.2013.)

a) "U praksi oni koji su najviše izloženi diskriminaciji su Romkinje, osobe sa invaliditetom i LGBT osobe. Oni su često su žrtve netolerancije, govora mržnje i čak fizičkih napada. Državni zvaničnici nisu skloni da javno osude ovakve i incidente". (Evropska komisija, 2011, str. 28)

b) "Romsko stanovništvo, naročito Romkinje, su najviše diskiminisane na tržištu rada. Romska manjina nastavlja da se suočava sa diskriminacijom, društvenom isključenošću i visokom nezaposlenošću. Romkinje i romska deca su i dalje često izložena porodičnom nasilju, koje često ostaje neprijavljeno". (Evropska komisija, 2012, str 18)

►►► **"Čvrste činjenice" je teško naći: Nedostatak (rodno razvrstanih) podataka o marginalizovanim ženama, uključujući Romkinje**

- **Zvanični statistički podaci** ne omogućavaju identifikovanje oblasti u kojima su žene manje zastupljene ili neravnopravne, ali ovo nije prepoznato kao posredna i sistemska diskriminacija (npr. u obrazovanju, zapošljavanju, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti). Podaci i evidencije koje vode ustanove i službe koje se finansiraju iz državnog budžeta uglavnom nisu rodno osetljivi, i nisu u dovoljnoj meri javno dostupni, tako da je teško doći do pouzdanih i relevantnih pokazatelja posredne diskriminacije nad ženama. Treba naglasiti značajan napredak koji je postignut u Nacionalnoj službi za zapošljavanje i Republičkom zavodu za statistiku u smislu razvijanja rodnih pokazatelja. Republički zavod za statistiku Republike Srbije je objavio tri važne publikacije (pod opštim nazivom „Žene i muškarci u Srbiji“) koje uključuju rodno osetljive podatke (za 2005, 2008. i 2011. godinu).

Ipak, zvanični statistički podaci ne obezbeđuju pouzdane informacije o položaju žena iz manjinskih i marginalizovanih grupa, kao što su: Romkinje, izbegle i internoraseljene žene, migrantkinje, strane državljanke, žene sa invaliditetom, žene sa sela, starije žene, žene u zatvoru i pritvoru, žene sa psihičkim promenama, siromašne žene, samohrane majke, lezbejke, ženska deca, itd. Ovaj problem je istaknut u godišnjem izveštaju za 2011. godinu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti²⁸ (str. 27):

"Treba napomenuti da ne postoji rodno osetljiva statistika u Srbiji – prikupljanje i obrada podataka na osnovu pola. Značajni pomaci su učinjeni u Nacionalnoj službi za zapošljavanje i Republičkom zavodu za statistiku, ali oni su i dalje nedovoljni za kontinuirano praćenje, istraživanje i analizu podataka o položaju žena i muškaraca. Statistici često nedostaju podaci o položaju žena koje pripadaju manjinskim grupama, kao što su Romkinje, izbegle i raseljene žene, migrantkinje, žene sa invaliditetom, žene iz seoskih područja, starije žene, žene u zatvorima i pritvorima, žene sa mentalnim bolestima, siromašne žene, samohrane majke, lezbejke, devojčice".

Uzimajući u obzir da su zvanični podaci o romskim ženama i devojčicama ograničeni, većina podataka o njihovom položaju (uključujući i one predstavljene u ovom izvešaju), naročito u oblasti obrazovanja i reproduktivnog zdravlja, dobijena je u Istraživanju višestrukih pokazatelja stanja (MICS) koje su sproveli UNICEF i Republički zavod za statistiku. MICS3 i MICS4 su sprovedeni na uzorku iz opšte populacije i

²⁸ Citirano ranije.

poduzorku iz romskih naselja. Nalazi ukazuju na ogromne razlike između opšteg i romskog stanovništva na velikom broju relevantnih pokazatelja.

►►► **Mehanizmi za rodnu ravnopravnost: Može li se problemima Romkinja i drugih marginalizovanim ženama dati veći prioritet?**

- **Mehanizmi za rodnu ravnopravnost** na nacionalnom, regionalnom (tj. Autonomna pokrajina Vojvodina) i lokalnom nivou jesu oformljeni, ali imaju malo osoblja i resursa, i većim delom nemaju mandat da ostvare realan uticaj na državnu politiku. Postojeći institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost nisu ovlašćeni da donose obavezujuće odluke, što ih ostavlja na marginama procesa donošenja odluka i čini ih zavisnim od izvršnih, zakonodavnih i drugih tela.

Romska ženska mreža je mišljenja da u procesu kreiranja budućih programa i planova za funkcionisanje državnih i lokalnih tela za rodnu ravnopravnost mnogo veću pažnju treba posvetiti problemima romskih žena i devojčica, kao i drugim grupama žena koje su izložene različitim oblicima višestruke diskriminacije.

►►► **Politikai ili „puste želje“: Problemi u koordinaciji i sprovođenju strateških dokumenata o pravima romskih žena i devojčica**

Država je usvojila veliki broj relevantnih i sveobuhvatnih strateških dokumentata, uključujući Milenijumske ciljeve razvoja u Srbiji, Strategiju za smanjenje siromaštva, Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (Službeni glasnik RS, 15/09²⁹) i nekoliko strategija koje (samo) delimično pokrivaju probleme koje je potrebno rešiti u procesu ostvarivanja suštinske ravnopravnosti. Pitanja koja se tiču Roma i Romkinja obrađena su u više pojedinačnih strategija, kao što su: Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji, (Službeniglasnik RS, 27/09), Strategija za smanjenje siromaštva, Nacionalna strategija za izbegla i raseljena lica, Strategija za upravljanje migracijama, Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Strategija za reintegraciju povratnika po sporazumu o readmisiji, Strategija borbe protiv trgovine ljudima Republike Srbije, itd. U nastavku će biti navedeni brojni problemi u sprovođenju strategija koje se tiču prava Roma i Romkinja, kao i rodne ravnopravnosti.

Strategija za unapređivanje položaja Roma i prateći Nacionalni aktioni plan, koji su usvojeni 2009. godine i odnosili se na period 2009-2011. godine uključili su jedno poglavље o položaju Romkinja. Do kraja 2011. godine Aktioni plan za sprovođenje Strategije za unapređivanje položaja Roma je revidiran i proširen (na period 2012-2014), a uz učešće romskih ženskih OCD. Međutim, ovaj dokument je usvojen sa velikim zakašnjnjem. Konačno je revidirani i prošireni Aakcioni plan (za period 2012-14)

²⁹ Usvojen od strane Vlade Republike Srbije februara 2009, Nacionalni aktioni plan (NAP) za sprovođenje Strategije za period 2010-2015. godine usvojen je 2010.

usvojen sredinom juna meseca 2013. godine. Najverovatnije će, međutim, sprovođenje ovog NAP-a biti zavisno od donatorskih sredstava.

• Od 2000. godine i političkih promena koje su se tada dogodile, različitim vladama Republike Srbije se može priznati zasluga za razvijanje velikog broja nacionalnih strategija i planova kojima je pokriven širok spektar oblasti. Iako prepoznajemo važnost donošenja i usvajanja ovih dokumenata, naš je cilj da ukažemo na mnoga kompleksna pitanja, kao što su:

- a) Problemi u **sprovođenju i koordinaciji** različitih strategija i/ili akcionih planova na nacionalnom nivou.
- b) Marginalizacija ženskih organizacija civilnog društva u pisanju strateških dokumenata koji su relevantni za ostvarivanje prava žena (konsultacije sa OCD-ima su nedovoljne i neinkluzivne).

Trenutno je na zvaničnom sajtu Vlade Republike Srbije izlistano **108 nacionalnih strategija**³⁰ (ova lista najverovatnije nije potpuna), a mnoge od njih nisu praćene odgovarajućim akcionim planovima. Uz „sveobuhvatne“ strategije (kao što su Milenijumski ciljevi razvoja, Strategija za smanjenje siromaštva, itd.) izrađene su mnoge strategije za specifične oblasti. Na osnovu raspoloživih informacija, nismo bile u mogućnosti da utvrđimo ukupan broj strategija i akcionih planova na lokalnom nivou (LAP). Neke od navedenih strategija su **neposredno ili posredno vezane za ostvarenje prava žena, i/ili prava manjinskih grupa (uključujući Rome i Romkinje)**.³¹

Strategije koje se (barem delimično) bave pravima Roma i/ili ženskim pravima uključuju npr. Strategiju za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji (Službeni glasnik RS 27/09), Strategiju za smanjenje siromaštva, Nacionalnu strategiju za izbegla i interna raseljena lica, Strategija za upravljanje migracijama, Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravноправности, Strategija za reintegraciju povratnika po sporazumu o readmisiji, Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji, itd.

U procesu izrade prvog Nacionalnog akcionog plana za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravноправности (koji je otpočeo 2006. godine, a poslednja verzija je pripremljena tokom 2011. godine) ženske OCD – članice Romske ženske mreže nisu bile u dovoljnoj meri uključene.

Imajući u vidu veliki broj **problemata koji se međusobno prožimaju**, kao i određena preklapanja mera koje su neke od ovih strategija predvidele, mogle bismo se

³⁰ Internet stranica Vlade Srbije, odeljak: Strategije Vlade Republike Srbije, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678 Pristupljeno 30.05.2013.

³¹ Pregled različitih novijih državnih strategija je dostupan na: Vlada Republike Srbije (2011) Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Srbiji – Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2008–2010. godine sa prioritetima za naredni period, mart 2011, <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/03/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-uklucivanju-i-smanjenju-siromastva1.pdf> (pristupljeno 28.05.2013.)

zapitati sledeće: **kako je proces sprovođenja ovih strategija bio koordinisan?** Međutim, **izveštaji o sprovođenju – u velikom broju – nisu javno dostupni.**

Može se zaključiti da osnovno pitanje nije samo da li su određene strategije i akcioni planovi vezani za Rome i/ili pitanja rodne ravnopravnosti dobro napisani i usvojeni ili ne. Posebno ukazujemo na sledeće **nedostatke:**

- a) Često **strategije ne uključuju planirani budžet**, ili se planiraju jako ograničena budžetska sredstva. Ove strategije se (često) realizuju uz podršku stranih donatora i (često) podaci o budžetskim sredstvima koje Vlada obezbeđuje za njihovo sprovođenje ostaju nedostupni javnosti.
- b) Mnoge strategije su **rodno neutralne**, a rodno odgovorno budžetiranje izostaje (npr. Strategija za razvoj socijalne zaštite nije fokusirana na žene kao ciljnu grupu, čak ni u oblasti zaštite žena od porodičnog nasilja; nadalje, nasilje nad ženama se tretira odvojeno od nasilja nad decom u ovim dokumentima, što samo pokazuje nedostatak prepoznavanja rodnih aspekata nasilja).
- c) **Nacionalne strategije/NAP-ovi uglavnom nisu usklađeni sa strategijama na lokalnom nivou – lokalnim akcionim planovima (LAP).** Međutim, nekoliko opština treba spomenuti kao primere dobre prakse, jer imaju lokalne akcione planove koji se tiču prava Romkinja: Barajevo, Lazarevac i Pirot. U ovim lokalnim samoupravama planovi su razvijeni na inicijativu i uz značajan doprinos romskih ženskih organizacija civilnog društva.
- d) Sprovođenje strategija je otežano usled **nedostatka koordinacije između nadležnih ministarstava i drugih činilaca**, kao i zbog nedostatka efikasnih mehanizama **praćenja i evaluacije uspešnosti primene**, redovnog **izveštavanja** i uspostavljanja **saradnje sa organizacijama civilnog društva**. Međusektorska koordinacija i saradnja sa OCD je od suštinskog značaja za implementaciju, ali mehanizmi za takvu koordinaciju ostaju veoma slabi ili uopšte ne postoje (sa druge strane, politike i prakse Tima za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva treba spomenuti kao primer dobre prakse u ovoj oblasti).
- e) U praksi se **problem različitih marginalizovanih grupa žena i devojčica rešavaju „zajednički“**, što može dovesti do zanemarivanja ili previda specifičnih potreba određenih marginalizovanih grupa žena – npr. neki tenderi tela za rodnu ravnopravnost koji se raspisuju u okviru konkursa za projekte organizacija civilnog društva planirani su kako bi obuhvatili različite marginalizovane grupe. **Bavljenje problemima marginalizovanih društvenih grupa kroz apstraktne, opšte termine, „ranjive grupe kao celina“** doprinosi nevidljivosti svake od marginalizovanih grupa pojedinačno i umanjuje mogućnosti da se njihove specifične potrebe i problemi prepoznaju.

Komentar na državni izveštaj ►►► Primer gore opisane prakse „zajedničkog“ rešavanja pitanja marginalizovanih grupa može se naći i u državnom izveštaju Republike Srbije (odelj. 31) u kojem se kaže sledeće:

“31. U nameri da podrži aktivnosti manjih³² nevladinih organizacija Uprava je raspisala javni poziv zainteresovanim organizacijama za podnošenje predloga projekata za unapređenje položaja žena iz dvostruko i-ili višestruko diskriminisanih grupa u Republici Srbiji. Na konkurs se javio veliki broj organizacija (pristiglo je 115 predloga projekata) od kojih je izabrano 9 za finansiranje iz sredstava budžeta Uprave za rodnu ravnopravnost i dodatnih sredstava koje je obezbedio UNDP kroz projekat „Jačanje civilnog društva u kreiranju politika i praksi u vezi sa smanjenjem siromaštva“ (finansiran od strane Delegacije Evropske unije)“.

►►► **Marginalizacija romskih ženskih organizacija u kreiranju politika i zakona**

- Brojne aktivnosti usmerene na lobiranje i zagovaranje ženskog pokreta doprinele su procesu usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima, naročito u oblasti rodno zasnovanog nasilja i političke participacije. Ženski pokret u Srbiji (jedan od „najstarijih“ u istočnoj Evropi) bio je prilično jak tokom devedesetih godina prošlog veka.

Međutim, ženske organizacije civilnog društva, naročito romske ženske OCD, su marginalizovane od strane vlasti tokom poslednjih godina.

►►► **Ne postoji sistemska i konzistentna politika privremenih posebnih mera (mera afirmativne akcije) usmerenih na poboljšanje položaja romskih žena i devojčica i drugih marginalizovanih grupa žena**

- Zakonom o zabrani diskriminacije definisano je da posebne mere uvedene kako bi se postigla puna ravnopravnost nisu diskriminativne, već predstavljaju zaštitu i napredak pojedinaca ili grupe pojedinaca koji se nalaze u neravnopravnom položaju. Mnoge mere afirmativne akcije su sistematično navedene u Zakonu o sprečavanju diskriminacije nad osobama sa invaliditetom, Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, potom u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, Zakonu o radu, Zakonu o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti i Zakonu o državnim službenicima.

Međutim, ne postoji sistemska i dosledna politika privremenih posebnih mera koja bi doprinela postizanju suštinske (*de facto*) ravnopravnosti, kako je to predviđeno Konvencijom CEDAW i Opštim preporukama Komiteta CEDAW (naročito Opštom preporukom 28).

Neke mere afirmativne akcije koje se odnose na Rome uvedene su, uglavnom u oblasti obrazovanja i zapošljavanja (npr. mere aktivnog zapošljavanja; više informacija o ovome se može naći u poglavljima ovog izveštaja posvećenim datoju oblasti).

³² Možemo prepostaviti da je pravi termin ovde bio „NVO-i koji se bave manjinskim pitanjima“, kada smo uporedile sa engleskom verzijom državnog izveštaja videle smo da je termin pogrešno preveden. U srpskoj verziji je jasno da se misli na „manje NVO-e“.

Preporuke za unapređivanje mera i politika za postizanje suštinske (*de facto*) ravnopravnosti

Vlada može preduzeti nekoliko aktivnosti kako bi rešila gore pomenute probleme:

- **Razmatranje (evaluacija) rezultata** Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje nacionalne Strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (posebno, mera koje se tiču romskih žena i devojčica) i usmeravanje posebnih budžetskih sredstava u cilju sprovođenja aktivnosti koje se tiču romskih žena i devojčica.
- Unapređivanje mehanizama za sprovođenje i **koordinaciju** nacionalnih strategija i akcionih planova koji se tiču prava žena i prava manjina kako bi se obezbedila **odgovornost** države za sprovođenje mera definisanih kao odgovor na probleme koji se međusobno prožimaju, a nalaze se u ovim strategijama.
- Unapređivanje procesa sprovođenja strategija kroz razvijanje efikasnih mehanizama za **kreiranje, nadgledanje i praćenje (follow up)** aktivnosti na lokalnom nivou (**lokalni akcioni planovi**).
- Ponovno analiziranje problema **prilikom ostvarivanja saradnje sa civilnim sektorom i međunarodnim organizacijama**. Uspostavljanje posebnih procedura za konsultativni proces **prilikom pisanja dokumenata** – npr. predlažemo da svaka strategija, odnosno akcioni plan, treba da uključi ne samo nazive OCD-a koji su učestvovali u konsultacijama (jer ovo nije pokazatelj stvarne participacije i doprinosa), već i broj i sadržaj amandmana koje su poslale OCD-i informaciju da li su oni usvojeni od Vlade ili ne.
- Kako bi se obezbedila transparentnost i efikasnost u sprovođenju, treba unaprediti modele nadgledanja i evaluacije sprovođenja relevantnih strategija kroz upotrebu dobro razvijenih pokazatelja za merenje napretka u sprovođenju, ali i analizu potrošenih sredstava iz budžeta. Naročito je važno obezbediti kako **unutrašnje mehanizme nadgledanja i izveštavanja** (unutar pojedinačnih ministerstava, kao i između više pojedinačnih ministerstava; od strane državnih službenika/ica) tako i **spoljašnje - tj. nezavisno praćenje i izveštavanje** (od strane iskusnih organizacija civilnog društva, nezavisnih eksperata/kinja) koje bi bile upotpunjene jasnim, transparentnim, javno poznatim procedurama za izbor timova stručnjaka/kinja koji bi bili odgovorni za nadgledanje i evaluaciju.
- Podstaći tela za rodnu ravnopravnost i druga nadležna tela na nacionalnom i lokalnom nivou da preispitaju i promene svoje tendere i procedure za saradnju sa civilnim sektorom, tj. da se **pitanja i problemi različitih marginalizovanih grupa razmatraju posebno a ne „zajednički“** (u smislu opisanom u ranijem tekstu).
- Pregled i revizija nacionalnih strategija kako bi se stvorile sistematičnije i doslednije politike za unapređivanje položaja grupa izloženih višestrukoj diskriminaciji (što uključuje privremene posebne mere, odnosno mere afirmativne akcije, ali se ne ograničava samo na te mere), kako je to predviđeno Konvencijom za ukidanje svih oblika diskriminacije žena i Opštim preporukama Komiteta za ukidanje diskriminacije žena (naročito Opštom preporukom 28.). Takve mere, takođe, moraju biti „**orodnjene**“ i praćene jasnim politikama nadgledanja, praćenja i evaluacije **uspešnosti**.

ZAŠTITA ROMSKIH ŽENA I DEVOJČICA OD RODNO ZASNOVANOG NASILJA

(Sproveđenje Opšte preporuke 19 CEDAW Komiteta)

VVV Pozitivni koraci: Potpisivanje Konvencije Saveta Evrope

Treba naglasiti pozitivan korak: Srbija je potpisala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u aprilu 2012. Međutim, izražavamo zabrinutost i žaljenje nad činjenicom da Konvencija još uvek nije ratifikovana.

VVV Pozitivni koraci: Prva nacionalna strategija o borbi protiv nasilja nad ženama

Prva³³ nacionalna strategija o borbi protiv nasilja nad ženama je napisana uz ogroman doprinos ženskih organizacija civilnog društva a Vlada Republike Srbije usvojila ju je aprila 2011. godine. Nacrt ove Strategije razvila je radna grupa u kojoj su bile zastupljene ženske OCD (uključujući SOS telefon na romskom i srpskom jeziku „Osvit“ iz Niša). Ovaj nacrt je obuhvatio sve oblike nasilja nad ženama i u skladu s tim i sadržao veliki broj odgovarajućih mera. Međutim, u konačnoj verziji koju je Vlada usvojila³⁴ ostale su samo one mere koje se tiču nasilja nad ženama u porodici. Neke od mera planiranih Strategijom su implementirane, kao što je usvajanje Opšteg protokola³⁵ kojim se uređuju nadležnosti i saradnja ustanova u slučajevima nasilja nad ženama u porodici. Sredstva za sproveđenje ove Strategije ostaju otvoreno pitanje i, koliko je nama poznato, u ovu svrhu nije bilo izdvajanja iz budžeta (prateći NAP za sproveđenje ove Strategije je napisan, ali još uvek nije usvojen).

►►► KLJUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Prihvata Romkinja u skloništa za smeštaj žrtava nasilja u porodici se mora i dalje pratiti, uprkos znatnim unapređenjima u toj oblasti

U svojim Zaključnim komentarima Republici Srbiji 2007. godine, Komitet za ukidanje diskriminacije žena je izrazio zabrinutost usled „slučajeva de facto diskriminacije prema Romkinjama žrtvama nasilja u porodici, koje su bile isključene iz prihvata u

³³ Pre usvajanja ove Strategije, jedina relevantna nacionalna strategija iz oblasti rodne ravnopravnosti - nacionalna Strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti i prateći Nacionalni plan akcije za period 2010. do 2015. (Službeni glasnik RS 067/2010) imali su odeljak koji se odnosio na nasilje nad ženama - kao jednu od šest predviđenih oblasti. Ova „krovna“ strategija i NAP za njeno sproveđenje dostupni su na:
http://www.gendernet.rs/files/Publikacije/Publikacije/Nacionalna_strategija_za_poboljšanje_položaja_zena_i_unapredjivanje_rodne_ravnopravnosti_i_Akcioni_plan.pdf (pristupljeno 03.04.2013.)

³⁴ Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (Službeni glasnik RS, 27/2011), http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/151232/strategija_suzbijanje_nasilja_nad_zenama0425_cyr.zip (pristupljeno 25.05.2013.)

³⁵ Zvanični naziv: Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici: <http://www.mnrzs.gov.rs/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20-nasilje%20nad%20zenama,%20dete%20svedok.pdf> (pristupljeno 10.06.2013.)

skloništa na osnovu primenjivanih kriterijuma za prijem žena“. Dalje, Komitet je zatražio od države potpisnice da „revidira i monitoriše primenu kriterijuma za prijem u skloništa kako bi se spričilo dalje isključivanje Romkinja“.

U skladu sa preporukama CEDAW Komiteta, Vlada Republike Srbije je preduzela **mere za preispitivanje propisa i kriterijuma za prijem u skloništa**, a koji se odnose na Romkinje, i jedna predstavnica romske ženske organizacije civilnog društva je bila uključena u taj proces.

Da bi podstakle implementaciju preporuka Komiteta za ukidanje diskriminacije žena, aktivistkinje romskih ženskih organizacija su sprovele kvalitativno istraživanje (Manić, 2011³⁶), na osnovu intervjua sa 115 osoba. Intervjui su obavljeni sa 51 Romkinjom - žrtvoma nasilja u porodici (starosti od 17 do 60 godina, iz različitih delova Srbije), kao i sa predstvincima institucija i organizacija civilnog društva (koordinatorke skloništa za žene i decu žrtve nasilja, socijalni/e radnici/ce, članovi/ice tela za rodnu ravnopravnost, kancelarije javnog tužioca, romske ženske organizacije koje rade sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja).

Istraživanje se bavilo analizom iskustava Romkinja žrtava nasilja u porodici, koje su se obraćale za pomoć državnim institucijama za zaštitu od nasilja i/ili romskim ženskim organizacijama, u periodu od 2008. do 2010. godine. Od ukupnog broja intervjuisanih žena, njih 28 je pokušalo da bude primljeno u sklonište, a sedam od njih je odbijeno na osnovu toga što nisu državljanke Republike Srbije i/ili ne poseduju lična dokumenta. Jedna od tih žena svedoči:

„Bila sam odbijena u maju 2009. godine, jer nisam državljanka Srbije, a takođe nemam nikakva lična dokumenta. Pozvala sam policiju nakon što sam pretučena, a policija me je upitila u centar za socijalni rad, a moj partner je bio u pritvoru duže od 12 sati“.

Svedočenja ostalih žena pokazuju da nisu bile odbijene na osnovu kriterijuma za prihvatanje u sklonište, već na mnogo „suptilniji“ način, tj. četiri žene govore da su bile „obeshrabrivane“ od strane socijalnih radnika/ca i drugih službenika/ca. Ovo je jedan od primera:

„Htela sam da idem u sigurnu kuću u julu 2009. godine, ali kada je socijalna radnica iz Centra za socijalni rad došala sa policijom u moju kuću, rekli su mi da će biti teško. Rekli su: „Vi niste baš za sigurnu kuću, oni prihvataju mnogo gore slučajeve nego što je vaš“. Nisam imala pojma gde se nalazi sigurna kuća, tako da nisam pokušala da idem tamо sama“.

Žene koje nisu ni pokušavale da budu smeštene u skloništa su to odlučile iz različitih razloga, uglavnom zbog mišljenja da “sigurna kuća nije rešenje za njihove probleme”, ili, naprosto, zbog nedostatka informacija ili jezičke barijere (nedovoljnog poznavanja srpskog jezika). Ipak, važno je reći i da su neke od njih rekle da su od drugih

³⁶ Manić, Marija (2011), *Izveštaj o sigurnim kućama u Srbiji*, Niš, Centar za prava Romkinja, interna dokumentacija

Romkinja, koje su u prethodnom periodu bile u skloništima za žene žrtve nasilja, dobole savet da ne idu u skloništa:

"Jedna moja prijateljica iz naselja mi je rekla da je nisu primili u sigurnu kuću zato što ima šestoro dece. Imam mnogo dece, kaže ona, pa zato ne mogu biti prihvaćena u sigurnu kuću. Takođe, nemam nikakve prihode, a pitam se šta da radim kada izađem iz skolništa posle mesec ili dva? Odlučila sam da ipak da ne idem tamo".

Žene koje su primljene u skloništa (i koje su bile intervjuisane tokom boravka u njima) uglavnom su izražavale zadovoljstvo (objašnjavajući da su dobole priliku da „se odmore i razmisle šta da dalje rade“). Nekoliko žena je izjavilo da su ih druge žene smeštene u skloništu vredale na osnovu etničke pripadnosti.

U procesu pripremanja ovog izvešaja, sakupljale smo svedočenja žrtava nasilja, kao i iskustva aktivistkinja romskih ženskih organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom od rodno zasnovanog nasilja, čiji je utisak da je **poslednjih godina ostvaren određeni napredak u odnosu na prihvat Romkinja u skloništa za žene i decu žrtve nasilja, ali da se situacija u ovoj oblasti i dalje mora pažljivo pratiti.**

Slično upozorenje je zabeleženo u Godišnjem izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (2011. godine; str. 30-31):

“Rodno zasnovanom nasilju posebno su izložene žene iz marginalizovanih i višestruko diskriminisanih grupa. Prema podacima iz istraživanja ženskih romskih organizacija, glavni uzrok zbog koga se Romkinje – žrtve nasilja ne obraćaju nadležnim organima i službama je strah da neće dobiti adekvatnu zaštitu od nasilnika. Ukazuje se, takođe, da je Romkinjama otežana mogućnost da koriste usluge pojedinih sigurnih kuća, zbog uslova koji su propisani za korišćenje ove socijalne usluge, kao i da se Romkinje koje prijave nasilje ponekad suočavaju sa maltretiranjima policije”.

Sledeća priča opisuje nedavni slučaj Romkinje žrtve nasilja, kojoj je bio potreban smeštaj u skloništu. Sklonište vodi jedan od centara za socijalni rad u Srbiji. Priču je napisala romska ženska organizacija za pružanje podrške i pomoći ženama koje su preživele rodno zasnovano nasilje.

Nema mesta ...

Romkinja V.M.(39) prijavila je teško fizičko i psihičko nasilje. Sa mužem je živela u mestu X poslednjih dvadeset godina, ima dvoje dece. Zbog patološkeljubomore muž je lečen na psihijatriji, ali bezuspešno. Smatrao je da nije ništa kriv, već je kriva žena. Nastavio je i dalje da pije, da je tuče pred decom i da traži seksualne odnose, iako ga je ona odbijala, jer nije mogla više da podnese njegov dodir. Ova situacija se ponavljala godinama i pogoršavala vremenom. Dolazio je kući pijan, terao je na seksualne odnose pred decom, ona se otimala, nije želala, ali je on onesvešćivao od batina. Kada bi se osvestila, shvatala je da je silovana, jer joj je svaka odeća bila pocepana, a i krvarila je. Žalila se daljnjoj rodbini, jer roditelje nije imala, ali rodbina joj nije dala nikakvu podršku. Prijetaljice nije smela da ima, niko ih nije posećivao, jer je to muž branio. Pokušavalaje da pobegne par puta, ali je on uvek pronalazio. Žena se povukla u sebe, kada je videla da joj nema ko pomoći, izolovala se, nije više brinula čak ni o deci, iako je jedno dete stiglo na psihijatriju, od nasilja koje je gledalo i trpelo.

Mislila je da to mora da trpi, zbog dece, jer ako nekom prijavi, bojala se da će je muž ubiti. Pretio joj je pištoljem i nožem. Oko 10 h tog dana na liniji SOS telefona primili smo poziv V.M., koja nam je sve ovo ispričala i da više u toj kući ne može da izdrži, da želi sve da prijavi preko nas. Rekli smo da prvo mora sve da prijavi policiji, da ode u CSR, pa da ponovo kontaktira nas. Drugi dan je pozvala i rekla da je prijavila policiji i CSR nasilje koje trpi i da želi da ide u sigurnu kuću. Pozvali smo CSR i izložili slučaj. Rečeno nam je da pozovemo sigurnu kuću u Novom Sadu. Psihološkinja XY sigurne kuće nas jesaslušala i pitala koje su nacionalnosti žena i deca. Rekli smo da su Romi, a ona je odgovorila je da zovemo za pola sata. Posle pola sata smo pozvali i dobili odgovor da ne mogu da izađu u susret, da mesta nema, da se žena snađe na drugi način. Tek na intervenciju Pokrajinskog sekretarijata, posle dva dana dobile smo poziv da žena može da dođe u sigurnu kuću, ali bez dece, što žena naravno nije htela. Žena je sama našla smeštaj kod neke dalje rodbine. Uputile smo je na žensku organizaciju u tom gradu čija je ona sada aktivistkinja, i mi smo ponosne na nju.

Sledeći slučaj koji donosimo ilustruje prepreke na koje je naišla druga Romkinja. Njoj je takođe bio potreban smeštaj u sigurnu kuću kojom upravlja država. Sklonište se nalazi u jednom gradu u AP Vojvodini. Opisani događaji su se dogodili 2012. godine i navode ih aktivistkinje romske ženske organizacije koja je pomogla ovoj ženi.

Dug je put do sigurne kuće: prepreke, i još prepreka

Romkinja iz grada M obratila se SOS telefonu na jezicima nacionalnih manjina i prijavila nasilje koje trpi godinama. Njen bivši vanbračni partner je godinama fizički i psihički maltretirao. On je mlađi od nje oko 10-tak godina. Sa njim ima troje dece (dva sina i čerku) i jednu vanbračnu čerku, koja je udata i živi u mestu K. Muž je bio u zatvoru i alkoholičar je. Kada se napije maltretira i nju i decu. Čerki je govorio razne pogrdne reči, vređao je i psihički maltretirao. Pošto nije više to mogla da izdrži, čerka je otisla u Centar za socijalni rad u gradu T. i prijavila oca da posebno noću maltretira celu porodicu, ali najviše majku i čerku. Čerka je naterala majku da izađu iz kuće. Majka tvrdi da je u kući ostavila 10 metara drva, 50 metara kukuruza, 5 džakova krompira, 1 džak luka, 5 tovljenika i pun zamrzivač mesa, a sve je sama zaradila. Podnela je tužbu za starateljstvo i dobila za mlađeg sina i čerku. Čerka zbog nemaštine i siromatšva napustila školu, ubrzo se udala i preselila u Francusku. Kuća u kojoj je ova žena živela sa vanbračnim partnerom i decom nema građevinsku dozvolu, kuća nije legalizovana, do građevinskog materijala ona je dolazila tako što je kupovala ili radila za polovni crep, polovnu ciglu, jedino novo bila je građa.

Međutim, na sudu nije pokrenuto pitanje kuće, a ona nije imala pravnog zastupnika (inače ima tri razreda osnovne škole, slabo čita i piše). Partner je ostao sa starijim sinom da živi u kući, a postoje indicije da sin, koji ima 11 godina pije zajedno sa ocem, a ne zna se da li ide u školu. Žena je otisla u mesto K. kod vanbračne čerke, jer nije imala gde. Izgubila je socijalnu pomoć zato što je otisla izvan opštine T.

Obratila se nama, jer se boji da će bivši partner doći da je maltretira, jer je to već radio, par puta je polupao prozore u kući njenog oca. Njen otac je šlogiran, pa se boji ako ode kod njega da će mu se stanje pogoršati. Kako je ona rekla, boji se da ode kod bilo koga u mestu M., jer će njen bivši partner svakog maltretirati. A ostala njeni rodilici ne želi da se meša, niti žele da je prime. Kada je bivši partner tukao, ona je uvek pozivala policiju, prijavljivala fizičko nasilje. Jednom prilikom toliko je tukao da joj jeslomio dva rebra, prijavila je policiji i centru za socijalni rad. Policia bi odvela nasilnika u pritvor i zadržala ga 24 h dok se ne otrezni. Inače ona ima hroničan bronchitis, srčane smetnje i bruh.

Preduzeti koraci:

Rukovoditeljka sigurne kuće je rekla da matični centar za socijalni rad izda rešenje na osnovu koga

će smesti ženu u sigurnu kuću. Na pitanje da li ima mesta, odgovor je bio potvrđan, kao i informacija da se boravak u sigurnoj kući ne plaća. Pozvala sam centar za socijalni rad, pričala sa socijalnom radnicom koja se predstavila kao S., i koja je upućena u slučaj ove žene. Objasnila samo čemu se radi, ona je tražila da joj dam broj telefona centra za socijalnira da u susednom gradu i rekla da je pozovem za sat vremena. Kada sam ponovo pozvala, socijalna radnica je rekla da je kontaktirala centar za socijalni rad u susednom gradu, ali da su joj rekli da bez direktorke ne mogu ništa da preduzmu. Zatim je pozvala sigurnu kucu u P., ali su joj tamo rekli da se smeštaj plaća, ali matični centar za socijalni rad nije spreman da snosi troškove, jer je smeštaj prvenstveno za žrtve sa teritorije na kojoj je sama sigurna kuća. Socijalna radnica je predložila da žena dođe u T., da će joj se odobriti jednokratna pomoć, da će joj pomoći oko pronalaženja smeštaja pod kirjom, a potom će joj obnoviti socijalnu pomoć. Žena je pristala na to, ali nije imala para da se vrati, pa su joj dati putni troškovi od našeg udurženja. Žena je bila u CSR u gradu T, razgovarala sa socijalnom radnicom i dobila jednokratnu pomoć. Nažalost, žene često nemaju svoj telefon, a retko se zadrže duže na jednom mestu, pa se kontakt sa njom najčešće izgubi.

►►► **Romkinje (još uvek) retko prijavljaju nasilje institucijama; zbog toga su usluge ženskih OCD grupa još značajnije**

Istraživačke studije i iskustvo romskih ženskih OCD koje rade u oblasti suzbijanja nasilja ukazuju da je razlog za nizak nivo prijavljivanja slučajeva nasilja nedostatak poverenja žrtava u ustanove. Poslednjih godina policija je poboljšala svoj odgovor na žalbe žena i podnosila krivične prijave protiv počinilaca češće nego ranije. Međutim, broj prijavljenih slučajeva koji nisu završili krivičnim gonjenjem i presudom, ili bilo kojom drugom sankcijom prema počiniocu ostaje visok. Na primer, tokom 2009. godine, Zamenica javnog tužioca Srbije je informisala stručnu javnost o analizama pravne prakse u slučajevima porodičnog nasilja. Značajno je da je ova analiza pokazala da slučajevi porodičnog nasilja bivaju češće odbačeni na sudu od slučajeva drugih krivičnih dela (čak i do 50%) ili da se donose oslobađajuće presude (i do 30%).

Slučajevi porodičnog nasilja kod Roma koji su prijavljeni nadležnim verovatno još uvek predstavljaju samo „vrh ledenog brega“. Sa druge strane, žene koje se odlučuju da prijave situacije nasilja nadležnim institucijama (često) ne dobijaju efikasnu i pravovremenu zaštitu. Dalje, ženske OCD često prijavljaju da **Romkinje i žene sa invaliditetom imaju naročite poteškoće u dobijanju zaštite od institucija**.

Potrebno je obezbediti druge mogućnosti za žene koje trpe višestruku diskriminaciju, što bi uključilo ženske OCD kao moguće „posrednice“ između žrtava i institucija. Upriči koja sledi opisale smo kako je romska ženska OCD uspešno posređovala u teškom slučaju koji uključuje različite oblike rodno zasnovanog nasilja i na taj način sprečila, u saradnji sa policijom, dalju viktimizaciju mlade Romkinje sa invaliditetom.

Međutim, **finansijska održivost ženskih organizacija civilnog društva koje se bave pružanjem usluga je ozbiljno ugrožena poslednjih godina**. Usled smanjenja raspoloživih finansija stranih donatora, SOS telefoni specijalizovani za usluge ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja, naročito oni u manjim gradovima, rade volonterski ili poluvolonterski. Zakon o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik 24/2011) predviđa da takve usluge (definisane kao savetodavno-terapijske ili socijalno-edukativne) treba da se finansiraju iz budžeta lokalnih samouprava. Skorašnja analiza rada specijalizovanih organizacija za pomoć i

podršku ženama koje su preživele nasilje (Branković, 2012³⁷) otkriva da su ove organizacije vrlo retko dobijale novčanu ili bilo kakvu drugu podršku iz budžeta lokalnih samouprava.

Odgovor na neme krike

Ova priča je o fizičkom, seksualnom i psihološkom nasilju. Devojka se zabavljala sa muškarcem nekoliko godina. Mislila je da je on zaljubljen u nju. U detinjstvu je pretrpela ozbiljne zdravstvene probleme i provela je prve godine života u invalidskim kolicima. Imala je napade grčenja usled kojih je ostajala bez svesti, njena invalidnost je još uvek veoma vidljiva.

Devojka kaže: "Provela sam tri godine sa njim. Mislila sam da me voli. Kada smo se venčali, sve je bilo divno prvi h nedelju dana. Ali onda, on je počeo da izlazi bez mene. Bila je veoma hladna zima. Morala sam da spavam u hladnoj sobi, bez struje. On je počeo da nestaje danima, a po dolasku kući bio je ljuti i pomalo pijan. Probudio bi me i terao na seksualne odnose, ali ja nisam bila u stanju da to uradi, zato što sam bio umorna, gladna i bilo mi je hladno. Kada sam odbila da spavam sa njim, on bi mi udario nekoliko šamara. Koliko sambila slaba, dovoljan je jedan šamar da padnem. Jednog dana, slučajno sam čula kako priča telefonom sa nekim. Govorio je o meni. Nisam rekla ni reč. Posle nekog vremena, neki ljudi su mi rekli da je on već oženjen jednom ženom od ranije i da je tukao tu ženu i ponašao se veoma loše. Rekli su mi da je prodao svoju čerku - devojku su odveli preko granice. Shvatila sam da je on sve ove godine proveo sa mnom kako bi me zaveo, i da me natera da ga volim, tako da je mogao da me proda nekim ljudima preko granice. Jednom mi je rekao da treba da idemo u inostranstvo, ilegalno. Čutala sam, ali sam pozvala SOS telefon - oni su mi dali broj mobilnog telefona koji mogu da pozovem u bilo koje vreme, po danu ili noći.

Devojka nas je po prvi put kontaktirala zbog zdravstvenog problema, a kasnije kada nas je pozvala ispričala je da je on počeo da je tuče ubrzo nakon venčanja. Tada je shvatila da postoji mogućnost da ima još i veći problem...

Ranije smo imale slučajeve porodičnog nasilja koji su uključivali saradnju među institucijama, ali ispostavilo se da je ovo slučaj trgovine ljudima. Naš najveći uspeh je bio što smo informisale policiju o sumnjama da postoji trgovina ljudima i da uspostavimo saradnju sa njima. Bili su spremni da pomognu žrtvi i odvedu je na sigurno čak i pre nego što su bili upoznati sa svim detaljima. Istina je da ovo spada u njihov posao, ali nisu uvek spremni da pomognu kada su žrtve romskog porekla. Na kraju je svodnik uhapšen što je spasio život mladih žena kojisu mogle postati njegove sledeće žrtve. Sve vreme smo bile u kontaktu sa policijom i oni su nas informisali i o najsigurnijim detaljima. Verujem da je to ono što možemo nazvati punom saradnjom. Nakon svega što se dogodilo provele smo sledećih pet meseci radeći sa devojkom i primetile da su ovi događaji ostavili ozbiljne posledice na nju. Kad god bi se zapričala o nečemu drugom, pre ili kasnije, bi se vraćala na ovo, nastavljala je da krivi sebe, iako ona nije bila krivac u ovoj stvari – već žrtva. Kasnije, otpočela je novi život na drugom mestu. Tada je rekla: "Iskreno, ne znam šta bi bilo sa mnom da nije bilo njihove pomoći".

Priča romske ženske OCD za pomoći i podršku ženama koje su preživele rodno zasnovano nasilje (Branković, 2009³⁸)

³⁷ Branković, Biljana (2012), *Mapiranje kapaciteta specijalizovanih organizacija za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja: Prvi korak ka uspostavljanju jedinstvene nacionalne SOS linije*, Beograd, Projekat: Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja – Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije, Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP)

³⁸ Branković, Biljana (2009), *Responding to Silent Screams: Mapping of Provisions of NGOs in Serbia in the Area of Gender-Based Violence*. Beograd: Tim Ujedinjenih nacija u Srbiji, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Responding.pdf> (pristupljeno 02.04.2013.)

►►► **Kako obezbediti da novi zakonski propisi (podzakonski akti) u oblasti socijalne zaštite ne utiću negativno na romsko ženske OCD-e kao i na romske žene i devojčice koje su preživele nasilje?**

Nadležni u vlasti su otpočeli proces razrade podzakonskih akata i drugih propisa kojima bi se pratio novi Zakon o socijalnoj zaštiti koji je stupio na snagu 2011. godine (Službeni glasnik RS, 24/2011). Kao integralni deo ovog procesa, Vlada je inicirala standardizaciju usluga i razvoj minimalnih standarda kvaliteta za različite usluge u socijalnoj zaštiti.

Iako Romska ženska mreža prepoznaje važnost standardizacije usluga, izražavamo zabrinutost u vezi sa nacrtom dokumenta kojim se regulišu standardi savetodavnih i usluga podrške, tj. radna verzija (nacrt) Pravilnika o minimalnim standardima za pružanje savetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga u socijalnoj zaštiti (Ministarstvo rada i socijalne politike 2011; 2012³⁹). Nakon što budu usvojeni ovi standardi će imati status podzakonskog akta u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti (usvojen u 2011).

Ženske OCD⁴⁰ su kritikovale nacrt standarda na osnovu petnaestogodišnjeg iskustva u pružanju specijalizovanih usluga žrtvama svih oblika rodno zasnovanog nasilja. Naročito su, **romske ženske OCD** – koje se bave pružanjem usluga romskim ženama i devojkama, žrtvama nasilja – **imale utisak da ovaj dokument ima dalekosežne posledice na njihov rad i da može čak da doprinese gašenju usluga koje pruža romski ženski civilni sektor**. Nacrtom Pravilnika zahteva se visoko obrazovanje konzultantkinja kao preduslov za pružanje usluga⁴¹. Ovakvi zahtevi pre svega pogađaju **romske ženske organizacije: aktivistkinje uključene u savetodavni rad i podršku žrtvama uglavnom nisu visokoobrazovane, i samim tim bi trebalo da napuste delatnost pružanja usluga**. Njihovo dugogodišnje iskustvo može tako biti zanemareno i negirano.

Analize (npr. Branković, 2012⁴²) ukazuju i na druge probleme. Uprkos činjenici da je Srbija potpisala Konvenciju Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, **nacrt standarda, u mnogim aspektima, je kontradiktoran zahtevima Konvencije**. Na primer, iako Konvencija i prateći Eksplanatorni memorandum navode

³⁹ Nacrt Pravilnika o minimalnim standardima za pružanje savetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga u socijalnoj zaštiti je imao više radnih verzija (iz 2011. i 2012.) koje su bile dostupne na sajtu Ministarstva rada i socijalne politike, <http://www.mnrzs.gov.rs/cms/sr/briga-o-porodici-i-socijalna-zastita/292-2011-06-02-11-40-20> (ove verzije su sada uklonjene sa sajta)

⁴⁰ Autonomni ženski centar, http://www.womenngo.org.rs/images/pdf/vesti-12/Komentari_na_prvi_nacrt_Pratilnika_o_STISE_uslugama_dec_2011.pdf

http://www.womenngo.org.rs/images/pdf/vesti-12/Komentari_na_drugi_nacrt_Pratilnika_o_STISE_uslugama_juni_2012.pdf

(pristupljeno 24.05.2013.) Svoje komentare i kritike uputila je i NVO ASTRA, kao i SOS telefon na romskom i srpskom jeziku 'Osvit' iz Niša

⁴¹ Član 31. Nacrt pomenutog Pravilnika iz 2012. godine odnosio se na uslove koje treba da zadovolji osoblje koje se bavi telefonskim i onlajn savetovanjem: „Uslugu telefonskog i onlajn savetovanja pružaju lica sa završenim odgovarajućim diplomskim i akademskim studijama u okviru obrazovno-naučnog polja društveno humanističkih i pravnih nauka, koja su stekla posebna znanja i veštine po propisanom programu, u zavisnosti od vrste organizacije koja pruža usluge telefonskog i onlajn savetovanja.“

⁴² Gore navedeno

jasnu razliku između „opštih“ usluga za žrtve rodno zasnovanog nasilja (npr. zdravstvena nega, socijalna zaštita) i „specijalizovanih“ usluga, koje treba da pružaju specijalizovane organizacije civilnog društva uz finansiranje od strane države, gore spomenuti dokument zapravo podvodi specijalizovane usluge pod opšte (socijalna zaštita) i definiše ih u okvirima koji važe u domenu drugih usluga socijalne zaštite. Licencirani socijalni radnici i radnice su čak dobili ulogu neke vrste „supervizora“ u organizacijama koje se bave pružanjem usluga⁴³, uključujući i organizacije civilnog društva. U ovom nacrtu standardi za SOS telefone za žrtve nasilja su predstavljeni **zajedno sa nekim drugim savetodavno-terapijskim uslugama koje ne bi smeće da se koriste u slučajevima rodno zasnovanog nasilja** (npr. „pomirenje“, „medijacija“, „sistemska porodična terapija“). Slično tome, neka druga rešenja u ovom nacrtu su protivrečna principima pružanja usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja, koje je preporučio Savet Evrope (Keli i Duboa, 2008⁴⁴).

Skorašnji razvoj događaja, kada je u pitanju gore navedeni nacrt standarda, ukazuje da ovaj proces može krenuti u drugačijem pravcu. Vlada se nedavno složila da sačini radnu grupu koja bi bila nadležna za kreiranje novog nacrt standarda (koji bi se odnosili samo na specijalizovane SOS telefone za žrtve rodno zasnovanog nasilja). Jedna romska ženska organizacija, SOS telefon na romskom i srpskom jeziku - „Osvit“ iz Niša predstavlja romske ženske organizacije u ovoj radnoj grupi. Kako je proces pisanja tek otpočeo, njegovi rezultati ostaju neizvesni.

Jedan radni dan na SOS telefonu

U prostorije SOS telefona za Romkinje i decu žrtve nasilja došla je A.K. Ima 38 godina i petoro dece. Najstarije dete ima 19 godina, a najmađe 7 godina. Troje mlađe dece idu u školu, a dvoje starije su napustili obrazovanje kako bi pomogli majci. Najstariji sin radi u nadnici, kao i A.K. koja često sprema i čisti stanove.

A.K. nam se obratila i iznela svoj problem: već dugi niz godina trpi nasilje od strane supruga koji je alkoholičar. Nasilnik je nekoliko puta bio na lečenju, ali je samovoljno napuštao lečenje. Kada je poslednji put dobio uput za lečenje, iz Kliničkog centra su odbili da ga prihvate, jer znaju da ni ovog puta neće izdržati do kraja sa lečenjem.

A.K. je posle dugogodišnjeg nasilja pobegla od kuće, zajedno sa decom, u trenutku kad je nasilnik otišao po alkohol. Kuća u kojoj su živeli je njegova i u njegovom je vlasništvu. A.K. nema roditelje, ali ima bližu rodbinu. Međutim, oni ne žele da se upliču u njihove porodične probleme.

Ona nema gde da ode, pa se obratila SOS telefonu, koji je predložilo smeštaj u sigurnu kuću. Posavetovali smo je da prvo mora da se obrati centru za socijalni rad. Međutim, kada se obratila Centru naišla je na negativan odgovor. U Centru za socijalni rad su odbili da joj pruže adekvatnu pomoć sa izgovorom da nema mesta u sigurnoj kući.

U Centru su joj savetovali da samo dvoje, od petoro dece, mogu da ostanu sa njom a za ostale nema mesta i da oni odu kod nekih rođaka ili da se vrati kod oca. A.K. je to odbila, jer ne želi da razdvaja svoju decu, niti da ih vrati kod oca koji je nasilnik.

⁴³ U članu 31. pomenutog nacrtu Pravilnika (2012) stajalo je: „Organizacija koja pruža usluge telefonskog i onlajn savetovanja, ima najmanje jednog (*alternativa: dva*) stručna radnika koji poseduju licencu za rad na osnovnim poslovima socijalne zaštite, koji vrše i nadzor i usmeravanje ostalih angažovanih stručnih radnika i saradnika.“

⁴⁴ Kelly, Liz, i Dubois, Lorna (2008), *Combating violence against women: minimum standards for support services*. Strasbourg: Generalni sekretarijat za ljudska prava i pravne poslove, Savet Evrope

Centar za socijalni rad je odbio da pruži pomoć oko smeštaja u sigurnu kuću pod izgovorom da nema slobodnog mesta za nju i njenu decu i ponovio da može da bude smeštena samo ona i dvoje dece, dok ostala deca odu kod rođaka ili nasilnika, ona na to nije pristala.

U tom trenutku nije znala šta da radi i kome da se obrati, osetila je da nema izlaza iz ove situacije i da je osuđena na to da trpi nasilnika. Vratila se kući. Posle nekoliko dana komšinica joj je rekla da se obrati nama za pomoć, što je i učinila. Kada se obratila SOS telefonu i ispričala nam šta se dogodila u centru za socijalni rad, rešile smo da posredujemo. SOS telefon kao organizacija civilnog društva nema mogućnosti da prosleđuje žrtve sigurnoj kući, a smeštaj mora ići preko centra za socijalni rad. Zbog toga je volonterka SOS-a krenula zajedno sa žrtvom nasilja u centar, a prijem je bio mnogo bolji nego kad je A.K. došla sama. A.K. je na naše insistiranje smeštena u sigurnu kuću zajedno sa decom.

Ovo nije jedini slučaj da žrtve, naročito romske nacionalnosti ne uspevaju da ostvare svoja prava bez posredstva neke organizacije civilnog društva. Put do rešenja otežan je i time što SOS telefon nema mogućnost da prosledi žrtvu direktno u sigurnu kuću, već to čini centar za socijalni rad. Pitanje je šta se dešava u mestim u kojima ne deluju romske i druge ženske organizacije koje mogu biti posredice između žena koje se nalaze u situaciji nasilja i institucija?

♣♣♣ Preporuke

- Imajući u vidu da je Srbija potpisala (iako još uvek nije i ratifikovala) Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulsku konvenciju), bilo bi preporučljivo zauzeti proaktivni stav i pristup i otpočeti projekte koji imaju za cilj usklađivanje zakonodavstva i javnih politika u Srbiji sa načelima Konvencije.
- Usvajanje Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (Strategiju je Vlada usvojila 2011. godine, ali NAP za njeno sprovođenje još uvek nije) i obezbeđivanje sredstava za njegovo sprovođenje.
- Podsticanje jedinica lokalnih samouprava da ustanove posebne budžetske linije za podršku specijalizovanih usluga ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja (poput SOS telefona, centara za konsultacije i podršku) koje bi vodile ženske organizacije civilnog društva.
- Formiranje tima koji bi se sastojao od predstavnika i predstavnica državnih institucija, sigurnih kuća i ženskih organizacija (uključujući SOS telefone za Romkinje – žrtve nasilja), a koji bi bio odgovoran za nadgledanje i izveštavanje javnosti o specifičnim problemima sa kojima se žene žrtve nasilja sreću, sa naglaskom na one koje su izložene različitim oblicima višestruke diskriminacije (na osnovu etničkog porekla, invaliditeta, izbegličkog/raseljeničkog statusa, itd.). Ovaj tim bi se naročito mogao baviti sledećim:
 - a) sprovođenjem mera borbe protiv nasilja nad ženama (kako je planirano u gore navedenoj Strategiji) i procenjivanjem ostvarenih rezultata u odnosu na ove grupe žena i
 - b) brojem prijavljenih slučajeva nasilja institucijama, kao i odgovorom institucija, uključujući prijem u sigurne kuće .
- Razvijanje i usvajanje novog, zasebnog dokumenta o standardima za SOS telefone (za specijalizovanu podršku ženama koje su preživele nasilje), uz oslanjanje na

međunarodno priznate standarde za službe podrške i prilagođavanje tih standarda nacionalnom kontekstu. U procesu pisanja novog dokumenta, koji je u toku (uz učešće jedne romske ženske organizacije), treba uzeti u obzir predloge romskih ženskih organizacija, a posebnu pažnju treba posvetiti:

- a) Zahtevima Istanbulske konvencije, kao i principima koji su preporučeni u studiji Saveta Evrope o minimalnim standardima za specijalizovane službe za podršku žrtvama nasilja nad ženama (Keli i Duboa, 2008) i
- b) Specifičnim problemima Romkinja koje su preživele nasilje i specifičnom položaju Romkinja aktivistkinja - konsultantkinja u specijalizovanim službama za žrtve (npr. izbegavati odredbe kojima bi se indirektno mogle diskriminisati romske aktivistkinje i/ili bi uticale na njihov rad).

UČEŠĆE ROMKINJA U JAVNOM ŽIVOTU (ČL. 7)

VVV Pozitivni koraci: Odluka da se poveća učešće manjina u javnoj administraciji

Pre svega, sledeća činjenica se mora priznati i naglasiti: tokom 2006. godine Vlada Republike Srbije usvojila je mera za ostvarivanje povećane participacije predstavnika/ica manjina u javnoj administraciji (Službeni glasnik, 40/2006). Sprovođenje ovih mera je, međutim, sasvim drugo pitanje.

VVV Pozitivni koraci: Neposredni izbori za Nacionalne savete nacionalnih manjina

Srbija trenutno ima 19 nacionalnih saveta nacionalnih manjina (NSNM) koji predstavljaju najviše predstavničko telo nacionalnih manjina i koji su autonomna izabrana tela sa ekskluzivnim pravom da rešavaju pitanja iz oblasti obrazovanja, kulture, zvanične upotrebe jezika i pisma i javnog informisanja svake od nacionalnih manjina koje žive u Srbiji. Prvi saveti su uspostavljeni tokom 2003. godine u skladu sa Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. godine. Međutim, tokom 2009. godine, Narodna skupština je donela novi Zakon o savetima nacionalnih manjina koji je pojasnio nadležnosti istih u oblasti obrazovanja, kulture, zvanične upotrebe jezika i pisma i javnog informisanja, ali je istovremeno uveo transparentniji i demokratičniji sistem **neposrednih izbora** za članove/ice NSNM. Tokom ovog procesa, pojavili su se izvesni problemi koji su se ticali NSNM bošnjačke nacionalne manjine, što je izazvalo reakcije gore spomenutih nezavisnih državnih tela (Ombudsmana i Poverenika za zaštitu ravnopravnosti). Ipak, ovde želimo da usmerimo pažnju na novi sistem izbora članova/ica ovih tela: **mogućnosti uticaja političkih partija su umanjene**, jer članovi/ce saveta nisu direktno imenovani ili posredno „nametnuti“ od strane političkih partija ili drugih „struktura moći“, već su izabrani na direktnim izborima.

Trenutni saziv **Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine je izabran na neposrednim izborima⁴⁵** tokom 2010. godine, a mandat im traje četiri godine. Ukupno je

⁴⁵ Tokom sistema koji je postojao po predašnjem zakonu, članovi/ice nacionalnih saveta su bili na posrednim izborima, u kojima je saziv elektora iz svake nacionalne manjine glasao za kandidate. Međutim, u sadašnjem sistemu članovi/ice nacionalnih saveta se biraju neposredno, ali samo u slučaju da se određeni, visoki procenat članova nacionalne manjine upiše

30.811 Roma i Romkinja učestvovalo u izborima (kako je zabeleženo u istraživanju Romskog ženskog centra BIBIJA (2011⁴⁶).

►►► KLUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Zanemarljivo učešće Romkinja u telima koja donose odluke

Nedostatak obrazovanja, stereotipno shvatanje rodnih uloga u romskim porodicama i diskriminatorski stavovi opšte populacije su povezani sa još jednim ogromnim problemom: ekstremno niskim učešćem Romkinja u javnom životu, naročito u telima koja donose odluke.

- Međutim, **teško je monitorisati i prikupljati podatke o Romima (naročito Romkinjama) na mestima donošenja odluka na nacionalnom ili pokrajinskom, tj. lokalnom nivou**. Sve do skoro, odnosno pre poslednjih izbora 2012. godine i formiranja nove Vlade, jedna Romkinja je bila državna sekretarka u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu. Imenovala ju je politička partija kojoj pripada, jer je ta partija bila jedan od ključnih aktera vladajuće koalicije u mandatu prethodne vlade. Na osnovu podataka kojima raspolažemo, **ova Romkinja je bila državna službenica sa najvišim rangom u državnoj administraciji Srbije ikada** (RŽC BIBIJA, neobjavljeni).
- Gore spomenuti **Nacionalni savet romske nacionalne manjine (NSRNM) sastoji se od 35 članova i članica od kojih je 13 žena** (kako je zabeleženo u istraživanju RŽC BIBIJA, 2011). NSRNM ima nekoliko odbora nadležnih za određene oblasti, uključujući obrazovanje, zvanično korišćenje jezika nacionalne manjine, javno informisanje i kulturu. Jedna od potpredsednica NSRCM je žena, a žena je takođe predsednica odbora za obrazovanje (*Ibid*).
- Romkinje su takođe uključene u još jedno **savetodavno vladino telo**. Tokom 2008. godine Vladaje osnovala Savet za unapređivanje položaja Roma i sprovođenje Dekade za inkviziju Roma koji se sastoji od 22 člana/ice od kojih su četiri žene. Tokom mandata prethodne Vlade, predsednik Saveta je bio zamenik premijera, dok su članovi i članice bili vladini službenici odgovorni za sprovođenje različitih odeljaka relevantne državne Strategije za unapređivanje položaja Roma, kao i predstavnici i predstavnice romskih organizacija civilnog društva i gore spomenuti NSRNM. Tokom mandata nove Vlade (formirane nakon izbora 2012) sastav NSRNM-a se promenio. Novi predsednik Saveta je izabran nedavno, u junu 2013. godine (on je poslanik u Narodnoj skupštini i lider romske partije koja učestvuje u vladajućoj koaliciji). Osnivački sastanak Saveta je održan sredinom juna 2013. godine, pa u ovom trenutku ne raspolažemo podacima o budućim planovima ovog savetodavnog tela, kao ni o rodnoj strukturi njegovih novoizabranih članova/ica.

u posebni birački spisak. Ukoliko to nije moguće, primenjuje se stari sistem što zapravo znači da je u novom, transparentnijem sistemu učestvovanje na izborima sada od mnogo većeg značaja.

⁴⁶ Romski ženski centar BIBIJA (2011), *Politička participacija Roma sa naglaskom na političku participaciju Romkinja Srbija*, Beograd

- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu (takođe, tokom mandata pređašnje vlade) je bilo nadležno za sprovođenje strategija koje se tiču položaja Roma. U okviru ovog Ministarstva je formiran (pomenuti) Savet za unapređivanje položaja Roma i sprovođenje Dekade za inkluziju Roma. Tokom ovog procesa, kako se nagoveštava u nedavnim analizama (Ženski prostor 2012⁴⁷), takozvani „lokalni romski koordinatori“ su bili angažovani (neki sada i stalno zaposleni) od strane jedinica lokalnih samouprava, a među 56 angažovanih, 18 je žena.
- Istraživanje** o učešću Roma i drugih manjina u javnoj administraciji (Centar za prava manjina, 2010⁴⁸) ne daje podatke razvrstane po polu, pa ipak, neki od zaključaka mogu biti korisni u kontekstu ovog izveštaja. Koristeći Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, istraživanje pokriva značajan broj tela i organa na svim nivoima javne administracije: 73 na republičkom novu (24 ministarstva, 28 uprava i inspektorata, 18 agencija, tri nezavisna državna tela), 22 tela/institucija na pokrajinskom nivou (u AP Vojvodini), i 63 lokalne administracije. Nisu sve javne ustanove dostavile podatke koji su bili traženi u ovom istraživanju, a neke od njih nisu uopšte odgovorile na zahtev (18). Ministarstvo unutrašnjih poslova nije bilo uključeno u analizu. Iako nekompletni, dobijeni podaci su veoma interesantni (videti Tabele 1 i 2). Na osnovu odgovora institucija, identifikovano je samo 8 osoba romskog porekla koje rade u javnoj administraciji na republičkom nivou (sedam kao državni službenici, a jedan kao nameštenik odnosno kao član tehničkog osoblja), jedna osoba u pokrajinskoj administraciji, a 50 Roma u lokalnim administracijama (od kojih 19 radi kao tzv. koordinatori za romska/manjinska pitanja).

Tabela 1: Zastupljenost nacionalnih manjina (uključujući Rome) u 51 telu/ministarstvu/instituciji na republičkom nivou i 19 tela/institucija na pokrajinskom nivou

Klasifikacija radnih mesta	Republička administracija			Pokrajinska administracija		
	Ukupan broj	Nacionalne manjine	Romi/kinje	Ukupan broj	Nacionalne manjine	Romi/kinje
Službenici (tehničko osoblje)	1,152	13	1	281	36	0
Državni službenici	15,523	715	7	697	108	1

Iz istraživanja Centra za prava manjina, 2010. (gore citirano)

Primedba: u ovom izvoru nije bilo podataka razvrstanih po polu

Tabela 2: Zaposleni u 61 lokalnoj administraciji širom Srbije: zastupljenost nacionalnih manjina (uključujući Rome)

Ukupan broj	Nacionalne manjine	Romi/kinje
10,156	706	50

Iz istraživanja Centra za prava manjina, 2010. (gore citirano)

⁴⁷ Ženski prostor (2012), *Ostvarivanje ljudskih prava Romkinja u Republici Srbiji: Analiza primene postojećih institucionalnih mera*, Niš, Za Ženski prostor: Perić, Tatjana, <http://zenskiprostor.org/images/vesti2012/publikacije/srp%20tp%202012.pdf> (pristupljeno 22.06.2013.)

⁴⁸ Centar za prava manjina (2010), *Istraživanje o učešću Roma u javnoj administraciji*,

<http://www.mrc.org.rs/images/stories/panel/Konferencija%20ROMI%20U%20JAVNOJ%20UPRAVI.pdf> (pristupljeno: 27.04.2013.)

Razlozi za nepotpune podatke su sledeći: samo devet od ukupno 51 tela/ministarstava/institucija na republičkom nivou poseduje podatke o etničkoj strukturi svojih zaposlenih (Poreska uprava, Trezor, Uprava carina, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo spoljnih poslova, Ministarstvo obrazovanja i sporta, Ministarstvo za Kosovo i Metohiju⁴⁹, Komesarijat za izbeglice i Ombudsman Republike Srbije) dok su sva preostala republička tela/ministarstva/institucije (ukupno: 42) odgovorila da: a) nemaju takve podatke; b) nemaju kompletne podatke; ili c) nemaju predstavnike nacionalnih manjina među zaposlenima. Sve institucije koje su bile uključene u istraživanje su odgovorile da su upoznate sa gore pomenutom Odlukom Vlade Srbije da sprovede mera kojima će se povećati zastupljenost nacionalnih manjina u javnoj administraciji.

- Regionalno istraživanje (Majetić, 2011⁵⁰) potvrđuje zaključak da su Romkinje **gotovo potpuno isključene iz procesa donošenja odluka i političkog života** u Srbiji.
- U gore pomenutom istraživanju RŽC BIBIJA (2011) koje je sprovedeno kao deo regionalnog istraživanja naglašeno je nekoliko problema, na osnovu detaljnog pregleda zakonodavstva, pravnog okvira i analize upitnika:

a) Važne zakonske promene, kao što je **uvodenje sistema kvota u izborne zakone (što je dovelo do značajnih pomaka u zastupljenosti žena u izbornim telima - skupštinama)** „uopšte nisu imale uticaja na Romkinje“.

b) Međunarodne organizacije koje su finansirale projekte namenjene romskoj populaciji su promovisale politiku i praksu zapošljavanja Roma u javnoj administraciji uključujući republičku i lokalnu vlast, savetodavna tela, tela za koordiniranje projektima. Oko 60 romskih koordinatora (od kojih 17 žena) je bilo angažovano na poziciji lokalnih koordinatora aktivnosti koji su se ticali Roma i Romkinja na lokalnom nivou. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu je angažovalo (tokom mandata pređašnje Vlade) tri savetnika (dva muškarca i jednu ženu) na projektima koje je finansirala SIDA (Švedska agencija za međunarodni razvoj). Međutim, moramo naglasiti sledeće: **sva mesta donošenja odluka koja su zauzimali Romi (kako muškarci, tako i žene) su se odnosila na prava Roma**, što ukazuje na nedostatak poverenja vlasti u njihovu stručnost i sposobnost da se bave i drugim pitanjima (Ibid). Jedini izuzetak predstavljaju Romi članovi velikih političkih partija.

• **Takođe želimo da naglasimo sledeće: napor da se uključe Romi, naročito žene, u procese donošenja odluka na republičkom i lokalnom nivou su prvenstveno inicirale međunarodne organizacije.** Ovi projekti su uglavnom započeti 2000. godine i mnogi od njih su se već završili.

• Istraživanja i intervjuji koje su u svrhu ovog izveštaja sprovele RŽC BIBIJA iz Beograda, Ženski prostor iz Niša i druge organizacije, članice Romske ženske mreže otkrivaju da su **Romkinje koje su bile aktivne u politici na lokalnom nivou (u gradskim skupštinama i drugim političkim telima) bile suočene sa različitim i brojnim poteškoćama**. Priče koje slede mogu poslužiti kao ilustracija za to da su ove žene bile izložene predrasudama (čak i) među kolegama/koleginicama – članovima/članicama istih političkih partija.

⁴⁹ Primedba: ovo Ministarstvo više ne postoji u sazivu sadašnje Vlade RS

⁵⁰ Majetić, Mladen (2011), *Politička participacija Roma sa naglaskom na političku participaciju Romkinja u zemljama regionala*, Sarajevo: CARE International, NWB

Romkinje u politici: Priča F.M.

Ja sam Fatima i predstavnica sam romske nacionalne manjine u lokalnom parlamentu, odnosno odbornica. U politici sam aktivna poslednjih petnaest godina i borim se za prava Roma i Romkinja. Prilikom kandidovanja za odbornicu imala sam podršku kolega, ali sam tokom trajanja mandata bila sputavana da iznesem svoje predloge koji bi pomogli u poboljšanju položaja Roma i Romkinja. Od samog početka kada sam pristupila stranci, kao Romkinja sam morala da se dvostruko više potrudim da bih bila primećena i poštovana. Postala sam odbornica u lokalnom parlamentu zahvaljujući pozitivnoj diskriminaciji, jer je predsednica opštinskog odbora bila senzibilisana osoba. Nisam imala podršku kolega i stranke da se moji predlozi koji se konkretno tiču Roma i poboljšanja položaja Roma i Romkinja usvoje na sednicama skupštine i uvek sam dobijala odgovor: „Kasnije ćemo da razgovoramo o tvom predlogu, sada imamo važnije predloge na dnevnom redu“. Takođe sam prilikom glasanja o nekoj temi bila često prinuđena da glasam za predloge za koje je stranka glasala tj. dobila naređenje da glasam kao i većina odbornika. Ukažala bih na dvostruku diskriminaciju tokom mog mandata, jer su Romkinje dvostruko diskriminisane i rodno i etnički. Na osnovu ličnih iskustava mogu da konstatujem da žena da bi se pojavila na političkoj pozornici mora da uloži dva puta više rada i truda nego muškarac, a naročito kao Romkinja. Nisam toliko zadovoljna svojom prezentacijom tokom predizborne kampanje, jer nisam kao ostali članovi stranke imala svoj flajer i nisam imala svoju prezentaciju u medijima. Čini se da je moja stranka samo želela glasove Roma i Romkinja, a bez želje da pomogne ovim ljudima i podrži mene u usvajaju predloga koji bi pomogli u rešavanju nagomilanih problema romske zajednice.

Romkinje u politici: Priča E.

Ja sam Elizabeta i u politici sam aktivna poslednjih desetak godina, bila sam odbornica u lokalnom parlamentu kao predstavnica romske nacionalne manjine. Postala sam odbornica u lokalnom parlamentu zahvaljujući pozitivnoj diskriminaciji, ali nisam imala podršku prilikom predlaganja rešenja problema koje se tiču Roma i Romkinja, jer sam uvek bila diskrimisana kao žena i kao Romkinja u politici. Još od samog ulaska u stranku morala sam više da se trudim da bih bila poštovana i cenjena, jer moj glas nisu uvažavali kada je u pitanju iznošenje predloga na sastancima stranke. Kada je u pitanju predizborna kampanja članovi stranke bi mene, kao predstavniku romske nacionalne manjine, uključivali u promociju stranke, ali samo iz razloga da im obezbedim glasove Roma i Romkinja i lažno obećavali Romima da će im pomoći u rešavanju problema. Ja sam se uvek trudila i trudim se da na sve načine pomognem svojim sunarodnicima, zato sam se i uključila u politiku. Svesna sam da sam jedna od malobrojih Romkinja koje se bave politikom, ali istovremeno mislim da je to neophodno ako želimo da menjamo naš položaj u društvu. Takođe, spomenula bih da sam bila diskrimisana prilikom prijavljivanja moje crkve, koja je završila srednju školu, za volontiranje u određenoj ustanovi. Dobila sam odgovor da moja crkva ne može da volontira, jer je konkurs već bio završen i još mi je službenica rekla „Kako niste znali da je rok prošao i da ne primamo Rome za volontiranje“. Brojni su primeri slični ovom koji jasno pokazuju da naše društvo pravi veliku razliku između većinskog i manjinskog stanovništva, a istovremeno biti žena u politici, pa još Romkinja znači da vas ni kolege, ni mediji ne shvataju ozbiljno niti prihvataju vaše sugestije i predloge. Mislim da Romkinje imaju značajno iskustvo u rešavanju svakodnevnih problema u svojoj zajednici koje mogu da podele sa drugima, ali ih u političkim strankama najčešće guraju u pozadinu.

VV Primer dobre prakse: Samoorganizovanje romskih ženskih grupa i njihovi napor da utiču na državne i lokalne politike

Iako zastupljenost Romkinja u zvaničnim telima ostaje problem, Romkinje su se sve više angažovale u aktivizmu na lokalnom nivou i ojačale kao deo ženskog pokreta.

Romske ženske organizacije su osnovale Romsku žensku mrežu Srbije u decembru 2004. godine. Dugoročni ciljevi Mreže bili su da se podigne vidljivost romskog ženskog aktivizma, **da se pitanja roda stave na dnevni red romskog pokreta** (kojim dominiraju muškarci - lideri), ali i da se **podstakne puno prepoznavanje višestruke diskriminacije u okviru ženskog pokreta**.

Članice Mreže su učestvovali u pisanju različitih strateških dokumenata Vlade. Imajući u vidu da nacionalne strategije i druga dokumenta nisu bili adekvatno sprovedeni na lokalnom nivou, jedna od strategija članica Mreže je bila da se „orode“ lokalne politike i da se poveća učešće i uticaj Romkinja na lokalnom nivou. Navodimo uspešne primere ovih aktivnosti.

VV Primer dobre prakse: Romske ženske organizacije su inicirale pisanje lokalnih akcionalih planova za unapređivanje položaja Romkinja

Romske ženske organizacije su inicirale promene na lokalnom nivou, što se može posmatrati – mišljenja smo – kao obećavajući primer uspešnog uticaja na lokalne politike. RŽC BIBIJA je pokrenula ideju da se napiše Lokalni akcioni plan (LAP) koji bi imao za cilj unapređenje položaja Romkinja i romskih devojčica u Barajevu, predgrađu Beograda (jedna od najsiročijih beogradskih opština, sa velikim brojem romskog stanovništva, (Perić, 2012). „Bibija“ potpisuje memorandum o saradnji sa Opština septembra 2007. godine posle čega se donosi Odluka o pristupanju izradi LAP-a. Veliki broj partnera je bio uključen u pisanje ovog dokumenta: lokalna samouprava, Centar za socijalni rad Barajevo, Nacionalna služba za zapošljavanje, centri primarne zdravstvene nege, lokalne organizacije civilnog društva (uključujući romske ženske NVO), lokalna policija. Lokalna skupština je usvojila LAP decembra 2007. godine, i on predstavlja **prvi dokument ove vrste u Srbiji**. Tokom 2010. godine ovaj LAP je revidiran i proširen i trenutna verzija pokriva period 2010. do 2015. godine, a usmeren je na obrazovanje (potrebe romskih žena i devojčica su naglašene, uključujući nastavak školovanja i odredbu o dopunskim obukama), zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i stanovanje. Opština Barajevo je izdvojila određena finansijska sredstva za sprovođenje ovog plana (oko 250.000 dinara godišnje), ali projekti koje je finansirao UNDP, OEBS i drugi donatori su takođe sprovedeni u saradnji sa RŽC BIBIJA. Na osnovu procene lokalnog romskog zvaničnika (predstavnik nacionalne manjine) ostvareni su konkretni rezultati: upis romskih devojčica u srednje škole je porastao i takođe, učešće Romkinja u obrazovanju za odrasle, kao i broj prijava porodičnog nasilja iz romske zajednice (Perić, 2012).

OCD Ženski prostor iz Niša je započeo tri paralelna projekta želeći da inicira pisanje i usvajanje LAP-ova za Romkinje u 15 opština u Srbiji tokom perioda januar-februar 2010. godine (Ibid), a u saradnji sa drugim ženskim i romskim ženskim organizacijama. U mnogima od ovih gradova i mesta LAP-ovi su doveli do konkretnih rezultata u oblastima obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja. Najuspešniji rezultati su postignuti u Pirotu, Lazarevcu i Leskovcu (Ibid).

♣♣♣ Preporuke

- Kako smo veoma zabrinute zbog zanemarljive zastupljenosti Romkinja na mestima donošenja odluka, predlažemo da Vlada usmeri svoju pažnju na rešavanje ovih pitanja kroz mere afirmativne akcije u skladu sa relevantnim državnim strategijama uključujući one koje se odnose na rodnu ravnopravnost i unapređenje položaja Roma i Romkinja. Jedna od takvih mera bi mogla biti i kvota od 30% za manje zastupljeni pol u telima i organima odgovornim za pitanja nacionalnih manjina koje je osnovala Republika Srbija.
- Razmotriti politike tela za rodnu ravnopravnost i uvrstiti prava Romkinja i prava ostalih žena izloženih višestrukoj diskriminaciji među prioritetna pitanja kojima se ova tela bave.
- Uvrstiti pitanja u vezi sa ženskim ljudskim pravima u programe i planove Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i razviti kapacitete članova i članica ovog tela u oblasti rodne ravnopravnosti.

PRISTUP ROMSKIH DEVOJČICA I ŽENA OBRAZOVANJU (ČL. 10)

VVV Pozitivni koraci u zakonodavstvu i politici

Kada razmatramo pristup romske dece obrazovanju potrebno je spomenuti pozitivne promene u zakonodavstvu i politici:

- Prvo, novi Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja je usvojen avgusta 2009. (Službeni glasnik RS 72/09) i
- Drugo, uvedenje obavezni pripremni predškolski program (PPP) za šestogodišnju decu tokom školske 2006/07 godine koji je postao i sastavni deo obaveznog obrazovanja, kako se i navodi u Zakonu (Ministarstvo prosvete, Republika Srbija, 2008, Vlada Republike Srbije, 2007). Od 2009. godine trajanje PPP je produženo na devet meseci.
- Poslednje, ali nikako manje značajno, Ministarstvo prosvete je predložilo da romski jezik bude uveden kao izborni predmet u osnovno obrazovanje u 70 opština širom Srbije septembra 2013. Kako je pojasnio predsednik NSRNM (Mihajlović, 2013⁵¹) standardizacija romskog jezika je predstavljala glavni preduslov za njegovo uvođenje u škole. Stoga je ovo telo, u saradnji sa stručnjacima/stručnjakinjama, preduzelo mere kako bi se romski jezik standardizovao i ovaj dugoročan proces konačno priveo kraju. Savet je odabrao 70 opština koje imaju najviši udio romskog građanstva i u kojima učenici/e u osnovnim školama mogu da biraju da li će učiti romski jezik kao izborni predmet. Međutim, ostaje otvoreno pitanje da li će školske uprave moći da zaposle dovoljno kvalifikovanih nastavnika i nastavnica romskog jezika. Predsednik Saveta (Ibid) je saopštio da je preliminarna procena ovog tela da značajan broj stručnjaka i stručnjakinja koji govore romski i poseduju potrebne kvalifikacije (fakultetsku diplomu) jeste veoma zainteresovan da predaju romski jezik kao izborni predmet u osnovnim školama. Imajući u

⁵¹ Romski jezik će biti uveden u škole, Izjava Vitomira Mihajlovića, predsednika Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine,

vidu da ovaj plan Ministarstva prosvete još uvek nije sproveden, ne možemo predvideti na koje se sve prepreke može naići.

Ranije naveden Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja je obezedio **osnov za uključenje dece koja ranije nisu u dovoljnoj meri bila uključena u redovni državni obrazovni sistem** – dece sa invaliditetom, romske dece, dece iz najsiromašnijih porodica. Zakonom su uvedene reforme sa ciljem unapređivanja obrazovnih mogućnosti za svu decu. Ovaj Zakon takođe sadrži brojne odredbe kojima se omogućava inkluzivno obrazovanje, promoviše ravnopravnost i pravda u obrazovanju, kvalitet i efikasnost u okviru obrazovnog sistema, i predviđaju mehanizmi za pojedinačnu i grupnu pomoć učenicima i učenicama kojima je potrebna dopunska podrška u učenju i društvenom učešću. Ovim Zakonom je uklonjen zakonski okvir koji je omogućavao redovnim školama nedostupnost i diskriminišuće prakse u odnosu na pravo deteta na obrazovanje (SCIENTER i Centar za politiku obrazovanja 2010⁵²).

Romske OCD su ocenile uvođenje obaveznog, šestomesečnog predškolskog programa kao važnu izmenu, jer je učešće romske dece u predškolskom obrazovanju godinama bilo izuzetno nisko. Samim tim se i očekivalo da će ovi pripremni programi obezbediti „početnu prednost“ i omogućiti romskoj deci da prevaziđu jezičku barijeru. **Iako su unapređenja zakona i javnih politika obezbedila osnov za primenu inkluzivnih principa u obrazovanju, naglašavamo da tek treba ustanoviti potpun, rodno osetljiv mehanizam monitorisanja sistema školstva kako bi se obezbedile pouzdane informacije o obrazovanju marginalizovanih grupa kao što su Romi (stope upisa i prekidanja školovanja).**

Noviji podaci koji su ovde prikupljeni ukazuju na uznemiravajuće zaključke kada je sprovođenje principa inkluzivnog obrazovanja u pitanju. Usmerićemo pažnju na upis u predškolske i osnovnoškolske ustanove, pohađanje nastave i prekidanje školovanja.

►►► KLJUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Mnoge Romkinje, naročito devojčice, ne ostvaruju pravo na predškolsko i osnovno obrazovanje

- Učešće romske dece u predškolskom obrazovanju je već dugi niz godina vrlo nisko (ispod se može videti uporedna tabela opšte i romske populacije, na osnovu zvanične statistike i istraživačke studije UNICEF-a: Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja (*Multiple Indicator Cluster Surveys – MICSs*)).

⁵² SCIENTER i Centar za poltiku obrazovanja (2010), *Mapiranje politika i praksi za pripremu nastavnika za inkluzivno obrazovanje u kontekstu društvenih i kulturnih različitosti, Srbija*, autorke: Sunčica Macura-Milovanović, Ibolya Gera, Mirjana Kovačević, Evropska fondacija za obuke [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/1E4367C497EB5C4CC12577310035AFB2/\\$File/NOTE85V_DGF.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/1E4367C497EB5C4CC12577310035AFB2/$File/NOTE85V_DGF.pdf) (pristupljeno 27.06.2013.).

Tabela 3: Odnos upisane dece u predškolsko obrazovanje, opšte stanovništvo, godine starosti od 3 do 6, 2009.

Dečaci	Devojčice
41,39%	41,57%
	Ukupno: 41,48%

Tabela napravljena uz korišćenje podataka Statističkog zavoda Srbije, podaci prikupljeni u projektu MONEE, UNICEF, 2009.

Tabela 4: Pohađanje predškolskih programa, opšta populacija i populacija koja živi u romskim naseljima, deca uzrasta od 3 do 6 godina (36 do 59 meseci)

	Opšta populacija	Populacija iz romskih naselja
MICS3 (2006)	32,5%	4%
MICS4 (2010)	44%	8%

Tabela napravljena uz korišćenje podataka : MICS3 (2006⁵³) i MICS4 (2011⁵⁴)

- Kako se navodi u istraživanju MICS3 (Zavod za statistiku Republike Srbije, Agencija Strateški marketing i UNICEF, 2006) 32,5% dece iz opšte populacije, tj. svako treće dete uzrasta od 3 do 5 godina (36 do 59 meseci) pohađalo je neki oblik organizovanog predškolskog programa. Među Romima svega 4% dece je obuhvaćeno ovim programom (**pohađanje je bilo osam puta niže nego u opštoj populaciji**). Kako naglašavaju autori i autorke ovog istraživanja, rezultati ukazuju da je predškolski sistem favorizovao decu iz dobrostojećih porodica i iz glavnih urbanih centara.
- Rezultati najnovijeg, poslednjeg istraživanja - MICS4 (Zavod za statistiku i UNICEF, 2011) ukazuju da je učešće romske dece u predškolskom obrazovanju (još uvek) ekstremno nisko. **Svega 8% dece iz romskih naselja pohađa predškolsko obrazovanje**. Razlike između urbanih i seoskih područja bile su statistički značajne – 10% u urbanim, 4% u ruralnim. Kod dece uzrasta od 36 do 59 meseci pohađanje nekog oblika predškolskog programa je češće kod dece čije majke imaju srednje obrazovanje (25%). Razlika između romskih dečaka i devojčica u pohađanju predškolskih programa nije bila statistički značajna, ali su zato postojale značajne razlike među decom zavisno od socijalno-ekonomskog statusa porodice: svako osmo dete iz najbogatijeg i srednjeg kvintila pohađa ove programe, dok u siromašnijim kvintilama svega jedno od 20 dece pohađa predškolske programe (Ibid.) Intervjuisani roditelji/staratelji navode različite razloge kao objašnjenje zašto deca ne pohađaju vrtić/obdanište: najčešće, kažu da imaju nekoga kod kuće ko se brine o detetu (54%), ali spominju i druge razloge (43%). Među decom koja ne pohađaju vrtić/obdanište, roditelji/staratelji najčešće (27%) kažu da je visoka cena najveća prepreka. Samohrane majke i roditelji sa osnovnim obrazovanjem još češće to navode kao razlog (39%), a među porodicama iz najsilomašnjeg kvantila, taj procenat je još viši (do 44%).
- Dalje, podaci o uključenosti romske dece u obavezni predškolski pripremni program (PPP) su nepotpuni i obeshrabrujući. Relevantna državna dokumenta, poput

⁵³ Zavod za statistiku Republike Srbije, Strateška marketinška agencija i UNICEF (2006), *Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja, 2005. – Praćenje stanja i položaja dece i žena*, Beograd, UNICEF

⁵⁴ Zavod za statistiku Republike Srbije i UNICEF (2011), *Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja 2010 – Praćenje stanja i položaja dece i žena*, Beograd: UNICEF, http://www.childinfo.org/files/MICS4_Serbia_FinalReport_2010_Srb.pdf (pristupljeno 08.04.2013.)

Drugog izveštaja o napretku sproveđenja Strategije za smanjenje siromaštva (Republika Srbija, 2007⁵⁵) priznaju probleme u obuhvatu marginalizovane dece.

“Na žalost, nemamo raspoložive podatke o učešću dece iz ranjivih grupa. Obuhvat dece predškolskim obrazovanjem je još uvek nizak”. (Ibid.) Najnoviji, precizniji podaci koji se odnose na obuhvat dece obaveznim predškolskim pripremnim programom po regionima Srbije se mogu naći u publikaciji posvećenoj predškolskom obrazovanju za školsku 2009/10 i takođe uključuju demografske pokazatelje o ukupnom broju dece u svakoj generaciji (Zavod za statistiku Srbije, 2010). Treba naglasiti da su razlike po regionima u obuhvatu ovim programom (PPP) znatne i prilično u skladu sa podacima dobijenim u istraživanju MICS3, npr. u AP Vojvodini obuhvat devojčica je iznosio 95.79%, u Beogradu 86.93%, dok je obuhvat devojčica bio najniži u regionima južne (67.58%) i jugoistočne Srbije (51.78%). Dalje, važni opšti podaci o predškolskom obrazovanju (po starosnim grupama: ispod 3 godine starosti i od 3 do 7 godina) su takođe objavljeni u ovoj zvaničnoj statističkoj publikaciji (Ibid.), ali ih nismo mogli iskoristiti u ovom izveštaju (podaci nisu rodno razvrstani). Ipak, želimo da pomenemo važan podatak iz ovog izvora (Ibid.) koji jasno ukazuje na **nedovoljne kapacitete predškolskih institucija da odgovore na potrebe (zahteve)**. U školskoj 2009/10. godini ukupan broj od 13.791 deteta nije bio upisan usled nedovoljnih kapaciteta predškolske ustanove, dok je 8.346 dece upisano uprkos činjenici da je određena predškolska institucija već popunjena.

- **Skorašnji zvanični statistički podaci** o obuhvatu predškolskim pripremnim programom (PPP) **jasno ukazuju da zakonske odredbe još uvek nisu univerzalno primenjene**. Štaviše, poslednji dostupni zvanični podaci otkrivaju izvesno smanjivanje obuhvata ovim pripremnim programima (Republički zavod za statistiku, 2011⁵⁶). U školskoj 2009/2010. godini je 87,8% ukupnog broja dece iz opšte populacije naznačene starosti⁵⁷ bilo obuhvaćeno ovim programom, dok je u prethodnoj godini (školskoj 2008/2009) obuhvat iznosio 91,8% ukupnog broja dece (videti Tabelu 5). U ovim, kao i u drugim zvaničnim statističkim izvorima koji su javno dostupni, nema podatka o uključivanju romske dece u predškolski pripremni program. Iz tog razloga, navećemo podatke o obuhvatu PPP-om dobijene u istraživanju MICS4 (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011). Nalazi koji se odnose na **opštu populaciju** ukazuju da je od ukupnog broja dece koja su u vreme izvođenja istraživanja pohađala prvi razred osnovne škole, čak 97% pohađalo PPP prethodne godine (nisu pronađene statistički značajne razlike u pohađanju programa zavisno od pola deteta).

Podaci o deci iz populacije koja živi u romskim naseljima bili su, međutim, značajno drugačiji: **samo 78% dece iz romskih naselja, koja su pohađala prvi razred osnovne škole u trenutku sproveđenja istraživanja je godinu dana pre toga bilo obuhvaćeno predškolskim pripremnim programom**. Iako je procenat romskih devojčica koje su pohađale PPP bio manji u odnosu na dečake (77% devojčica u odnosu na 79% dečaka), ove **rodne razlike u obuhvaćenosti PPP-om nisu bile statistički značajne**. Ipak,

⁵⁵ Vlada Republike Srbije (2007), *Drugi izveštaj o napretku sproveđenja Strategije za smanjenje siromaštva*, Beograd: Vlada Republike Srbije

⁵⁶ Statistički godišnjak, 2011 Odeljak obrazovanje,

http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/47/37/05_Obrzovanje.pdf str. 91. (pristupljeno 15.04.2013.)

⁵⁷ Zvanični izvor koji smo koristile ne navodi rodno razvrstane podatke.

razlike prema mestu stanovanja (selo ili grad) jesu bile statistički značajne: obuhvat predškolskim pripremnim programom je iznosio: 65% dece sa sela u odnosu na 83% gradske dece.

- Ako imamo u vidu da su romska deca i zvanično prepoznata kao tzv. „socijalno ranjiva kategorija“ u mnogim državnim strateškim dokumentima, kao i činjenicu da je PPP zakonom propisan kao obavezan, predlažemo da se Vladi Republike Srbije uputi pitanje **šta je konkretno preduzeto da bi se povećalo učešće romske dece, posebno devojčica, u obaveznom predškolskom pripremnom programu.**

- Romske organizacije u Srbiji često ukazuju na **alarmantan trend – romska deca su u manjoj meri obuhvaćena osnovnim obrazovanjem** (u odnosu na decu iz opšte populacije). Procenat romske dece koja završavaju osnovnu školu je takođe vrlo nizak. Pošto u javno dostupnim administrativnim podacima iz samih škola nema podataka o etničkoj pripadnosti učenika i učenica, uglavnom se oslanjamо na podatke iz sprovedenih istraživanja, kao što su istraživanja UNDP-a i MICS - Istraživanje pokazatelja stanja i ponašanja dece i žena u Srbiji (*Multiple Indicator Cluster Surveys*) koje sprovodi Republički zavod za statistiku i UNICEF.

Tabela 5: Obuhvat predškolskim i osnovnim obrazovanjem⁵⁸: opšta populacija, u procentima, školske godine 2008/09. i 2009/10.

	Obuhvat predškolskim obrazovanjem, u procentima	Obuhvat predškolskim pripremnim programom (PPP), u procentima	Obuhvat osnovnim obrazovanjem, u procentima	Odstajanje od osnovnog obrazovanja ⁵⁹ , u procentima	Stopa završavanja osnovnog obrazovanja ⁶⁰ , u procentima
2008/2009	40,63	91,80	98,53	0,29	94,91
2009/2010	51,61	87,82	96,98	0,57	94,26

Podaci Republičkog zavoda za statistiku, 2011.⁶¹

Napomena: nema dostupnih rodno razvrstanih podataka.

Stopa završavanja jeste odnos broja učenika koji su završili završni razred određenog nivoa obrazovanja i broja učenika koji su upisali razred.

Stopa odstajanja predstavlja razliku između broja učenika na početku i broja učenika na kraju školske godine, stavljenu u odnos sa brojem učenika na početku školske godine.

⁵⁸ Prema definiciji iz Statističkog godišnjaka (2011), obuhvat obrazovanjem definisan je na sledeći način: *Obuhvat obrazovanjem* predstavlja odnos broja učenika upisanih u određeni nivo obrazovanja i odgovarajuće starosne grupe za taj nivo obrazovanja

⁵⁹ *Stopa odstajanja* predstavlja razliku između broja učenika na početku i broja učenika na kraju školske godine, stavljenu u odnos sa brojem učenika na početku školske godine (definicija iz Statističkog godišnjaka, 2011)

⁶⁰ Definicija, kako navodi Statistički godišnjak (2011) glasi: *Stopa završavanja* je odnos broja učenika koji su završili završni razred određenog nivoa obrazovanja i broja učenika koji su upisali razred.

⁶¹ Statistički godišnjak, (2011), Odeljak obrazovanje, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/47/37/05_Obrzovanje.pdf. (pristupljeno 25.06.2013.)

- U istraživanju koje je bilo fokusirano na romsku, izbegličku i interno-raseljenu populaciju, sprovedenom na uzorku od 2.254 osoba (UNDP, 2006⁶²), utvrđeno je da je ukupna stopa upisa u osnovnu školu za romsku decu iznosila 74%, pri čemu je procenat devojčica bio za 1% niži nego dečaka (iako ovo istraživanje nije obuhvatilo i tzv. "decu ulice" koja su uglavnom isključena iz procesa obrazovanja!). Naglašavamo da je u ovom istraživanju utvrđeno da samo 1% dece iz porodica romske i populacije izbeglica i interno-raseljenih lica dobija stipendije ili neku drugu vrstu pomoći. (*Ibid.*)
- Istraživanje MICS3 (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2006⁶³) ukazalo je na važne podatke o neto stopi upisa u osnovnu školu⁶⁴ i neto stopi pohađanja osnovnog školovanja kod romske dece, posebno devojčica (u poređenju sa opštom populacijom). Od ukupnog broja dece školskog uzrasta iz opšte populacije (deca koja dostižu osnovnoškolski uzrast od 7 godina u posmatranoj kalendarskoj godini) 94% je pohađalo prvi razred osnovne škole. (*Ibid.*)

Međutim, kod romske dece, neto stopa upisa u OŠ se statistički značajno razlikovala. Podaci su uznemirujući: **samo 66% romske dece je bilo upisano u osnovnu školu na vreme (u za to predviđenom uzrastu)** (*Ibid.*). Dalje, analizirajući procenat dece osnovnoškolskog uzrasta koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, istraživanje MICS3 (2006) pokazalo je da ogromna većina dece iz opšte populacije pohađala školu (98% dece uzrasta od 7 do 14 godina u posmatranoj kalendarskoj godini). Romska deca, međutim, su bila u znatno nepovoljnijem položaju. **Stopa pohađanja osnovne škole među decom iz romskih naselja bila je značajno niža - 74 %.** Dodatno, MICS3 (2006) ukazuje da u proseku u opštoj populaciji nema značajnih razlika između dečaka i devojčica u odnosu na pohađanje osnovnog obrazovanja, ali da kod romske dece postoji statistički značajna rodna razlika: **76% romskih dečaka u poređenju sa 71% devojčica pohađalo je osnovnu školu.** Dalje, kod Roma uzrast deteta bio je značajno povezan sa stopom pohađanja škole. **Stopa pohađanja je najniža u prvom razredu a najveća u izrastu od 8 do 10 godina, kada nastaje ozbiljno osipanje u pohađanju škole, i to u 11. godini kod devojčica i 12. godini kod dečaka.** Pokazalo se i da u populaciji iz romskih naselja neka deca počinju proces obrazovanja kasnije nego što je to predviđeno. Ovakvi slučajevi su češći kod romske dece nego među decom iz opšte populacije (8 prema 5%).

- Takođe, nalazi MICS3 (2006) ukazali su i na važne podatke o **indeksu rodne jednakosti**⁶⁵ (IRJ). Rodna jednakost u osnovnoj školi (kada su u pitanju deca iz opšte populacije) je **blizu 1.0**, što znači da nema nije bilo razlike u pohađanju između devojčica i dečaka. Međutim, **kod Roma iz romskih naselja**, u istraživanju MICS3 (2006) se pokazalo da **IRJ u osnovnom obrazovanju iznosi 0.94.**

⁶² Razvojni program Ujedinjenih nacija - UNDP Srbija (2006), *Pod rizikom: Socijalna ranjivost Roma, izbeglih i interno raseljenih lica u Srbiji*, Beograd

⁶³ Zavod za statistiku Republike Srbije, Strateška marketinška agencija i UNICEF, (2006), *Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja, 2005. – Praćenje stanja i položaja dece i žena*, Beograd, UNICEF

⁶⁴ Neto stopa upisa u osnovnu školu dobija se kada se broj dece koja su dostigla osnovnoškolski uzrast i koja su se upisala u prvi razred osnovne škole podeli ukupnim brojem dece koja su dostigla osnovnoškolski uzrast (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2006 i 2011)

⁶⁵ Neto stopa pohađanja osnovne škole za devojčice podeljen neto stopom pohađanja osnovne škole za dečake.

- Najnovije (poslednje) Istraživanje višestrukih pokazatelja – MICS4⁶⁶, koje su 2010. godine sproveli Republički zavod za statistiku i UNICEF (2011) ukazalo na neka poboljšanja u odnosu na prethodno istraživanje (MICS3, 2006), ali je pristup romske dece obrazovanju i dalje izrazito nepovoljan. Istraživanje je uključilo ukupno 1.711 domaćinstava u romskim naseljima. Intervjuisano je 2.118 žena, 877 muškaraca i 1.604 majki odnosno staratelja dece mlađe od 5 godina. Podaci dobijeni u ovom istraživanju jasno ukazuju da **u Srbiji još uvek nije ostvaren univerzalan pristup osnovnom obrazovanju**. Imajući u vidu da se pristup sve dece osnovnom obrazovanju smatra jednim od najvažnijih Milenijumskih ciljeva razvoja, treba naglasiti da su neto stope upisa, kao i stope pohađanja osnovnog obrazovanja dece iz romskih naselja (i dalje!) daleko ispod nacionalnog proseka. U opštoj populaciji u Srbiji, od dece koja su dostigla uzrast za upis u školu, **95% pohađa prvi razred osnovne škole**, a postoji i značajna statistička rodna razlika (ali, u korist devojčica – tj. 98% devojčica i 91% dečaka upisuje prvi razred u predviđenom uzrastu). Sa druge strane, **u romskim naseljima, samo 91% dece koja su dostigla osnovnoškolski uzrast – upisuje prvi razred**. Otkrivena je statistički značajna rodna razlika, i to u korist dečaka: **93% romskih dečaka i 89% romskih devojčica upisuje prvi razred na vreme - u predviđenom uzrastu**. Među decom iz romskih naselja, postoje i značajne razlike po mestu stanovanja (selo-grad): 92% romske dece iz gradskih područja se upisuje u školu pravovremeno, dok je u seoskim područjima taj procenat niži (89%). Neto stopa upisa u OŠ je najniža među romskom decom iz najsirošnjeg kvintila (76%) i romskom decom čije su majke bez obrazovanja (85%). Međutim, ove poslednje podatke treba uzeti s rezervom zbog malog broja u uzorku. (Ibid.)
- U odnosu na pohađanje osnovnog obrazovanja, rezultati MICS4 (2011) su sledeći: **u poređenju sa opštom populacijom, koja je (skoro) dostigla univerzalni pristup osnovnom obrazovanju** (Tabela 6), stopa pohađanja dece iz romskih naselja je daleko ispod nacionalnog proseka – samo 86,5% romskih devojčica i 90,4% dečaka osnovnoškolskog uzrasta (**od 7 do 14 godina**) pohađa osnovnu školu (rodna razlika kod romske dece je statistički značajna, Ibid.) Među decom iz romskih naselja, stopa pohađanja osnovne škole je još niža zavisno od drugih faktora: da li žive na selu ili u gradu, od obrazovanja majke i od socio-ekonomskog statusa porodice - samo 83% romske dece iz ruralnih sredina, 79% onih čije su majke bez obrazovanja i 79% romske dece iz najsirošnjeg kvantila pohađa osnovnu školu (Ibid.) Prezentovani podaci jasno potvrđuju da neke romske devojčice (u poređenju sa dečacima) ne ostvaruju svoje (zakonom garantovano) pravo na osnovno obrazovanje.

Prema našem mišljenju, ovi uznemirujući podaci zahtevaju sprovođenje hitnih mera Vlade Republike Srbije, poput programa za podizanje svesti romskih roditelja, programa namenjenih pomaganju romskoj deci u školama, posebno devojčicama, obimnijih mera afirmativne akcije.

Gore naveden trend da (skoro) svako peto dete iz romskih naselja u ruralnim oblastima ne pohađa školu, predstavlja „obnavljanje“ kruga siromaštva i socijalne isključenosti. Isti trend je prisutan i kod dece čije majke nemaju nikakvo obrazovanje, ili onih koji žive u ekstremnom siromaštvu.

⁶⁶ MICS istraživanje u Srbiji je sprovedeno u 2010. godini kao deo četvrtog globalnog MICS istraživanja (MICS4).

Tabela 6: Pohađanje osnovnog obrazovanja, Srbija, 2010. (Opšta populacija u poređenju sa decem iz romskih naselja): procenat dece osnovnoškolskog uzrasta (7 do 14 godina) koja pohađaju osnovne ili srednje škole (korigovana neto stopa pohađanja)

	Dečaci (%)	Devojčice (%)	Ukupno (%)
Opšta populacija	98.1	99.3	98.7
Deca iz romskih naselja	90.4	86.5	88.5

Izvor: Republički zavod za statistiku i UNICEF (2011). MICS4, sprovedeno 2010. godine

Legenda: *Podaci predstavljeni u ovoj tabeli su "korigovani" s obzirom da ne uključuju samo podatke o pohađanju osnovnog obrazovanja, već i pohađanje srednjih škola u brojiocu (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011). Ovo korigovanje je bilo neohodno, jer je određeni broj dece osnovnoškolskog uzrasta već upisano u srednje škole, dok sa druge strane, neka deca nisu upisala osnovnu školu na vreme, te su starija od svojih školskih drugova i drugarica.

- Nalazi MICS4 istraživanja (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011) o napuštanju osnovnog obrazovanja su još više zabrinjavajući.

U Srbiji je 8. razred poslednji u okviru osnovne škole, što odgovara međunarodnom ISCED2 nivou. Podaci govore da 99% dece iz opšte populacije, koja su upisala prvi razred OŠ uspeva da stigne do završnog razreda. Važno je napomenuti da ovde ubrajamo i decu koja ponavljaju razrede, ali na kraju završe osnovnu školu.

- Neto stopa završavanja osnovnog obrazovanja⁶⁷ (u opštoj populaciji) iznosi 92%, dok je u grupi dece iz romskih naselja samo 35%.** Problem visoke stope napuštanja školovanja dece iz romske populacije, kao i kod drugih grupa u nepovoljnem društvenom položaju, je prepoznat u Drugom izveštaju o sprovođenju Strategije za smanjenje siromaštva: "Još uvek je izuzetno veliko osipanje romske dece kao i dece iz drugih ranjivih grupa...Izuzetno je važno da formalni obrazovni sistem razvije mehanizme koji će sprečiti osipanje dece iz škole i omogućiti njihovo vraćanje u redovan školski sistem". (Vlada Republike Srbije, 2007)⁶⁸

- Još jedan važan pokazatelj koji mora biti upotrebljen za upoređivanje dece iz različitih populacija (opšte i romske populacije; Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011) je Indeks rodne jednakosti, IRJ (eng. *Gender Parity Index*, GPI).⁶⁹ U opštoj populaciji, IRJ u Srbiji iznosi 1.01 za osnovno i 1.02 za srednoškolsko obrazovanje. Kod dece koja žive u romskim naseljima, IRJ za osnovnu školu je 0.96, dakle, devojčice su u nepovoljnijem položaju. U podgrupi romske dece čije su majke završile samo osnovnu školu, IRJ je 1.00, kao i u podgrupi romske dece iz najbogatijeg kvantila (1.01). Kod dece iz romskih naselja, IRJ za srednje škole je 0.72, što znači da ima više dečaka nego devojčica u srednjim školama, odnosno, ukazuje da su devojčice u nepovoljnijem položaju kada je u pitanju srednjoškolsko obrazovanje.

⁶⁷ Autori MICS4 istraživanja su naznačili da je ovoj indikator relevantniji u kontekstu Srbije, jer se njime izbegavaju pogrešni zaključci: „U svrhu analize, neto stopa završetka osnovnog obrazovanja je mnogo relevantniji indikator za Srbiju. Ona predstavlja odnos ukupnog broja učenika uzrasta u kojem se završava redovno osnovno obrazovanje koja prvi put kreću u završni razred u odnosu na ukupan broj dece uzrasta u kojem se završava osnovna škola na početku tekuće (ili poslednje) školske godine“. (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011).

⁶⁸ Vlada Republike Srbije (2007). Drugi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji

⁶⁹ Odnos neto stopa pohađanja OŠ (ili – srednje škole) za devojčice i neto stopa pohađanja OŠ (ili – srednje škole) za dečake (ibid.).

- U više strateških dokumenata Vlade Republike Srbije je prepoznat problem niske stope upisa u škole, niske stope pohađanja i visokog procenta napuštanja obrazovanja kod romske dece, naročito devojčica, Međutim, mere koje su preduzete od strane institucija pokazuju se kao nedovoljne. Državne institucije nemaju adekvatne strategije za rešavanje ovih problema, koje bi, pre svega, bile usmerene na to da se uspostavi saradnja sa romskim porodicama. Nasuprot tome, protiv romskih roditelja koji ne šalju decu u škole se povremeno pokreću i **prekršajne prijave**. U izvorima koji su nam bili dostupni nismo pronašle ukupan broj prekršajnih prijava, ali je u evidenciji organizacija civilnog društva, odnosno Romske ženske mreže zabeleženo da su neki roditelji osuđeni i na zatvorske kazne, usled nedostatka novca da plate novčane kazne izrečene pred prekršajnim sudom. Po našem mišljenju, ovakve represivne mere možemo da smatramo **kontraproduktivnim** i neefikasnim.
- **Što se tiče pohađanja srednjih škola, razlike između opšte populacije i populacije iz romskih naselja su ogromne:** prema podacima iz istraživanja MICS4 (2011), oko **89% dece uzrasta između 15 i 18 godina pohađa srednje ili više obrazovanje** (u Srbiji srednje obrazovanje nije obavezno). Međutim, samo **19% dece iz romskih naselja je u tom uzrastu uključeno u srednjoškolsko obrazovanje**. I u romskoj i u opštoj populaciji, kod dece iz najbogatijih kvanitila je veća verovatnoća pohađanja srednje i više škole.
- **Podaci o merama afirmativne akcije, koje se sprovode da bi se unapredio obrazovni status Roma, su nepotpuni;** ove mere bi morale biti proširene da bi se postigli dugoročniji rezultati. Na primer, prema podacima iz Drugog izveštaja o implemenaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji (Vlada Republike Srbije, 2007) navedeno je da je u 2006. godini u srednje škole bilo upisano 143 romskih učenika i učenica, a na državne više škole i fakultete ukupno 100 studenata i studentkinja, zahvaljujući sprovedenim merama afirmativne akcije (ne možemo znati da li je bilo rodne nejednakosti u primeni ovih mera, jer u ovom izvoru nisu saopšteni rodno osetljivi podaci).

Iskustva Romkinja koje su napustile školovanje su prikazana u daljem tekstu. Priče su zasnovane na intervjijuima izvedenim u romskim naseljima.

Priča K.O. (40 god.)

Obrazovanje: završena osnovna škola; povratnica iz Nemačke (po osnovu sporazuma o readmi siji)

Završila sam samo osnovnu školu. Nas je u porodici bilo sedmoro dece, šest čerke i jedan sin. Čerke su posle osnovne škole prestale sa školovanjem, kako smo rano ostali bez majke, jedini zadatak je bio biti domaćica i udati se, dok se brat, naravno školovao. Niko sem brata nije nastavio dalje školovanje, postojale su druge obaveze. Sada se kajem, trebalo je završiti nešto posle osnovne. Danas živimo od toga što muž zaradi, bavi se trgovinom, od toga što ja zaradim čisteći po tuđim kućama, a neko vreme provodimo i u Nemačkoj, a za decu primamo pristojnu socijalnu pomoć.

►►► Niska stopa pismenosti među odraslim Romima i Romkinjama

- Prema nalazima poslednjeg MICS4 istraživanja (Zavod za statistiku i UNICEF, 2011) stopa (funkcionalne) pismenosti kod žena i muškaraca u opštoj populaciji u Srbiji starosti od 15 do 24 je preko 99%, a niža je samo kod osoba koje imaju samo osnovno obrazovanje (94%)⁷⁰.

Stopa pismenosti (prema prethodnoj definiciji) kod žena i muškaraca u romskim naseljima (Ibid.) je značajno niža od nacionalnog proseka. Nešto preko tri četvrtine Roma i Romkinja navedenog uzrasta je pismeno (77% žena i 78% muškaraca). **Najteža situacija je među ženama i muškarcima iz najsirošnjeg kvantila u romskim naseljima - manje od polovine je pismeno** (49% žena i 46% muškaraca), dok je u najbogatijem kvantilu kod oba pola procenat 89%. Među ispitanicima pomenutog uzrasta koji su naveli da je osnovna škola najviši nivo obrazovanja koji su stekli, 83% žena i 76% muškaraca je moglo da pročita izjavu koja im je pokazana. Kada se uporede starosne grupe: 15-19 godina i 20-24 godine, stopa pismenosti je viša u mlađoj grupi žena (otprilike za osam procenata) ali, na žalost, to ne važi za mlađe muškarce (stopa pismenosti u mlađoj uzrasnoj grupi muškaraca – od 15 do 19 godina je 4% niža u odnosu na grupu muškaraca starosti od 20 do 24 godine).

- Imajući u vidu ove zapanjujuće podatke bilo bi poželjno **podstaći Vladu Republike Srbije da se pozabavi ogromnom razlikom u stopama pismenosti između Roma i opšte populacije - kroz programe opismenjavanja odraslih**, i da naročito obrati pažnju na potrebe Romkinja. Niska stopa pismenosti kod Romkinja je povezana sa brojnim negativnim pokazateljima, uključujući nižu stopu pohađanja škole među njihovom decom, slabiju upotrebu kontraceptivnih sredstava, ekonomsku zavisnost od supruga, višu tendenciju ka ranim brakovima kod njihove dece (MICS4, 2011). O nekim od pomenutih posledica govorimo u drugim odeljcima ovog izveštaja, npr. u delu koji se odnosi na pristup zdravstvenoj zaštiti i delu o štetnim običajnim praksama.

►►► Iskustvo romskih ženskih grupa potvrđuje da su romska deca izložena lošem tretmanu i/ili nasilju od strane ostale dece u školama

- Predrasude o Romima kod opšteg stanovništva jesu jake i dominantne. Ponekad, školske uprave ne uspevaju da uspešno preveniraju i/ili reaguju u takvim slučajevima.
- **Potrebno je naglasiti da je Poverenica za zaštitu ravnopravnosti u više navrata izdala preporuke koje se odnose na slučajeve diskriminacije romske dece u obrazovanju⁷¹**, npr. Preporuka 07-00-00402/2012-01, od 22.03.2013.; Preporuka 463/2012; Preporuka 461/2012; Preporuka 358/2012; Preporuka 84, od 20.01.2012.; Preporuka 88, od 17.01.2012.

U svrhu ovog izveštaja, urađen je intervju sa romskom devojčicom od 13 godina koja svedoči o svojim iskustvima u školi.

⁷⁰ U ovom MICS istraživanju pišmenost u navedenom uzrastu je procenjivana na osnovu sposobnosti dečaka/muškaraca i devojčica/žena da pročitaju jednostavne i kratke rečenice ili na osnovu toga što su pohađali/e srednju ili višu školu. Među intervjuisanim iz opšte populacije koji su naveli da je osnovno obrazovanje najviši nivo obrazovanja koji imaju, 94% muškaraca i žena su mogli i da pročitaju rečenice koje su im pokazane. (Ibid.)

⁷¹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, internet stranica, odeljak: Mišljenja i preporuke, Diskriminacija po osnovu nacionalne pripadnosti, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/nacionalna-pripadnost?limitstart=0> (pristupljeno 10.06.2013.)

Priča M.K. (13 god.)

Idem u peti razred. Sa mnom u razred idu još dve devojčice koje su Romkinje i lepo se slažemo. U razredu se svi zajedno družimo. Prošle godine sam ponavljala i sa njima mi je bolje nego sa onima što sam bila. Nastavnici su dobri prema meni, niko me nije vređao do sada. Puno mi je pomogao i asistent, nekada sam ostajala i šesti čas da naučim da popravim ocenu iz nekih predmeta. Ponavljala sam zato što nisam redovno išla u školu.

Ostajala sam kući da pomognem mami i da čuvam brata. Brat je bolestan, ima epilepsiju i jako je nemiran. Pazim ga da ne padne, da ne ide na ulicu i da ne uradi nešto. Baka je bolesna, pa i nju pazim, služim je, hranim je. Kad je mama čuvala brata, ja sam spremala po kući, brisala prašinu, prala sudove...

►►► Nema „druge šanse“ za mlade majke?

- Nije bilo adekvatnih mera i programa koji bi omogućili nastavak školovanja mladim Romkinjama koje su napustile osnovnu školu zbog rane udaje i trudnoće. Kako je istaknuto u jednoj analizi (UNICEF, Izveštaj Komitetu za prava deteta, 2008⁷²) **postojeći programi obrazovanja odraslih nisu prilagođeni potrebama mladih majki iz romske populacije**. Pošto ne postoji odgovarajuća „druga šansa“ za mlade maloletne majke da upišu redovnu školu, one koje su napustile školu ili je nisu upisale pravovremeno, mogu da nastave školovanje u školama za odrasle, „večernjim školama“. Obrazovni programi i nastavni metodi u ovim školama nisu prilagođeni maloletnim majkama i ovo je jedan od razloga zašto deca koja prekinu školovanje retko isto i nastavljaju (ibid). Takođe, prema proceni UNICEF-a (ibid.), iako je obrazovanje prepoznato kao ključni faktor u izlasku iz kruga siromaštva, razlozi za nizak obuhvat marginalizovanih grupa obrazovanjem (naročito u slučaju Roma i Vlaha) i dalje su diskriminacija i neprijateljski stavovi okoline, neznanje i nepoštovanje različitih kultura i tradicija (Ibid.).

Priča, zasnovana na intervjuu sa mladom Romkinjom ilustruje iskustvo napuštanja škole.

Priča N.A. (27 god.), nezavršena osnovna škola

U braku sam već deset godina. Udaljala sam se nepunih 17 godina. Imam nezavršenu osnovnu školu, završila sam šest razreda osnovne škole. Školu sam napustila, jer je nisam pohađala redovno, imala sam loše ocene i pomagala sam svojim roditeljima i braći oko poslova u kući i na buvljaku. Sada se zbog toga jako kajem, roditelji mi nisu pružali adekvatnu podršku u školovanju. Otac se nije bunio kada sam prekinula školovanje, jedino je majka pokušavala da me vrati u školu, ali ubrzo je počelo bombardovanje i posle toga više nisam išla u školu. Sad bih želela da završim započetu školu, čula sam da postoji za to mogućnost, znam za program Druga šansa, ali zbog obaveza u kući i brige o deci trenutno nemam dovoljno vremena za to.

►►► Tendencije ka „istorijskoj regresiji“?

- Usled velikog broja problema u pristupu obrazovanju, romske ženske organizacije čak smatraju da postoji „istorijska regresija“ u obrazovnom statusu Romkinja – kada se

⁷² UNICEF, Kancelarija u Srbiji (2008), *UNICEF-ovi komentari na prava deteta u Srbiji, Izveštaj predstavljen na sednici radne grupe Komiteta Ujedinjenih nacija za prava deteta*, UNICEF, Kancelarija u Srbiji.

uporedi sadašnje stanje sa onim u doba socijalizma. Na primer, Romski ženski centar BIBIJA je identifikivao bezbroj romskih porodica koje su nastanjene u romskim naseljima i kod kojih majke imaju završenu osnovnu školu i funkcionalno su pismene, a u isto vreme njihove kćeri ostaju nepismene ili polupismene.

Ilustracije ovog problema su navedene ispod, na osnovu intervjeta sa Romkinjama.

Priča A.M. (45 god.)

Rođena sam u Beogradu u Titovo vreme i pošto smo tada svi morali da idu u školu, i oni koji su imali šta da obuku i oni koji nisu, i ja samišla. Moji roditelji su bili nepismeni, ali su znali da ako ja i moja braća i sestre ne odemo u školu, neko će im zakucati na vrata i pitati gde smo i zašto ne dolazimo u školu. I to ne samo prva četiri razreda, to se tada znalo, svih 8 razreda je obavezno. U mojoj porodici, imam još tri sestre i dva brata, a ja sma najmlađa, svi smo završili osnovnu školu, obe brata su završila zanate, a mi ženske samo 8 razreda. Kad sam ja i ostale sestre završavale školu, mog oca su obavezno zvali na roditeljski sastanak i pričali o tome da i mi ženska deca treba da nastavimo dalje školu. Ali, on je rekao da nam je 8 razreda dovoljno, ionako ćemo se udati. Bilo je i u moje vreme onih koje su se udavale vrlo rano, sa 14 i 15 godina, ali netoliko kao danas. Tada se nije smelo uzimati devojčice iz škole, prvo 8 razreda, pa onda udaja. Ja sam htela da idem još u školu, htela sam da budem frizerka. Moja razredna mi je stalno govorila da moram da nagovorim oca da me pusti, ali frizerska škola je bila deloko od našeg naselja i otac nije htio ni da čuje. Moja razredna mi je rekla da je to šteta i da sam baš rođena da budem frizerka. Ali otac nije popuštao. Razredna i direktor škole su pokušali i moje sestre da nagovore da nastave školu, ali ni to im nije uspelo. Otac je znao da kaže da on poznaje zakon i da po zakonu treba da idemo samo 8 razreda, a sve ostalo je ako hoćemo. Često nam je govorio da ćemo se udati i šta će nam škola, za žensko je dovoljno da zna da se potpiše. Nismo mi mislile tako, ali nas нико nije pitao. Kad danas vidim kakvo je stanje, još smo mi i dobro prošle što smo mogle ići u školu makar i 8 godina. Ja kad sam se udala nisam puno mogla da odlučujem šta je dobro za moju decu a šta nije. Ali nekako mi se čini da je moja majka mogla više da učini za nas, nego što mi danas možemo za svoje čerke. Decu sam rađala u vreme rata i bombardovanja, u vreme Miloševića. To je bilo najgore vreme koje pamti ovo naselje. Siromaštvo, više smo bili gladni nego što smo imali hrane, čekamo da dođe neka pomoći, neko sa paketima, prodajemo stare stvari, naše stvari da bismo preživeli. U to vreme nikو nije ni mislio o školi, a nikо se za nas Rome nije ni interesovao. Svi su gledali da nas sklone i da nas se reše. Moj muž i njegov otac su odlučili da naše čerke ne treba da idu u školu. Imam dve čerke i tri sina. Sad su već odrasli ljudi i više im ne vredi kukati što nemaju školu. Čerke nisu nikad ni isle u školu, jedan sin je završio 8 razreda, a druga dvojica po četiri. Nisam se ja pitala, jer da sam ja mogla da odlučim svi bi isli ne samo 8 razreda, nego i neki za nat. Nikad nikо nije došao u našu kuću da pita koliko dece imate, gde su deca u školi, zašto ne dolaze, zašto devojčice niste upisali. Da ja nisam isla u školu, moj bi otac završio u zatvoru. Takvo je bilo vreme. Danas, ako hoćeš, hoćeš. Volela bih da je bar jedna od moji čerke frizerka, to mi je bila želja najveća. Ali nisu imale šanse. Obe su se udale sa 17 godina, sad već imaju veliku decu. Eto, ja sam pismena, amoja deca ne znaju da se potpišu.

Priča Lj. S. (50 god.)

Težak sam život imala. Rođena sam u selu pored Beograda. Majka me rodila kod kuće, hitna kola su došla i pogledala majku, bebu i otisli. I tako je moja majka rodila nas 5 toro. Jednog sina i 4 devojke. Bilo nam je teško, samo je otac radio a mi sa majkom po kući i oko kuće, pa nekad u nadni cu, pa skuvaj ručak, čuvaj mlađeg brata i sestre. Spremaj po kući, nema drugog posla za žensko dete. Ali kad je došlo vreme za školu, svi smo morali da idemo. Škola je bila daleko, isli smo peške, ali moralio se. Ako ne ideš u školu, oni dođu po oca, pa ili plati kaznu ili u zatvor. Mojim roditeljima

nije palo na pamet da nas ne daju u školu. Bojali su se milicije i onih iz centra za socijalni rad. I tako sam morala i u kući da radim i spremam, kuvam, pomažem majci i da idem u školu. A volela sam školu, bilo mi je super kad svi zajedno krenemo peške do škole i kad se svi zajedno vraćamo. Bilo nas je svakakvih, i nas Roma iz naselja i Gadžovana i svi smo nekako zajedno, u grupi. I u razred smo isti išli i knjige posuđivali i igrali se zajedno. Nekad se i potučemo, oni nama kaži „Cigani“ a mi njima „Gadžovani“, nekad se umešaju nastavnici, a nekad bogami i roditelji, pa na kraju svi dobijemo batina, i mi i oni i opet sutra zajedno u školu. Tako je tada bilo, nisi smeо nikog da vređeš po tome ko jesi što je. A i mi smo bili bolja deca nego ovi sad. Nije nama padalo na pamet da se gađamo kamenjem i ubijamo. Malo se počupamo i potučemo i opet svane novi dan, pa sve ispočetka. Tako smo ja i moje sestre završile svih 8 razreda škole. Moj brat je išao i dalje, završio za limara. Otac sav ponosan na njega kad je završio, bio mu i posao našao, ali onda izbije rat, pa bombardovanje. E, ali mi, ženske nismo išle dalje od 8 razreda. Niko iz naselja nije, od ženskih, završio više od 8 razreda. Stariji kažu, i to je dosta, što će ženskoj škole. Ja sam plakala kad je otac rekao: „Ne treba tebi više od 8 razreda, i to je previše“. Sve sam naglas kukala, pa razrednoj, pa nastavnicima. Hteli su oni da pomognu, tražili da otac i majka dođu u školu na razgovor, ali oni nisu, i tako ja ostah na 8 razreda. E, a danas kad pogledam, moje čerke, imam 4 čerke i 2 sina, svi odrasli, a niko nije ništa završio. Čerke imaju najviše 4 razreda, znaju da se potpišu, a sinovi jedva 7 razreda, niko zanat nema. Pa što mi je još tužnije, ni moji unuci niko ništa ne završava. Jedan dan odu u školu, drugi ne odu, i kao da nikog za to nije briga. Nije tako bilo u moje vreme. Znalo se, čim te nema u školu, odmah sutradan evo nekog na vratima, pa viče moju majku ili oca i pita gde smo i da li smo bolesni ili nam nešto fali. Majka nas nekad izvlačila iz škole da joj pomognemo oko nadnica ili oko kuće, ali nije smela stalno. Moja nastavnica joj kaže: „Sutra da je pustiš u školu, jer će nam inspekcija doći i što ja da kažem, gde je dete, ja da lažem za tebe neću, oni ako vide da dece nema u školi, doći će kod tebe, pa ti vidi“.

I moja majka tako kaže ocu, deca u školu moraju. I tako je i bilo. A kad su moja deca stasala za školu, niko nas nije pitao jesmo li imamo knjige, gde živimo, jesmo li može. Pa tako ni kad deca nisu išla u školu, niko nikad nije došao da pita što je sa njima. Bilo je to teško vreme, nemaština teška, ali svejedno, neko je morao da brine i o našoj deci, da se pita jesu li živa, što ih nema u školi. Ali nisu. Tako ja čitam španske serije mojim unucima, jer oni ne znaju slova da pročitaju.

►► Marginalizovane među marginalizovanim: Prezastupljenost Roma u specijalnom obrazovanju

- Svi podaci koji su ranije navedeni se odnose na redovne škole, ali treba dodati da mnogi Romi i Romkinje bivaju upisani u tzv. specijalne škole⁷³ ili „specijalna odeljenja“ pri redovnim školama namenjena za decu sa smetnjama u intelektualnom razvoju. Analiza sprovedena u okviru kros-kulturnog istraživanja UNICEF-a, pod nazivom TransMONEE projekat (Branković, 2011⁷⁴) ukazala je da ima više dečaka u ovim školama, a drugi istraživački izvori (Institut za otvoreno društvo, 2010) potvrđuju ovaj nalaz. Međutim, podaci ne mogu biti upoređeni sa postotkom relevantne populacije (dečaci i devojčice) sa invaliditetom za date godine (takvi podaci nisu javno dostupni).

⁷³ Definicija: Specijalno obrazovanje je obrazovanje dece i omladine psihički i fizički hendikepirane. Po pravilu učenici se upisuju u uzrastu koji je propisan za upis u osnovnu školu, ali primaju se i stariji od toga uzrasta. (Zavod za statistiku RS, Žene i muškarci u Srbiji, 2008). Primedba: zvanična definicija koristi termin hendikepirana, a ne deca sa invaliditetom.

⁷⁴ Branković, Biljana (2010), *Nacionalna rodna analiza: Srbija – Trans MONEE Projekat 2010*. Beograd: UNICEF – Srbija i UNICEF Innocent Research Centre, Firenca, Italija, 1-69.

- Važno je napomenuti da pouzdan izvor (UNICEF, u Izveštaju Komitetu za prava deteta, 2008⁷⁵) daje procenu da „više od polovine učenika u specijalnim školama dolaze iz romske populacije, što predstavlja dramatičan disparitet u odnosu na ideo Roma u opštoj populaciji“. Sveobuhvatno istraživanje (Institut za otvoreno društvo, 2010⁷⁶) u kojem su autori/ke nastojali da obuhvate svih 48 specijalnih škola koje su postojale u Srbiji u to vreme (19 specijalnih osnovnih škola, 28 osnovnih i srednjih škola, i jedna specijalna srednja škola) jasno pokazuje da su **romski đaci prezastupljeni u specijalnim školama**. Dalje, kako otkriva ovo istraživanje, većina specijalnih škola je namenjena deci sa smetnjama u intelektualnom razvoju, a u 15%odeljenja u ovim školama nastavu pohađaju i deca sa dva ili više invaliditeta.

Tabela 7: Zastupljenost romske dece u specijalnim školama, školske godine 2007/08. i 2008/09.

	2007/2008	2008/2009
Ukupan broj učenika	5639	5579
Romski učenici	1683 (30%)	1775 (32%)

Tabela napravljena korišćenjem istraživanja Instituta za otvoreno društvo 2010.

*Primedba: Kako je pojašnjeno u gore navedenom istraživanju, podaci su prikupljeni u 85% specijalnih škola za šk. 2007/08. godinu, i u 88% specijalnih škola za šk. 2008/09. godinu

Ovo istraživanje nije uspeло да uključi sve redovne škole u Srbiji sa tzv. „specijalnim odeljenjima“, ali jeste pokrilo 21 takvu školu (uglavnom za decu sa smetnjama u intelektualnom razvoju). Ukupno, kako izveštavaju škole, 273 učenika/ca je pohađalo specijalna odeljenja tokom 2007/08 školske godine, od kojih je 103 bilo romske nacionalnosti (što iznosi 38%). Slično, tokom školske godine 2008/09, Romi su predstavljali 38% svih učenika (ukupan broj dece je bio 330, a od toga, 126 - romske). Rodno razvrstani podaci nisu objavljeni u ovom izvoru, ali je opšti zaključak sledeći: „I na osnovnom i srednjoškolskom nivou postoji veći procenat romskih dečaka koji pohađaju specijalne škole u odnosu na romske devojčice“. (Ibid.) Istraživanje je takođe otkrilo da učenici i učenice iz specijalnih škola imaju jako malo šansi da nađu zaposlenje nakon diplomiranja u tim školama: „Većina intervjuisanih stručnjaka i stručnjakinja slaže se da sertifikati iz ovih škola ne omogućavaju dalje školovanje u redovnim školama. Kako smo otkrili na fokus grupama sa bivšim romskim učenicima specijalnih srednjih škola, 71% nikada nije imao zaposlenje, a 76% su bili nezaposleni u vreme kada je istraživanje sprovedeno“. (Ibid.)

Problem prezastupljenosti romskih učenika i učenica u specijalnom obrazovanju zahteva sveobuhvatnu analizu i identifikaciju svih doprinosećih faktora i jasnu osmišljavanje programa i mera kojima bi se obezbedio učinkovit odgovor na ovu dramatičnu situaciju.

⁷⁵ UNICEF, Kancelarija u Srbiji (2008), već navođeno.

⁷⁶ Institut za otvoreno društvo (2010), *Romska deca u specijalnom obrazovanju u Srbiji: prezastupljenost, niska postignuća i uticaj na život*. Budimpešta, OSI.

►►► Marginalizovane među marginalizovanim: Prezastupljenost Roma i Romkinja u rezidencijalnim ustanovama

- Kako se navodi u Drugom izveštaju o napretku sprovođenja Strategije za smanjenje siromaštva (Vlada Srbije, 2007):

„Visok postotak romske dece i mlađih smeštene u ustanovama socijalne zaštite (30%) zabrinjava i poziva na razvoj specijalnih mera za podršku porodicama iz ove ciljne grupe. Procenjuje se da Romi čine 30% od ukupnog broja dece i adolescenata u rezidencijalnim ustanovama socijalne zaštite, što je veoma visok procenat kada se uzme u obzir ukupan ideo romske dece u opštoj populaciji i što predstavlja naročiti pokazatelj neadekvatne implementacije programa podrške romskim roditeljima i porodicama od strane centara za socijalni rad. Alarmantno je da se taj broj povećava, dok je proces deinstitucionalizacije u toku i/ili usled smanjenja dece i adolescenata u ustanovama socijalne zaštite“.

- Treba spomenuti da inicijalni državni izveštaj Republike Srbije Komitetu za prava deteta 2008. godine nije uključio rodno razvrstane podatke o rezidencijalnoj i drugim oblicima zaštite. Komitet je kasnije tražio ove podatke, razvrstane po etnicitetu, polu i starosti dece. U svom odgovoru Vlada Republike Srbije je (2008) obezbedila podatke Ministarstva rada i socijalne politike koji se odnose na decu odvojenu od roditelja i smeštenu u različite vrste ustanova za smeštaj (za decu bez roditeljskog staranja, decu sa invaliditetom i decu sa poremećajima u ponašanju)⁷⁷, kao i decu u hraniteljskim porodicama, ili onu koja su usvojena bilo u zemlji ili inostranstvu.

Organizacije civilnog društva ukazuju da veoma stroga pravila, koja uključuju odobrenje nadležnog Ministarstva u slučajevima međunarodnog usvajanja dece, imaju opravdanie u tom smislu što sprečavaju trgovinu decom u svrhu usvajanja. Međutim, pošto parovi u Srbiji (na listi čekanja za usvajanje) ne žele da usvoje decu romskog porekla ili decu sa invaliditetom, usvajanja u inostranstvu mogu biti jedno od rešenja za probleme ove romske dece, zajedno sa programima razvoja alternativnih oblika zaštite dece. (Alternativni izveštaj Komitetu za prava deteta, 2008)

Komentar na državni izveštaj ►►► Želege bismo da naglasimo da Vlada Republike Srbije **nije** u svom poslednjem izveštaju Komitetu za ukidanje diskriminacije žena iz 2010. godine⁷⁸ **obezbedila skorašnje statističke podatke o pristupu Roma, naročito devojčica, obrazovanju ni na jednom nivou (predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje)**. Umesto podataka, pod delom: Položaj nacionalnih manjina, odelj. 65., izveštaj daje uopšten komentar problema odustajanja romske ženske dece od školovanja tokom osnovnog obrazovanja, što se isključivo tumači i objašnjava stavovima romskih roditelja.

Takođe, podaci o Programu romskih obrazovnih asistenata i asistentkinja su oskudni, ali se daje „jak“ zaključak: „Jedan od rezultata ove vrste podrške jeste da učenice ne napuštaju školu, što ranije nije bio slučaj“. (Odelj.66) Nismo uspele da pronađemo originalni izvor koji se navodi u državnom izveštaju (evaluacija zasnovana na istraživanju

⁷⁷ Izraz institucije socijane zaštite uključuje sve oblike ustanova za smeštaj koje propisuje Zakon o socijalnoj zaštiti i Zakonska odredba o socijalnom osiguranju građana (domovi za decu i omladinu, centri za brigu o odojčadi, deci i omladini, domovi za hendikepiranu decu i instituti za vaspitanje dece i omladine). Vlada Republike Srbije, Pisani odgovor Komitetu za prava deteta, 2008 b).

⁷⁸ Vlada Republike Srbije, Drugi i treći periodični izveštaji o primeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, novembar 2010.

sprovedenom 2009. godine, koja se spominje u odelj. 66), ali drugi izvori – uključujući evaluaciju koju navodimo u daljem tekstu – ne potvrđuju ovaj zaključak državnog izveštaja.

Međutim, rezultati ostvareni kroz programe koji su sprovedeni tokom niza godina mogu biti spomenuti kao primeri dobre prakse u rešavanju problema romske dece u obrazovnom sistemu.

VVV Primeri dobre prakse – Program romskih pedagoških asistenata i asistentkinja

- U Srbiji se sa ovim programom otpočelo tokom 2002. godine. Bio je to pilot program koji su sprovodile različite OCD. Od 2007. do 2009. godine program je koordinisala i finansirala Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Ministarstvo prosvete je odgovorno za koordinaciju programa od 2009. godine. Naziv je od „romski asistenti“ promenjen u „pedagoški asistenti“ u septembru 2010. godine i oni više ne rade samo sa romskom, već sa svom decom iz marginalizovanih grupa. Program trenutno finansira Evropska unija pod nazivom „Obrazovanje za sve – Povećanje mogućnosti i kvaliteta obrazovanja za decu iz marginalizovanih grupa“. Evaluativno istraživanje (Bataglia i Lebedinski, 2011⁷⁹), u kojem je analiziran uspeh u školi i prekidanje školovanja romske dece u školama uključenim u program pedagoških asistenata pokazalo je **pozitivne uticaje ovog programa** tj. školski uspeh (u odnosu na decu iz kontrolne grupe) je poboljšan, a napuštanje školovanja smanjeno. Interesantno je da je **uticaj bio bolji u školama sa nižim brojem romske dece**: „Veći i sistematičniji uticaji su ostvareni u školama sa manje Roma: što veći broj, slabiji je uticaj programa na ishode koji su nas interesovali. Čini se da je **ovo naročito važilo za žensku decu i decu migranata, za koju je povoljnije da budu u školama sa manjim brojem Roma**“.

Pedagoška asistentkinja opisuje primer dobre prakse za naš izveštaj.

Priča M. J., Pedagoška asistentkinja

U maju 2012. godine obilazila sam romske porodice i informisala sam ih o napredovanju njihove dece u školi. Ujedno sam i obilazila porodice čija deca treba da se upišu u pripremni program ili u prvi razred. U naselju su mi rekli da je došla devojčica od 10 godina koja nikada nije išla u školu. Majka devojčice je rekla da imaju sve potrebne dokumente, ali se često sele iz jendog mesta u drugo zbog posla i boljih uslova života i da zbog toga nije bila u mogućnosti da je do sada upiše u školu. Sutradan sam u školi odmah obavestila direktora kojim informacijama raspolažem, jer mi je i obaveza da obavestim školsko osoblje o svim informacijama. Iznela sam mu da devojčica nije do sada išla u školu, ali da roditelji imaju sva dokumenta. Direktor mi je rekao da će u toku dana stupiti u kontakt sa prosvetnim inspektorom i školskom upravom za savet. Sutradan mi je saopštio da pokrenem proceduru upisa i pripremim dete i roditelje za početak školske godine. Ni sa drugom decom nije bilo problema u mojoj školi.

⁷⁹ Bataglia, Marianna, Lebedinski, Lara 2011.. *Equal access to education: An Evaluation of the Roma Teaching Assistant Programme in Serbia*, maj, 2011. godine, Engleska verzija dostupna na: http://www.edge-page.net/papers2011/Paper_BATTAGLIALEBEDINSKI.pdf, pristupljeno 27.05.2013.

►►► Tendencije ka segregaciji u obrazovanju?

- Ranije navedeni zaključci istraživanja (Bataglia i Lebedinski, 2011) ukazuju na mogućnost **potencijalnih tendencija prema segregaciji u obrazovanju**, što, naravno, moramo ozbiljno razmotriti. Na osnovu utisaka romskih OCD, tendencije ka segregaciji u obrazovanju zasad nisu sistemske, niti su rezultat neke konkretne javne politike. Pa ipak, neke osnovne škole (npr. one koje su bliže romskim naseljima) imaju viši procenat Roma. Iako ovo ozbiljno pitanje nije dovoljno istraženo, postojanje segregisanih odeljenja u seoskim školama je evidentirano u nekim istraživanjima (Institut za otvoreno društvo EU program monitorisanja i zagovaranja 2007⁸⁰). Druge analize (Romski obrazovni program, 2007⁸¹) zaključuju da: „Usled niskog pohađanja, segregacija u sistemu obrazovanja još uvek ne predstavlja veliki problem, osim u specijalnim školama u kojima uglavnom uče romski đaci“.
- Pa ipak, nalaz evaluacije da je program pedagoških asistenata i asistentkinja imao manje uspeha u školama sa većim brojem romskih učenika/ca ukazuje na određene negativne tendencije ka segregaciji u pojedinim školama. U školama sa većim brojem romskih đaka, teže je sprečiti rano napuštanje školovanja romskih devojčica (čak i) uprkos ciljanim intervencijama, kao što je program pedagoških asistenata.

Segregacija u obrazovanju – odluke Poverenice za zaštitu ravnopravnosti

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti se u svom radu bavila problemom segregacije u obrazovanju. Nakon primljene pritužbe koju je podnela jedna OCD, a koja se ticala segregisanih odeljenja osnovne škole V.K. iz mesta N., Poverenica je predložila da školska uprava grada N., u saradnji sa Ministarstvom prosvete razvije sveobuhvatan plan akcije kojim bi se prevazišao problem segregisanih odeljenja u navedenoj školi – a u skladu sa nacionalnom Strategijom za unapređivanje položaja Roma u Srbiji (Preporuka br. 358/2012).⁸²

Slično, u Preporuci br. 88 od 17.01.2012.⁸³, Poverenica se bavila problemom segregacije u predškolskim razredima u selu V – B., i zaključila da škola u tom selu jeste odgovorna za kršenje Zakona o zabrani diskriminacije usled formiranja razreda predškolskog pripremnog programa sastavljenog od romske dece – raseljenih lica.

⁸⁰ Institut za otvoreno društvo, EU Monitoring and Advocacy Program, Education Support Program, Roma Participation Program (2007), Equal Access to Quality Education for Roma: Serbia, Vol. 1: Bulgaria, Hungary, Romania, Serbia, Monitoring Report, <http://www.opensocietyfoundations.org/reports/equal-access-quality-education-roma-vol-1> (pristupljeno 07.06.2013.)

⁸¹ Romski obrazovni fond (2007), Advancing Education of Roma in Serbia: Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions, http://www.mp.gov.rs/resursi/dokumenti/dok4-eng-Serbia_report_ref.pdf (pristupljeno 29.09.2012.)

⁸² Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, internet stranica, mišljenja i preporuke, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/nacionalna-pripadnost/pritu%C5%BEba-r-protiv-vi%C5%A1e-lica-i-institucija-zbog-diskriminacije-po-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-oblasti-obrazovanja> (pristupljeno 01.05.2013.)

⁸³ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, internet stranica, mišljenja i preporuke <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/nacionalna-pripadnost/pritu%C5%BEba-d-z-r-d-m-protiv-pu-m-n-p-zbog-diskriminacije-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-oblasti-obrazovanja> (pristupljeno 01.05.2013.)

♣♣♣ Preporuke:

- Reanalizirati podatke o pristupu Roma (naročito devojčica) obaveznim predškolskim pripremnim programima (PPP) i osnovnom obrazovanju i na osnovu toga, razviti mere za povećanje pristupa obrazovanju (koji bi bili zasnovani na terenskom tj. radu u lokalnoj zajednici, odnosno saradnji sa romskim roditeljima), uključujući proširenje programa „pedagoških asistenata“. Efekte programa „pedagoških asistenata“ na devojčice i dečake potrebno je sistematski i kontinuirano analizirati kroz spoljnu, nezavisnu evaluaciju.
- Osmisliti i organizovati specijalne obuke za pedagoške asistente i asistentkinje koji će uključivati teme o rodnoj ravnopravnosti, kao i podizanje svesti o specifičnim problemima romskih devojčica (poput: pritiska roditelja na devojčice da prihvate štetne tradicionalne prakse: ranu udaju, ugovorene brakove, prinudne brakove, prodaju nevesta). Kako bi se osigurala primenljivost i kvalitet ovih obuka, romske ženske OCD treba da budu uključene u proces kreiranja i/ili organizovanja takvih obuka.
- Tendencije ka segregaciji u obrazovanju treba pažljivo pratiti i kreirati strategiju za prevenciju ove pojave, pošto ovaj problem može da postane izraženiji usled (potencijalnog) rasta upisa romske dece u škole.
- Razviti rodno osetljiv pravilnik o prijavljivanju za mere afirmativne akcije u obrazovanju, uključujući uslove i kriterijume za prijavljivanje.
- Organizovati sistematsko praćenje učenika i učenica koji su bili korisnici mera afirmativne akcije u obrazovanju kako bi se mogao adekvatno izmeriti dugoročni rezultat ovih mera.
- Razvijati naročite obrazovne programe za odrasle i programe opismenjavanja odraslih koji će biti prilagođeni potrebama Romkinja, uključujući mlade majke koje su napustile školovanje usled rane udaje.

MERE AKTIVNOG ZAPOŠLJAVANJA – UTICAJ NA ROMKINJE (Čl. 11)

►►► KLJUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Romi i Romkinje kao prioritetna grupa na papiru i u praksi

Romi su definisani kao jedna od prioritetnih grupa za uključivanje u mere aktivne politike zapošljavanja u Nacionalnoj strategiji za zapošljavanje (2005-2010). Takođe, u okviru mera iz Dekade inkluzije Roma, usvojena je Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji koja je uključila mere i aktivnosti usmerene na sektor zapošljavanja. Sredstva izdvojena iz budžeta Republike Srbije za sprovođenje aktivnih programa zapošljavanja na tržištu rada u 2010. godini su iznosila ukupno 3,7 milijardi dinara, sa procenjenim sredstvima usmerenih na Rome u visini od 65 miliona dinara. U periodu od januara do oktobra 2010. godine troškovi inkluzije Roma u programme na tržištu

rada i njihovo zapošljavanje su dostigli približno 102 miliona dinara (Vlada Republike Srbije, 2011⁸⁴).

- Aktivnosti Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja usmerene na unapređivanje položaja Roma i Romkinja na tržištu rada su uključivale: aktivno traženje posla i sajmove zapošljavanja, obuke i stručne treninge, subvencije za zapošljavanje, subvencije za samozapošljavanje, i javne radove. Žene, naročito Romkinje, su slabo zastupljene u ovim programima i, često, neinformisane o njihovom postojanju. Na primer, čak 76% nezaposlenih žena u opštoj populaciji nije nikada čulo za bilo koje aktivne mere zapošljavanja, dok je 13% učestvovalo u programu Nacionalne službe za zapošljavanje i izjavilo da se njihove šanse za zaposlenje nisu povećale (Cvejić, S. i dr. 2010; prema: Vlada Republike Srbije, 2011⁸⁵)
- Nedavnom, detaljnog analizom zasnovanom na zvaničnim podacima Ministarstva i Nacionalne službe za zapošljavanje (Muller, 2011⁸⁶) utvrđeno je da je ukupno 88 Roma učestvovalo u obukama i stručnim obukama od kojih svega 17 žena. Slično, tokom 2009. godine žene su činile 21% učesnica u javnim radovima (od ukupno 590 učesnika/ca, 125 su bile žene) i jednu trećinu korisnica subvencija za samozapošljavanje (od 79 korisnika/ca, svega 25 su bile žene). Sa druge strane, tokom te iste godine, Romkinje su bile nešto bolje zastupljene u drugim programima aktivnog zapošljavanja kao što su obuke za aktivno traženje posla (ukupno 134 žene su bile uključene, što je 45% od svih obuhvaćenih programom) i sajmovi zapošljavanja (281 žena učestvovala, što je činilo 36% ukupnog broja učesnika/ca).
- U nekim od relevantnih državnih dokumenata (Vlada Republike Srbije, 2011⁸⁷) prepoznat je problem slabog učešća žena u aktivnim merama zapošljavanja i naglašava se potreba postizanja sledećeg cilja: „Udeo žena u programima aktivnog zapošljavanja mora biti proporcionalan njihovom udelu na evidencijama nezaposlenih u Nacionalnoj agenciji za zapošljavanje“. Isti dokument takođe naglašava sledeće: „Najvećem broju radno sposobnih Roma nedostaje adekvatno obrazovanje koje je potrebno za uspešno učešće na tržištu rada. Usled njihove isključenosti sa tržišta rada i nedostatka prihoda, Republika Srbija gubi 231 milion Evra u proizvodnji i 58 miliona Evra u fiskalnim doprinosima godišnje, što je procena Svetske banke u analizi „Ekonomski cena isključenosti Roma“. (Ibid.)

Može se zaključiti da **politika aktivnog zapošljavanja treba da bude prilagođena kako bi bolje odgovorila na potrebe Romkinja, zato što one predstavljaju jednu od najmarginalizovаниjih grupa na tržištu rada**. Vlada je izvestila o skorašnjem napretku u tom smislu, tj. većem interesovanju Roma i Romkinja za mere aktivnog zapošljavanja. Ipak, podaci izraženi brojevima i dalje nisu naročito ohrabrujući, tj. ove mere dopiru do

⁸⁴ Vlada Republike Srbije (2011), *Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji* za period 2008-2010. godine, <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/03/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-uključivanju-i-smanjenju-siromastva1.pdf> (pristupljeno 01.05.2013.)

⁸⁵ Već navođeno.

⁸⁶ Muller, Stephan (2011), *National Policies towards Romani Women in the Western Balkans – Country Paper on Serbia*. CARE North-West Balkans.

⁸⁷ Već navođeno.

malog broja romskih žena u odnosu na (procenjenu) veoma visoku stopu nezaposlenosti kod Romkinja u Srbiji.

Gore navedeni izveštaj Vlade za 2011. godinu pojašnjava: „Tokom 2010. godine oko 2.000 Roma je zaposленo... Interesovanje Roma za učešće u programima aktivnog tržišta rada se uvećalo u 2010. Do 31.10.2010. godine **117 Roma (od kojih 38 žena)** je ostvarilo pravo na subvencije za samozapošljavanje. Ukupno **66 Roma, od kojih 30 žena** je zaposleno kroz davanje subvencija poslodavcima. U periodu 01.01. do 31.10.2010. godine informacioni sistem Nacionalne službe za zapošljavanje zabeležio je 22.160 slučajeva u kojima su Romi iskoristili jednu od mera i programa aktivnog zapošljavanja (prilikom razmatranja značenja ovog podatka, moramo da uzmememo u obzir da jedna osoba može koristiti više programa aktivnog zapošljavanja, što se beleži u informacionom sistemu NSZ). Od ovog ukupnog broja, 2.964 osoba romske nacionalnosti (2.313 su bile žene) je bilo uključeno u aktivnosti grupnog informisanja, 750 Roma (od toga, 286 žena) je posetilo sajmove zapošljavanja, a 436 Roma (od toga, 120 žena) je uzelo učešće u obukama za preduzetništvo“. (Vlada Republike Srbije, 2011)

- U skladu sa Nacionalnim planom akcije za zapošljavanje za 2012⁸⁸ (Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, 2011⁸⁹) Vlada je izdvojila sredstva za mere aktivnog zapošljavanja: „Minimum od 5,65 milijardi dinara je potreban za sprovođenje aktivnosti u 2012. godini koje se tiču programa vezanih za tržište rada i kofinansiranje programa predviđenih lokalnim i regionalnim planovima akcije za zapošljavanje. Politike aktivnog zapošljavanja su finansirane iz budžeta Republike Srbije, budžeta Autonomne pokrajine Vojvodine i lokalnih samouprava, poklona, donacija, zadužbina, zajmova, doprinosa iz sistema osiguranja za slučaj nezaposlenosti i drugih izvora. Finansijska pomoć za samozapošljavanje je planirana za preduzetnike u trgovini, zadrugarstvu, ili bilo kojem drugom obliku preduzetništva od strane jednog ili više nezaposlenih koji ulaze u partnerstvo, ili pokreću preduzeće – ukoliko se osnivač registruje kao zaposleni u tom preduzeću. Tokom 2012. godine ova pomoć iznosila je 160.000 dinara po osobi i isplaćivala se u celosti, a ukoliko je u pitanju osoba sa invaliditetom iznos je bio 200.000 dinara po zaposlenom“.

Najnoviji dostupni podaci o sprovođenju mera aktivnog zapošljavanja ukazuju, kako izveštava NSZ⁹⁰, tokom 2012. godine ukupno **1265 Roma, od kojih 45,6% Romkinja** (na evidenciji nezaposlenih u NSZ) je **pohađalo tzv. motivacione obuke** kreirane sa ciljem da im pomognu da nađu zaposlenje. Dalje, **ukupno 981 Roma je učestvovalo u programima stručnih obuka, a samo tri osobe romske nacionalnosti su zaposlene kroz davanje subvencija poslodavcima, a 11 Roma je ostvarilo pravo na subvencije za samozapošljavanje** (ovaj izvor ne obezbeđuje podatke razvrstane po polu).

⁸⁸ Nacionalni aktioni plan zapošljavanja za 2012. godinu je usvojen 13.10.2011. (Odluka Vlade br. 05 101-7599/2011, Službeni glasnik RS 79/11).

⁸⁹ Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije (2011), Nacionalni plan akcije za zapošljavanje za 2012. <http://lokalnirazvoj.rs/assets/files/Nacionalni%20akcioni%20plan%20zaposljavanja%202012.doc> (pristupljeno 07.06.2013.)

⁹⁰ Nacionalna služba za pošljavanja, *Godišnji izveštaj Nacionalne službe zapošljavanja za 2012. godinu*, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/900_izvestaj_o_radu_nsz_za_2012_godinu.pdf (pristupljeno 01.06.2013.)

Komentar na državni izveštaj: ►►► Državni izveštaj kratko pominje mere aktivnog zapošljavanja, a dati podaci su prilično nejasni, tj. uključuju samo ukupan broj **usluga** iskorišćenih od strane Roma (uključujući Romkinje) u NSZ. Prilikom tumačenja ovih podataka važno je imati na umu da su neki korisnici/ce koristili više različitih usluga koje je obezbedila NSZ (kao što je jasno objašnjeno u ranije pominjanom izveštaju Vlade iz 2011).

Imajući sve ovo u vidu, po našem mišljenju, bilo bi važno upitati Vladu Republike Srbije da pojasni podatke navedene u izveštaju Komitetu CEDAW, npr. da obezbedi rodno razvrstane podatke o **efektima** mera aktivnog zapošljavanja (npr. ukupan broj Romkinja zaposlenih na godišnjem nivou), kao i **broj korisnika različitih vrsta programa** (npr. sajmova zapošljavanja, subvencija za samozapošljavanje, obuka za preduzetništvo, obuka za aktivno traženje posla, itd.), kao i informacije o finansiranju ovih mera (da li su mere finansirane iz državnog budžeta ili donatorskih sredstava).

Komentar na odgovor države (2012) na Spisak tema i pitanja Komiteta za ukidanje diskriminacije žena

►►► Komitet za ukidanje diskriminacije žena je u svom Spisku tema i pitanja upućenom Vladu Republike Srbije tražio podatke o privremenim posebnim merama (merama afirmativne akcije) usmerenim na povećanje učešća marginalizovanih grupa žena, kao što su Romkinje, na tržištu rada i mestima donošenja odluka.

Vlada Republike Srbije je u svom odgovoru (2012) na Spisak tema i pitanja Komiteta za ukidanje diskriminacije žena pomenula „osobe romskog porekla“ koje su bile uključene kao prioritetna grupa u programima aktivnog zapošljavanja i dala određene podatke o ovim programima (odelj. 3, str. 6.).

Međutim, Vlada je dalje objasnila da se broj Roma koji su registrovani kao nezaposleni kod NSZ (ibid. str.6.) povećao, konkretnije: „Podaci o povećanom broju Roma registrovanih u NSZ ukazuju na pozitivne promene u stavovima kod Roma koji se tiču rada i zapošljavanja. Očigledno promocija zapošljavanja i kampanja podizanja svesti o važnostima i prednostima zapošljavanja i rada u odnosu na socijalnu pomoć daje pozitivne rezultate“.

Činjenice o povećanom broju Roma koji su se prijavili Nacionalnoj službi za zapošljavanje kao nezaposleni može biti interesantan. Međutim, još je interesantnije sledeće: zbog čega Vlada navodi ove činjenice kao odgovor na pitanja Komiteta o „privremenim posebnim merama usmerenim na učešće marginalizovanih grupa, kao što su Romkinje, na tržištu rada i na mestima donošenja odluka“. Da li je ovo primer sprovođenja privremenih posebnih mera (mera afirmativne akcije)?

Slede priče Romkinja koje su pokušale da se zaposle ili su učestvovale u programima mera aktivnog zapošljavanja.

Naglašavamo da smo među našim korisnicama uspele da identifikujemo samo jednu ženu koja je učestvovala u programu za pokretanje malog biznisa, ali je odbijena prilikom prijave za zajam (priča br. 4). Takođe, suprug jedne od korisnica je opisao svoje iskustvo sa ovim programima (priča br. 3).

Pet priča o pokušaju zapošljavanja

1. V.J. Imam 40 god, na birou sam već 15 godina. Završila srednju školu za negu lepote. Redovno se javljam na biro, svaka 3 meseca. Dugo godina radim na pijaci, imama tezgu i prodajem povrće na pijaci, i tako izdržavam porodicu, ali nisam zaposlena. Sina su zvali sa biroa i ponudili neke obuke. Ja sam otisla sa njim i pokušala da dobijem neku obuku ili nešto što bi mi unapredilo radni status. Ponudili su mi obuku za frizerke. Prihvatala sam. Uspešno sam završila i dobila diplomu. Međutim, ova obuka mi ništa nije pomogla. U međuvremenu, sam ostavljala svoj CV na sve oglase za koje sam mislila da imam kvalifikacije, ali me niko nikada nije zvao. Nezaposlena sam, i nemam nadu da će se zaposliti. Takođe, sin je išao na obuku za pisanje CV, ali mu to ništa nije pomoglo u pronalaženju posla. Ja i dalje radim na pijaci mislim da će to tako ostati u budućnosti.
2. S. M. Imam 27 godina. Udata sam i imam dvoje male dece. Ima završenu frizersku školu i redovno se javljam na biro, svaka 3 meseca. Nakon završene srednje škole prijavila sam se na biro u nadi da će pronaći posao. Vreme je prolazilo, ali iz biroa me niko nije zvao da ponudi neki posao. U međuvremenu ja radim kod kuće, friziram žene, jer nemam novaca da otvorim salon. Na birou sam već 5 godina. Prošlegodine su me zvali iz Nacionalne službe za zapošljavanje i ponudili obuku za pisanje CV-a. Išla sam na obuku i napisala svoj CV. To mi je dalo više nade da će naći posao, iako sam ja posao tražila već duže vreme. Obuka za pisanje biografije, nažalost nije pomogla da nađem posao, iako redovno šaljem CV na sve oglase koje pročitam. Nakon ove obuke me niko više nije zvao, niti se interesovao za moje zaposlenje. Ja sam i dalje na birou, bez posla. Mislim da oni ne rade ništa korisno, osim ovare zdravstvenih knjižica.
3. Z. M. Imam 29 godina. Na tržištu rada sam već sedam godina. Imam završenu Geodetsko-tehničku školu. Oženjen sam i imam dvoje male dece. Radim na „crno“ već 5 godina, jer jedino na taj način mogu da prehranim porodicu. Na biro se javljam svaka 3 meseca, redovno. Svih ovih godina me niko nije sa biroa zvao niti nudio nešto, ali prošle godine sam dobio poziv iz NSZ i ponudili mi obuku vezanu za otvaranje malih i srednjih preduzeća. Sa velikim oduševljenjem sam prihvatio. Završio sam obuku, otvorio firmu i konkurisao za start-up kredit. Odbili su me, kako su mi rekli, bilo je previše prijava, a budžet je bio ograničen. Ja mislim da je u pitanju bilo nešto drugo, ali sada je gotovo. Nakon odbijanja kredita, morao sam da zatvorim firmu, jer nisam imao sredstva da finansiram troškove iz svog džepa. Posle toga me niko nije zvao, niti mi je nešto ponudio. Ja sam i dalje na birou i bez posla. Porodicu izdržavam tako što i dalje radim na „crno“, jer to je jedini izbor koji imam.
4. V. M. Imam 37 godina. Udata sam i imam troje dece. Na tržište rada sam prijavljena od 1992-93. godine. Redovno se javljam na svaka 3 meseca. Ove godine (2012) sam čula na vestima nešto u vezi samozapošljavana i odlučila da se raspitam. Zakazali su mi sastanak za nedelju dana, kada sam dobila sve potrebne informacije o samozapošljavanju. Moja ideja je bila da otvorim pokretni roštilj (fast food), ali su mi sugerisali da je to „već viđeno“ i da je možda bolje da umesto roštilja to bude vegeterijanska hrana. Prihvatala sam ideju, a ponuđen mi je nepovratni kredit od 100-150.000.00 dinara. Međutim, kada sam popunjavala papire za kredit, pročitala sam da je moja obaveza da otvorim, opremim i osposobim objekat za rad, da nakon toga inspekcija izlazi na teren, i utvrđuje da li ispunjavam uslove za rad ili ne i da od toga zavisi da li će dobiti kredit. Odustala sam od ove ideje samozapošljavanja, jer smatram da je isuviše komplikovana i riskantna.
5. S. J. Imam 33 godina. Radila sam u Mercedes-Benz-u nekoliko godina, kao čistačica. Bila sam veoma zadovoljna svojim poslom i načinom ophođenja drugih radnika prema meni, s obzirom da sam bila jedina Romkinja među njima. Prošle godine se menjao direktor te firme, došao je neki mlađi, niko od nas ga nije poznavao. Svi su se plašili za svoje radno mesto, ali ga niko nije izgubio

sem mene. Direktor mi se nakon pet dana obratio rečima „ Znate Nemci su nam rekli da ne zapošljavamo Rome“. Dobila sam otkaz, bez ikakvog drugog logičnog objašnjenja. Nisu imali nikakav drugi razlog da me otpuste, bila sam dobra radnica, obavljala sam svoj posao savesno i dobro. Nisam se žalila nikome.

♣♣♣ Preporuke

- Prilagođavanje programa mera aktivnog zapošljavanja koje sprovodi država kako bi se bolje odgovorilo na potrebe Romkinja.
- Uspostavljanje efikasnog sistema praćenja i evaluacije efekata mera aktivnog zapošljavanja koje sprovodi država.

PRISTUP ROMSKIH ŽENA I DEVOJČICA ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI; PROBLEMI KOJI SE TIČU REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA (Čl. 12)

VVV Pozitivni koraci: Unapređivanje zakonskih odredbi

- Zakon o zdravstvenom osiguranju (Službeni glasnik RS, 17/05) garantuje prilično široko zdravstveno osiguranje „ranjivim kategorijama“ stanovništva i izričito propisuje da osobe romske nacionalnosti koje nemaju stalno ili privremeno prebivalište usled tradicionalnog načina života mogu biti korisnici zdravstvenih usluga⁹¹.

S druge strane, važno je napomenuti da se reproduktivna prava pominju u članu Ustava Republike Srbije koji se odnosi na „pravo na rađanje“, što može da bude od posebnog značaja za Romkinje. Ustav Republike Srbije (2006) u odeljku koji se bavi ljudskim pravima sadrži zanimljivu odredbu kojom se garantuje „pravo na rađanje“, te se u Čl. 63 kaže:

„Svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju dece. Republika Srbija podstiče roditelje da se odluče na rađanje dece i podstiče ih u tome“.

Imajući u vidu da Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena sadrži odredbu o slobodnom odlučivanju o broju dece i zahteva pristup programima planiranja porodice, ova ustavna odredba ostavlja slobodan prostor za različite interpretacije, pošto je prividno „neutralna“ („svako ima pravo da slobodno odluči...“).

VVV Pozitivni koraci: Uticaj projekta „Zdravstvene medijatorke“

- Na osnovu našeg iskustva, kada razmotrimo projekte i preduzete aktivnosti u okviru Dekade inkluzije Roma, najbolji rezultati su postignuti u oblasti zdravstvene zaštite. Sprovedeni projekti u ovoj oblasti su pomogli mnogim Romima i Romkinjama da ostvare svoja prava na zdravstvenu zaštitu i prava na zdravstveno osiguranje.

Model za razvijanje mreže „romske zdravstvene medijatorke“ koji je primenjen širom regiona i šire, može se posmatrati, po našem iskustvu, kao primer dobre prakse.

⁹¹ Primedba: odredbe koje se tiču tzv. ranjivih kategorija, definisanim Čl. 22 Zakona o zdravstvenom osiguranju koji je stupio na snagu 01.01.2007.

Projekat zdravstvenih medijatorki je otpočeo u Srbiji tokom 2008. godine i njime se doprinosi rešenjima dugotrajnih i gorućih problema pristupa zdravstvenoj zaštiti romskog stanovništva kroz: bolju prevenciju bolesti usled poboljšanja pristupa zdravstvenoj zaštiti, veći obuhvat dece vakcinacijom, veći pristup programima prevencije i savetovanja, viši stepen svesti o zdravlju, bolje planiranje porodice i upotreba kontracepcije, bolje sprovođenje sistematskih pregleda dece, bolje razumevanje sprege između zdravstvenog i socijalnog osiguranja, prava i procedura, itd. Tokom 2009. i 2010. godine bilo je angažovano ukupno 75 zdravstvenih medijatorki⁹² u 59 gradova širom Srbije.

- Kako UNICEF izveštava, projekat „Povezivanje“, koji su zajednički sproveli Ministarstvo zdravlja, UNICEF i privatna kompanija Telenor, doprineo je boljem ostvarivanju prava Roma u Srbiji. Rezultati su postignuti na polju obezbeđivanja zdravstvene zaštite, ali i u drugim oblastima, uključujući obrazovanje. Ministar zdravlja je sumirao rezultate ovog, ali i ostalih projekata u vezi sa programom romskih zdravstvenih medijatorki: „Od početka projekta „Romske zdravstvene medijatorke“ 120.708 Roma je registrovano, 8.238 dece vakcinisano, 4.924 Romkinje su obavile ginekološki pregled, 14.468 Roma je odabralo izabranog lekara i 1.333 dece upisano je u škole“. (UNICEF, 2011⁹³)

U okviru šireg istraživanja o sprovođenju Strategije za unapređivanje položaja Roma, Zaštitnik građana Republike Srbije 2011. godine⁹⁴ sproveo je **nezavisno praćenje i evaluaciju efekata ovih projekata**. Istraživanje na terenu je sprovedeno u 47 romskih naselja u 30 gradova širom Srbije, a u saradnji sa romskim organizacijama. Stručnjaci iz kancelarije Ombudsmana pratili su zdravstvene medijatorke tokom njihovih poseta romskim naseljima i na taj način posmatrali njihov rad sa stanovništvom. Tokom ovog istraživanja, Romi i Romkinje u naseljima su zamoljeni da daju svoje mišljenje o medijatorkama. Zaključeno je da su učesnici u istraživanju **ocenili rad medijatorki veoma pozitivno**: 62.7% ispitanika je potvrdilo da ih medijatorke posećuju redovno (istraživači i istraživačice su takođe ukazali da bi ovaj procenat mogao biti i viši, jer neki od ispitanika nisu bili upoznati sa terminom „zdravstvena medijatorka“, pa su zbog toga verovatno i tvrdili da nije bilo poseta, uprkos dokaza koji su ukazivali suprotno). Istraživači i istraživačice (Ibid.) su analizirali rezultate projekata koristeći se zvaničnim podacima dobijenim od Ministarstva zdravlja. Ministarstvo je informisalo kancelariju Zaštitnika građana da su do maja 2011. godine zdravstvene medijatorke uspostavile kontakt i registrovale ukupno 36.975 žena, 34.765 muškaraca i 48.968 dece, što je omogućilo Ministarstvu da evidentira hronične bolesti kod romskog stanovništva, i naročito zdravstveni status dece i žena. Ministarstvo je takođe sumiralo rezultate na sledeći način: zdravstvene medijatorke su doprinele vakcinaciji 8.238 dece i 696 odraslih, 2.297 žena je

⁹² Zdravstvene medijatorke su žene sa najmanje završenim o snovnim obrazovanjem koje su angažovane na ovom projektu. Dodatno su obučene u oblasti javnog zdravlja, prevencije hroničnih nezaraznih bolesti, komunikacionim veštinama, higijeni, prevenciji zaraznih bolesti, vakcinaciji, pravima u oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja, porodičnom nasilju i trgovini ljudima.

⁹³ Telenor, Srbija: Godišnji rezultati projekta „Povezivanje“ predstavljeni 26.05.2011. godine <https://www.telenor.rs/?page=8037> (pristupljeno 01.03.2013.)

⁹⁴ Zaštitnik građana Republike Srbije (2011), *Rezultati izstraživanja sprovođenja Strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji*, načrt verzija

obavilo preglede u trudnoći, 693 žena je upućeno na preglede mamografom, i 5.387 žena je odabralo ginekologa. Zdravstvene medijatorke su posetile romske porodice ukupno 138.106 puta i organizovale 5.740 radionica.

U ovom istraživanju (Ibid.) takođe je analizirano finansiranje projekata i zaključeno je sledeće: „Uprkos dobim rezultatima zdravstvenih medijatorki u zaštiti zdravlja i podizanja svesti romskog stanovništva u oblasti zdravstvene zaštite, njihov položaj ostaje neizvesan. Tokom 2011. godine 75 medijatorki je radilo u 45 opština. Ministarstvo zdravlja finansira rad 60 medijatorki: u okviru programa „Akcioni plan za zdravstvenu negu Roma“ - 45, dok je iz programa „Zdravstvene medijatorke“ angažovano 15 medijatorki. Preostalih 15 medijatorki se finansira kroz program „Obezbeđenje naprednih usluga na lokalnom nivou“ koji sprovodi Vlada Republike Srbije (a na osnovu zajma uzetog od Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj – EBRR, 32 miliona evra) za period 2009-2012“.

- **Izražavamo zabrinutost oko nesigurnosti statusa romskih zdravstvenih medijatorki** (ne postoji budžetska linija za njihove plate pošto se Vlada Republike Srbije oslanja na fondove donatora za ovu svrhu, uključujući OEBS, Fond za otvoreno društvo, UNDP).

Mišljenja smo da u sprovođenju projekta zdravstvenih medijatorki ima određenih problema: broj medijatorki je daleko niži od potrebnog (u nekim opštinama sa većim brojem Roma nema medijatorki), postojeće medijatorke nemaju stalni radni odnos (pošto njihovo angažovanje zavisi delom od projekata i sredstava donatora), i na kraju, jasno je da su potrebne dopunske obuke za medijatorke koje već rade.

►►► KLJUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Problemi u sprovođenju zakonskih odredbi su još uvek prisutni

OCD koja pruža pomoć licima bez dokumenata, uključujući Rome i Romkinje, izvestila je da Čl. 6 Pravilnika o obimu i sadržaju prava na zdravstvenu zaštitu iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i participaciji (Službeni glasnik RS 7/09 i 82/09) ugrožava primenu zakonske odredbe, jer sadrži da osiguranici moraju pribaviti ličnu izjavu da su romske nacionalnosti, kao i da moraju imati prijavljeno privremeno boravište. Na ovaj način, osobe koje nemaju prijavljeno boravište, npr. iz razloga što žive u neformalnim romskim naseljima, uskraćene su za pravo korišćenja usluga zdravstvene zaštite (Praxis, 2011⁹⁵).

►►► Stari problemi: Stručna pomoć pri porođaju i prenatalnoj zaštiti je nedostupna nekim Romkinjama

- Izvanični statistički podaci i oni dobijeni u istraživanjima (npr. MICS3, Zavod za statistiku Srbije i UNICEF 2006) ukazuju da je stručna pomoć pri porođaju skoro opšteprisutna u Srbiji (Tabele 8 i 9). Kako se navodi u rezultatima istraživanja MICS3 (2006), lekari su asistirali u 87% svih porođaja u opštoj populaciji, a babice u 10% slučajeva. U slučaju 99% žena, kvalifikovano osoblje je bilo prisutno na porođaju. Kada su

⁹⁵ Praxis, Zdravstvene brošure za raseljena lica sa Kosova umesto zdravstvenih knjižica,
http://www.praxis.org.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=73 (pristupljeno 01.09.2012.)

u pitanju porođaji obavljeni u medicinskim ustanovama, procenti su bili približno isti. Međutim, MICS3 otkriva da je u poduzorku Romkinja iz romskih naselja, obezbeđenje stručne pomoći pri porođaju bilo ispod nacionalnog proseka – 93% njih se porodilo uz pomoć stručnog osoblja. (Ibid.)

Tabela 8: Porođaji u medicinskim ustanovama, opšta populacija, Zavod za statistiku RS, 2002-2009.

	2002	2006	2007	2008	2009
Medicinska ustanova	76639	70333	67546	68430	69898
Drugo mesto	1462	664	556	653	401

Tabela kreirana korišćenjem izvora: Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak 2010⁹⁶

Tabela 9: Porođaji uz pomoć stručnog osoblja, opšta populacija, ukupni brojevi i procenti, 2002-2009.

Stručno osoblje prisutno	2002	2006	2007	2008	2009
Da	77438 (99.2%)	70790 (99.7%)	67951 (99.8%)	68894 (99.7%)	70160 (99.8%)
Ne	663 (0.8%)	207 (0.3%)	151 (0.2%)	189 (0.3%)	139 (0.2%)

Tabela kreirana korišćenjem izvora: Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak 2010

UNICEF takođe izražava zabrinutost u vezi sa položajem majki Romkinja u svom izveštaju Komitetu za prava deteta (2008). Dok je obuhvat trudnica prenatalnom zaštitom u Srbiji skoro univerzalno ostvaren, obezbeđenje stručne pomoći pri porođaju iznosilo 99%, a gotovo 80% porođaja se odvijalo u savremenim porodilištima ("Baby friendly" program koji predstavlja neposredan kontakt majke i bebe kao i prisustvo bebe uz porodilju neposredno nakon porođaja), izveštaj naglašava da je stanje u romskoj populaciji drugačije. Trudnoća i porođaj Romkinja su lošije vođeni i nadgledani kada se uporede sa nacionalnim prosekom – 15% Romkinja nije dobilo prenatalnu zaštitu, a 7% porođaja je izvedeno bez prisustva stručnog lica, kako je gore spomenuto.

- Najnoviji nalazi istraživanja MICS4 (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011) ukazuju na značajne razlike između opšte populacije žena i žena iz romskih naselja kada je u pitanju obuhvat prenatalnom zaštitom (Tabela 10). Samim tim, **najnoviji nalazi jasno potvrđuju da je prenatalna zaštita još uvek nedostupna nekim Romkinjama, uprkos određenim pomacima poslednjih godina**. Sa druge strane, ohrabrujući je pokazatelj da se **većina žena iz romskih naselja porađa u bolnicama** (Tabela 11).

Tabela 10: Obuhvat prenatalnom zaštitom u Srbiji, 2010: žene starosti od 15 do 49 godina koje su se porodile u periodu od dve godine pre izvođenja istraživanja, prema vrsti osoblja koje je pružilo prenatalnu zaštitu (opšta populacija žena upoređena sa Romkinjama iz naselja)

⁹⁶ Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak (2010),

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/21/63/god2010.zip> (pristupljeno 10.05.2013.)

	Lekar/ka	Sestra/Babica	Bez prenatalne zaštite	Broj porodilja u prethodne dve godine
Opšta populacija	98.9	0.1	1.0	543
Romkinje iz naselja	94.0	0.6	5.5	440

Izvor: MICS4 (Republički zavod za statistiku RS i UNICEF, 2011)

Tabela 11: Porođaji u medicinskim ustanovama: opšta populacija žena i Romkinje iz naselja, 2010., procenti

	Javna medicinska ustanova	Privatna medicinska ustanova	Kuća	Drugo	Broj porodilja u prethodne dve godine
Opšta populacija	98.4	1.4	0.1	0.1	543
Romkinje iz naselja	99.3	-	0.5	0.2	440

Izvor: MICS4 (Republički zavod za statistiku RS i UNICEF, 2011)

Sledi priča o iskustvu Romkinje u porodilištu u bolnici u velikom gradu.

Priča Mirsade (28 god.)

Na stolu sam za porođaj, babica mi kaže nemoj ništa da radiš, nemoj da se napinješ budi mirna. Rekala sam joj da ne mogu, da moram da se napinjem, to joj je rekao i doktor koji je bio prisutan na prođaju. Doktor i babica su se prepirali da li treba da se napinjem ili ne. Ona je uzela makaze i isekla me, doktor je rekao: „Nemoj to da radiš, jesli li normalna“. Ona se drala: „Cigani su ovakvi, onakvi“. Vređala me je. Bolelo me je mnogo. Nakon porođaja došao je doktor da me ušije, ali i mi je rekao da mu je krivo što me je babica isekla i da je on jedva uspeo to da ušije. Puno sam krvarila zbog toga. Odveli su me u sobu i onda je došla ta babica koja se drala na mene i rekla: „Šta ti misliš, nemoj da misliš da si ti Ciganka i da ćeš ovde da te mazimo. „Dobro ti je kad radiš one stvari, a kad treba da se porodiš ti se maziš“. Gledala sam samo. Nisam progovarala ni jednu reč. Bila sam uplašena. Posle toga me suprug zvao na telefon i ja sam mu ispričala sve, on mi je rekao da odem da žalim. Otišla sam kod lekara koji me je porađao, on je potpisao neki papir i dao i njoj da potpiše, ali ga je ona pocepalala. Onda je on uzeo drugi papir, napisao nešto i otišao kod direktora i onda su je izbacili, dobila je otkaz. Nakon toga su došli i glavni doktor i doktor sa porođaja da me pregledaju, da li sam dobro.

Sledeća priča ilustruje iskustva mlade Romkinje koja se po prvi put porodila u svojoj 15. godini

Priča M.S. (18 god.)

Jako sam mlada, ali imam 2 dece. Prvo dete sam rodila sa 15 godina, carskim rezom. Morala sam, tako su mi rekli, ja ništa nisam ni znala, ni šta je to carski rez. Svekrva moja je znala i tešila me i objasnila mi. Imam sve dokumente, medijatorka i medicinska sestra koja je Romkinja su mi pomogli puno, jer sam bila maloletna. Nisam redovno išla kod lekara nisam, imala vremena od kućnih obaveza, čuvam svekrvu i svekra, puno su stari. Kad je došlo vreme za porođaj, otišla sam sama, jer nikog nije bilo kod kuće. Javila sam se sestri na šalteru i rekla da se porađam, a ona kaže sačekaj tu, da će da pozove lekara. Kad je moj muž došao i video da ne mogu da stojim, počeo je da viče na sestre, da odmah dovedu lekara ili će zvati policiju. Odmah je došao doktor i odmah me je pregledao i tako sam se i porodila. Zamalo u čekaonici da počne porođaj. Moj muž je govorio da će da tuži sestre i lekare, ali se onda uplašio da nešto ne urade bebi, pa smo čutali. Poslesu bili dobri,

sestra malo više, ali više na sve nas u sobi, da sklonimo ovo, da spremimo ono, a mi ležimo i ne možemo da se ustanemo. Moja svekrva mi je pričala da se ona porađala kod kuće, i da u svakom selu ima babica koja onda dođe u kuću i sa drugim ženama te porađa. Tako je to nekad bilo, sada toga više nema.

Kad sa se drugi put porađala bilo je strašno, ponašali su se vrlo ružno, nazivali su me svakavim imenima, govorili da je dete došlo da rađa dete, to nikada neću da zaboravim takvo vrađanje je strasno. Svi lekari i sestre su se promenili od prošlog porođaja. I neke druge su vredali, ali ne kao mene, kao Romkinju. Neke žene su i plakale. Pošto sam jaka siromašna i teško živimo u maloj kući, patronažna sestra nije ni htela da uđe unutra. Samo je došla nešto pitala i otišla. Sa vrata mi je pričala šta treba da radim, da mi nije bila svekrvo ništa ne bih znala kako sa bebo m. Lekar mi je nekoliko puta govorio o kontarcepciji, šta je to i kako se koristi, ali ja to ne koristim. Moj muž ne želi ni da čuje, kaže to su gluposti. Nisam zaposlena, ali radim po kućama, spremam ženama kuće.

►►► Smrtnost dece u romskim naseljima još uvek je viša nego kod opšte populacije.

Najviša stopa smrtnosti odojčadi i dece mlađe od pet godina je upravo kod romske dece čije majke su bez obrazovanja

Napomena: Modul o smrtnosti dece je korišćen u MICS4 istraživanju samo za romska naselja, zato što ne postoje podaci u redovnoj statistici a procenjeno je da su te vrednosti u populaciji iz romskih naselja više od nacionalnog proseka (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011). Smrtnost odojčadi je procenjena na 14 na hiljadu živorođene dece, dok je verovatnoća da dete umre pre navršene pete godine oko 15 na hiljadu živorođene dece (Milenujumski cilj razvoja br. 5). Ove procene su izračunate uzimajući prosek procenjenih vrednosti smrtnosti na osnovu podataka dobijenih od majki iz starosnih grupa 25-29 i 30-34 i odnose se na sredinu 2007. godine. Postoji razlika u verovatnoćama smrtnosti među muškom i ženskom deom. Stopa smrtnosti odojčadi kod dečaka je 18, a kod devojčica 9, dok je stopa smrtnosti kod dečaka mlađih od pet godina 19, devojčica 10 na hiljadu živorođenih.

- Najviša stopa smrtnosti odojčadi (26 na hiljadu živorođenih) i stopa smrtnosti dece mlađe od pet godina (29 na hiljadu živorođenih) je kod romske dece čije majke su bez obrazovanja.** Važno je pomenuti da majke skoro 20% romske dece nemaju nikakvo obrazovanje. (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011)

Stopa smrtnosti odojčadi je procenjena na 14 na hiljadu živorođenih, dok je stopa smrtnosti dece mlađe od pet godina (Milenujumski cilj razvoja br. 5) oko 15 na hiljadu živorođenih. Kao što je pomenuto, ove procene su izračunate na osnovu proseka procenjenih vrednosti smrtnosti na osnovu podataka dobijenih od majki iz starosnih grupa 25-29 i 30-34 i odnose se na sredinu 2007. godine.

Tabela 12: Smrtnost dece u romskim naseljima (2010): stopa smrtnosti odojčadi i dece mlađe od pet godina, po polu deteta, tipu naselja (gradska i seoska) i nivou obrazovanja majke

	Stopa smrtnosti odojčadi	Stopa smrtnosti dece mlađe od pet godina
Pol deteta:		
Muški	18	19
Ženski	9	10
Tip naselja (urbano i ruralno):		

Urbano	14	15
Ruralno	12	13
Obrazovanje majke:		
Bez obrazovanja	26	29
Pohađala školu	11	12
Ukupno	14	15

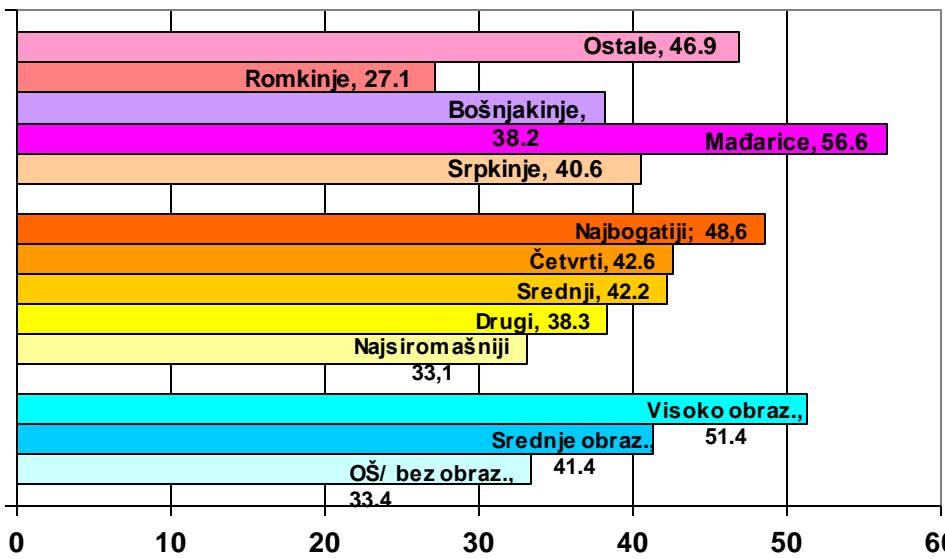
Izvor: MICS4 (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011)

►►► Upotreba kontraceptivnih sredstava još uvek je veoma slabo zastupljena

Kako je prikazano u rezultatima MICS3 istraživanja (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2006) upotreba kontracepcije u Srbiji se kreće od 27% u centralnoj Srbiji do 54% u istočnoj Srbiji. U istočnoj i jugoistočnoj Srbiji, koje se smatraju nerazvijenijim delovima zemlje, žene najviše koriste tradicionalne kontraceptivne metode, dok u Beogradu i Vojvodini, najrazvijenijim sredinama, savremenih metoda kontracepcije imaju primat. Značajne razlike su između grupa različitog obrazovnog nivoa, godina, etniciteta i socijalno-ekonomskog statusa. Prevalencija upotrebe kontracepcije, kako tradicionalnih tako i savremenih metoda, se povećava sa starošću ispitivane grupe, sve do 40 kada nastupa smanjenje korišćenja kontracepcije. **Obrazovni nivo žena, etnicitet i indeks blagostanja** su značajno povezani sa korišćenjem kontracepcije (Grafikon 1). Kada su obrazovni nivo i indeks blagostanja u pitanju, veze su očigledne: primena kontracepcije se povećava sa nivoom obrazovanja. Dalje, kako se povećava obrazovni nivo, proporcija korišćenja savremenih metoda kontracepcije – posebno, kondoma – raste, a udeo korišćenja prekida odnosa se smanjuje. Slično, upotreba savremenih kontraceptivnih metoda kod žena iz najbogatijih domaćinstava je iznad proseka. Korišćenje bilo kojeg kontraceptivnog metoda se smanjuje sa povećanjem siromaštva. Razlike među etničkim grupama su takođe utvrđene. **Samo jedna od četiri udate Romkinje koristila je bilo koji kontraceptivni metod, obično prekid odnosa (svaka peta). Samo 4% Romkinja koristilo je savremene kontraceptivne metode**, a upotreba kondoma je izuzetno niska.

Grafikon 1: Upotreba kontraceptivnih sredstava (tradicionalnih ili modernih) po etničkom poreklu, kvantilima indeksa blagostanja i obrazovnom nivou, u procentima. Grafikon sačinjen korišćenjem podataka iz istraživanja MICS3 (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2006).

Najnoviji podaci o korišćenju kontracepcije (MICS4, Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011) kod Romkinja u naseljima pokazuju slične trendove: tradicionalni metodi



dominantni u romskim naseljima i koristi ih 58% žena; a upotreba ovih metoda je još češća u ruralnim oblastima (65%). Najpopularniji metod je prekid odnosa i njega koristi polovina udatih Romkinja u naseljima, druga po zastupljenosti je laktaciona amenoreja koju koristi 7% udatih žena. Svega 3% žena je reklo da se pri seksualnim odnosima koristi muški kondom, dok korišćenje svih drugih metoda ili nije zastupljeno ili ne prelazi 1%. (Ibid.)

- Navećemo i druge važne rezultate istraživanja: Romkinje adolescentkinje (udate ili u vanbračnoj zajednici) ređe koriste kontracepciju od starijih Romkinja u naseljima. Svega 41% udatih ili žena u vanbračnim zajednicama starosti 15 do 19 godina trenutno koriste neki kontraceptivni metod u poređenju sa 59% žena iz starosne grupe 20-24 godine i 78% žena od 35 do 39 godina. Potvrđeno je da je obrazovni nivo žene direktno proporcionalan korišćenju kontracepcije. **Procenat Romkinja iz naselja koje koriste neki vid kontracepcije raste sa 53% kod onih bez obrazovanja do 70% kod žena sa srednjoškolskim obrazovanjem.** Svega 6% Romkinja u naseljima koristi savremene metode kontracepcije, a nešto je veći procenat korisnica među ženama sa srednjoškolskim obrazovanjem (11%) i ženama iz najbogatijeg kvintila (10%). Poređenja radi, navodimo da je u istraživanju MICS4 utvrđeno da trenutna stopa upotrebe kontracepcije (tradicionalne ili savremene) u opštoj populaciji u Srbiji (među ženama koje su trenutno udate ili u vanbračnoj zajednici) iznosi 61%.

S. B. 50 godina

Ja imam dvoje dece i imam zdravstvenu knjižicu, zahvaljujući našoj medijatorki koja mi je pomogla da dobijem novu, jer mi je stara prestala da važi. Udalila sam se sa 20. godinom i prvo dete rodila u 21. godini. Nisam bila dete, kao neke moje komšinice i rođake. Živim ovde u gradu i to nije isto kao u nekim okolnim selima oko Vranja. Ja sam redovno održavala trudnoću, imala svog lekara, sve sam radila analize koje su potrebne. I sad kad sam izvadila novu knjižicu, imam svog izabranog lekara. Kad sam bila mlađa, porađala sam se u bolnici, naravno. Ja ne znam da se neka Romkinja porodila kod kuće. Ako baš i ne ide kod lekara i nema knjižicu, hitna pomoć dođe po nju kad ima bolove i

porodi se u bolnici. Toga možda ima u nekim selima još, ali u gradovima nema. Ja se i ne sećam nikog oko sebe kad sam počela da se porađam, od bolova ništa nisam osetila, ni videla ni čula. I ništa mi nije ni bilo važno, samo da se porodim i da prestane da me boli. Tražila sam da mi daju nešto protiv bolova, ali oni kažu da ne sme ništa da se uzima, jer može da strada beba. Ja sam onda plakala od muke i vikala. One sestre su pokušale da me umire, ali i one su onda počele da viču na mene, šta sam dolazila, šta sam se udavala ako ne mogu da rađam i tako. Nije mi bilo svejedno, imala sam velike bolove i još mi i one trebaju, kao da mi ne veruju. Pa kažem ja njima: "Jeste li se vi porađale ikada, pa jel i vas bolelo?". One ništa. Teško je i njima, znam, nije lako stalno slušati nekog ko nariče, ali to je njihov posao, nisam ga ja birala za njih. Kad čovek malo bolje pogleda, pravi se velika razlika između Roma, Srba i Šiptara. Kao da nas i Šiptare drugačije gledaju, sve nešto ispod oka. I bilo me malo strah i za sebe i za dete, da mu nešto ne urade. Ne kažem da se to događalo, ali u takvim momentima, čovek svašta pomišlja. Posle, kad sve prođe i kad smo došli iz bolnice kući, onda je druga priča. Mi ne smemo ništa da radimo oko bebe prvih 40 dana, sve nas služe majka i svekrva. Pomažu sestre i tetke. A patronažna sestra je došla dva-tri puta. Bila je ljubazna, ipak je ona došla u moju kuću i mora da se lepo ponaša, tu su svi moji bili. Posle kad beba pođraste neki mesec, više te niko ne štedi, nema više vremena ni za odmor ni za lekare ni za razmišljanje. Ne znam ni šta je to kontacepcija, u moje vreme toga nije bilo, to se nije razgovaralo tako u kući, kao danas, a kamoli sa lekarima koje i ne poznaješ. Nikad mi niko nije ni rekao za tako nešto niti me je neko pitao. Nisam zaposlena.

♣♣♣ Preporuke

- **Obezbediti nastavak projekta romskih zdravstvenih medijatorki, povećati broj romskih zdravstvenih medijatorki, obezbediti fondove za njihovo stalno zaposlenje i organizovati dodatne obuke za medijatorke koje već rade - sa posebnim fokusom na pitanja rodne ravnopravnosti.**
- **Organizovati programe podizanja svesti za romske žene i devojčice o reproduktivnim pravima i planiranju porodice.**

Navodimo iskustva Romkinja iz institucija zdravstvene zaštite. Priče su dobijene u intervjijuima.

Priča Jelene (36 god.)

Imala sam 4 porođaja i nisam imala nikakvih problema nikada. Uvek sam vodila računa o sebi i detetu. Imam sva dokumente koje smo dobili kad smo se preselili u B. Pre smo živeli ispod mosta Gazela i nismo imali dokumente.

Zadnji porođaj, na stolu sam, nisam se drala i vikala, normalno sam se ponašala, jer sam znala šta me čeka. Babica se drala na mene i govorila da tu nije Cigan-mala i da ne mogu tako da se ponašam i uzela čaršav i počela da me davi, guši. Tu je bio i doktor koji me je porađao i rekao joj: „Šta diraš ženu, baš je dobra, vidiš da se ne dere, možeš da je ugušiš, pa da odgovraš za nju“. Onda su mi rekli da mogu da je prijavim. Ja nisam htela to da uradim, jer sam se plašila. Nisam imala nikakav kontakt sa njom nakon toga, nije mi prilazila. Lekari su mi rekli da mogu da je prijavim, da bi odmah dobila otkaz. Nisam uradila to. Od drugih lekara nisam dobila nikakve savete, osim da treba da dođem na kontrolu za mesec dana. Za bebu su mi rekli da je sve u redu, i da treba samo nogice da joj masiram i da je vodim kod pedijatra. Mislila sam da to treba da radim, jer su joj možda krive noge. Bebu sam odvela posle tri dana, ali su se stvari iskoplikovale i ja izgubim dete. Ustanovili su da je beba imala srčanu manu, imala jetri infarkta za redom. To su mogli i u bolnici da ustanove, a ne da me otpuste kući bez ikakvog upozorenja. Ja sam za vreme trudnoće ležala u bolnici na održavanju

trudnoće. Lekari su mi uradili sve moguće analize i ništa nisu ustanovili. Imala sam sva dokumenta, knjižicu i sve potrebno. Ali ništa to nije pomoglo. Posle su bebu poslali u Sudsku medicinu i ustanovili da je dete preminulo usled infarkta, ali inspektor koji je vodio nas slučaj je rekao da ne uzimemo taj izveštaj da se ja ne bih više potresala. Od toga je prošlo 9 godina.

Priča Biljane (39 god.)

Išla samo redovno kod lekara, na svaki pregled, ništa mi nije smetalo. Imam sve dokumente koje smo dobili kad smo se preselili u B. Pre smo živelj i spod mosta Gazela i nismo imali dokumente. Dok sambila trudna nikakav savet nisam dobila od lekara kako da vodim računa o trudnoći. Kada su mi počeli bolovi otišla sam u bolnicu. Primili su me. Bila sam otvorena maksimalno i imala sam trudove, rekli su mi da se napinjem, dva - tri puta sam se napinjala i više nisam mogla. Jedna od doktorki mi je rekla: „Pa da, Romkinja došla da se zajebava“. Ja sam joj odgovorila da mi to nije namera i da imam iskustvo, jer mi ovo nije prvi porođaj. Međutim, doktorka je bila uporna da mi vežu noge i ruke i da me seklu. Bez obzira na moje ne slaganje, oni su me sekli. Nakon šivenja imala sam velike bolove. Tražila sam lekove od njih, ali niko nije htio da mi da nešto što bi mi umirilo bolove. Morala sam da zovem supruga, da mi donese lekove protiv bolova. Za vreme boravka u bolnici imala sam utisak da se prema meni doktori i doktorke, ali i sestre ponašaju drugačije, da ne dobijam jednako pažnju kao i ostale žene. Niko mi nije davao nikakve savete kako da se zaštitim, ili nešto o bebi. Ponašali su se prema meni kao da nisam postojala. Jedva sam čekala da izađem iz bolnice. Kada sam izašla iz bolnice otišla sam kod lekara koji mi je vodio trudnoću. On mi je objasnio šta treba da koristim da bi mi rana što pre zarasla. Nikada se više ne bih porađala tamo. Kada bih morala ponovo tamo da se porodim, to bi bilo užasno za mene. Imam strah samo kada prođem pored te bolnice.

I.C. 56 godina

Ja sam sa Kosova, došla sam 2000. godine, kad se tamo više nije moglo živeti. Nisam imala ni novca, ni papire ni krov nad glavom. Imam dvoje dece. Prvo dete sam rodila sa 18 godina. Na Kosovu se nije smelo pričati nikako drugačije nego albanski, i mi smo morali da znamo albanski ako hoćemo da se lečimo i da dobijemo posao ili neku pomoć. Tako ja danas boljem znam albanski nego srpski i romski. U moje vreme nismo ni znali šta je ultra zvuk, šta su to analize – to nisam nikad ni radila, na Kosovu nisam imala ni zdravstvenu knjižicu. Kad ostaneš trudna, moraš da si udana, ako nisi, to ne valja. Ali ako si udana, onda nije ni važno kad si trudna, znaš i to je to. Kad dođe vreme za porođaj, stomak ti se spusti i ti osetiš kad je vreme, a i starije žene u selu znaju to. I onda se zove hitna pomoć koja dođe po tebe ili te neko odveze u bolnicu i tu se porodiš, pa kući. Kad si u bolnici kod Albanaca, ništa ne smeš da govorиш i pitaš na romskom ili srpskom, samo na njihovom jeziku. Bili su inače dobri doktori, znali su šta rade, ali su često nešto među sobom govorili na albanskom koji baš nisam razumela. Nije mi bilo priyatno, nisam znala šta se dogođa, da li nešto nije u redu sa bebom. Puno je žena tako prošlo, u strahu, ništa ne smeš da pitaš, samo gledaš da što pre odeš kući. Patronažna sestra je rekla da će doći, ali nikad nije bila. Kod nas u selu to i nije potrebno, kod nas to rade svekra i majka, a ako treba ima neka babica u selu uvek, pa smo imali najviše poverenja u svoje i nismo smeli da zovemo nikog sa strane. Kad smo došli ovde, opet drugačije, a ništa nismo imali. Došli smo kod nekih rođaka, ali i oni nemaju, pa smo otišli u kolektivni centar, a onda tražili posao i tako. Dobili smo izbeglički karton i možeš kod lekara, ali i nije bilo tako. Taj karton možeš samo ako je hitno, inače su nam tražili pare da platimo pregled. Kao da nije dosta što plaćamo lekove. Posle kad je medijatorka dolazila, napravila je i nama knjižice i sad imamo sve dokumente.

RAVNOPRAVNOST U BRAČNOM I PORODIČNOM ŽIVOTU (ČL. 16)

►►► KLUČNA PITANJA I PROBLEMI ►►►

►►► Nije bilo efikasnih institucionalnih mera kako bi se prevenirale štetne tradicionalne i običajne prakse (rani brakovi, veridba maloletnica/ka, ugovoreni brakovi, prisilni brakovi, „prodaja nevesta“)

Zakonske odredbe

Ustav Republike Srbije⁹⁷ (Službeni glasnik RS, 98/2006) reguliše prava supružnika u Članu 62. (Pravo na zaključenje braka i ravnopravnost supružnika), i u Članu 65 (Prava i obaveze roditelja). Član 62 definiše i da je bračna zajednica izjednačena sa vanbračnom. Ovim članom su definisana jednaka prava pri ulasku u brak, zaključenju i raskidu braka, ali ne navode se jednakopravni odgovornosti u braku i prilikom raskida braka (Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Čl. 16c). Slično, nema odredbi koje se odnose na uređenje brakova između maloletnih lica, tj. zabrane veridbe i/ili braka maloletnika (Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Čl. 16.2), kako je ocenjeno komparativnom analizom odredbi o rodnoj ravnopravnosti u Ustavu – koju je uradio UNIFEM (2007)⁹⁸. Prava kojima se reguliše brak definisana su u Ustavu Srbije (2006) na sledeći način (Čl. 62):

„Svako ima pravo da slobodno odluči o zaključenju i raskidanju braka.

Brak se zaključuje na osnovu slobodno datog pristanka muškarca i žene pred državnim organom.

Zaključenje, trajanje i raskid braka počivaju na ravnopravnosti muškarca i žene.

Brak i odnosi u braku i porodici uređuju se zakonom.

Vanbračna zajednica se izjednačava sa brakom, u skladu sa zakonom”.

Član 65. Ustava (Prava i dužnosti roditelja) glasi:

“Roditelji imaju pravo i dužnost da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu, i u tome su ravnopravni.

Sva ili pojedina prava mogu jednom ili oboma roditeljima biti oduzeta ili ograničena samo odlukom suda, ako je to u najboljem interesu deteta, u skladu sa zakonom”.

- **Porodični zakon**, usvojen 2005. godine (Službeni glasnik RS, 18/05) reguliše brak i porodične odnose, vanbračne odnose, odnose roditelj-dete, usvajanje, hraniteljstvo, starateljstvo, izdržavanje dece, imovinske odnose, zaštitu od porodičnog nasilja, procedure vezane za porodične odnose i lična imena. Prema Porodičnom zakonu, zakonski minimum za sklapanje braka je 18 godina kako za muškarce, tako i za žene. Član 23, St. 1 Porodičnog zakona definiše da **osoba koja nije napunila 18 godina ne može da sklopi brak**. Međutim, stav 2 istog člana navodi da: „Sud može, iz opravdanih razloga, dozvoliti sklapanje braka **maloletnom licu koje je navršilo 16 godina starosti** i koje je dostiglo telesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku“. Centar za

⁹⁷ Ustav Republike Srbije http://www.slistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf (Pristupljeno 25.04.2013.)

⁹⁸ UNIFEM, Kristin Van der Leest i dr. (2007), *Engendering Constitutions: Gender Equality Provisions in Selected Constitutions. A Comparative Study accompanied with Case Studies in Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro, Serbia*. Bratislava: UNIFEM Central and Eastern Europe

socijalni rad je nadležan da sudu da ekspertsku procenu telesne i duševne zrelosti maloletnika.

Prema tome, sud može, posle navršenih 16 godina života, odobriti izuzeće od zakonskog minumuma za sklapanje braka ukoliko proceni da su obe strane telesno i duševno zrele za brak. **Ova odredba je suprotna slovu i duhu Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena i Konvencije o pravima deteta**, kako je naglašeno npr. u jednoj komparativnoj analizi o usklađenosti domaćeg zakonodavstva u istočnoj Evropi i centralnoj Aziji sa Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (UNFPA, Rangita de Silva de Alwis, 2009⁹⁹).

Porodični zakon (Čl. 24.) takođe pominje „slobodnu volju“ kao preduslov za brak, tj. brak može biti sklopljen samo na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika. **Porodični zakon takođe sadrži odredbu o prinudnom (prisilnom) braku, tj. braku koji je sklopljen pod prinudom (Čl. 38).** Prinuda se definiše na sledeći način: „Prinuda postoji kada je drugi supružnik ili neko treći silom ili pretnjom izazvao opravdan strah kod supružnika i kada je on zbog toga pristao na sklapanje braka“.

Prinudni brak nije definisan (pod tim nazivom) kao posebno krivično delo u Srbiji, ali u praksi se ponekad tretira kao oblik trgovine ljudima, naročito ukoliko je dete zlostavljan i/ili odvedeno u inostranstvo na rad ili seksualnu eksploataciju ili prisiljeno da prosi. Dalje, **određene odredbe Krivičnog zakonika** mogu biti iskorišćene u slučajevima kada punoletna osoba živi u vanbračnoj zajednici sa maloletnikom/com (Čl. 190. Krivičnog zakonika). Zakon predviđa da će punoletna osoba u tom slučaju biti kažnjena zatvorskom kaznom do tri godine (Čl.190, st.1). Kazna određena u stavu 1 ovog Člana se takođe primenjuje na roditelja, usvojitelja ili staratelja koji omogući maloletniku da živi u vanbračnoj zajednici sa punoletnim licem iliga na to navede. Ukoliko je delo navedeno u stavu 2 ovog Člana zakon učinjeno iz koristoljublja, prekršilac će biti kažnjen zatvorskom kaznom od 6 meseci do pet godina. Ako se brak zaključi, gonjenje se neće preuzeti, a ako je preuzeto, obustaviće se.

- U ovom kontekstu, želimo da istaknemo (još jednom) da je Srbija nedavno (aprila 2012) potpisala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011) koja eksplicitno zahteva kriminalizaciju prinudnih brakova. (Član 37, st. 1.)¹⁰⁰

Činjenično stanje i zakonski okvir

- Postoje bezbrojni problemi u primeni zakonskih odredbi koje se tiču minimalnog uzrasta prilikom sklapanja braka. Komitet za ukidanje diskriminacije žena, u svojim Završnim komentarima iz 2007. godine upućenim Srbiji (CEDAW/C/SCG/CO/1, odelj. 36), naglasio je: **“Komitet podstiče Državu potpisnicu da primenjuje minimalnu starosnu granicu za sklapanje braka, a to je 18 godina, i da preduzme mere za podizanje svesti širom zemlje o negativnim uticajima koje rani brak ima na uživanje ljudskih prava kod žena, posebno prava na zdravlje i obrazovanje”**.

⁹⁹ Populacioni fond Ujedinjenih nacija, Rangita de Silva de Alwis (2009), *Advancing Equal Rights for Women and Girls: The Status of CEDAW Legislative Compliance in Eastern Europe and Central Asia*. New York, United Nations Population Fund - UNFPA

¹⁰⁰ Strane će preuzeti potrebne zakonske ili druge mere kako bi se osiguralo da namerni postupak prisile odrasle osobe ili deteta da stupi u brak bude stavljen van zakona (Savet Evrope Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Čl. 37, st.1.)

- Uprkos jasnim preporukama Komiteta za ukidanje diskriminacije žena, moramo naglasiti da nije bilo značajnijeg pomaka u oblasti preduzimanja institucionalnih mera kako bi se sprečili rani brakovi ili u podizanju svesti o negativnim efektima takvih brakova u periodu 2007. do 2012. godine. Romske ženske organizacije kontinuirano naglašavaju važnost poklanjanja pažnje problemu ugovorenih i prinudnih brakova i „prodaja nevesta“ i preduzimanju adekvatnih institucionalnih mera. **Međutim, problem ranih brakova kod Roma i nekih drugih manjina** (npr. Vlaha u istočnoj Srbiji) **uglavnom je zanemaren i institucije ga previđaju**. Naše je iskustvo, zasnovano na obimnom radu na terenu u romskim naseljima, da ovakve prakse (često) ostaju prihvaćene od strane centara za socijalni rad kao „tradicija kod Roma“ koja ne može i ne treba da bude sprečavana. U romskim naseljima, devojčice mlađe od 18 godina uglavnom žive u zajednicama sa partnerima tj. vanbračnim zajednicama. Svakako da vanbračna zajednica maloletnika upućuje na ista pitanja o ženskim ljudskim pravima, kao i zvaničan brak sklopljen po zakonu.
- Dodatni problem predstavlja što se ugovoreni brakovi, brakovi među maloletnicima i prinudni brakovi ne smatraju oblicima rodno zasnovanog nasilja u javnosti i medijima, što svakako nije u skladu sa međunarodnim dokumentima i relevantnim analizama na nivou UN-a, uključujući i detaljnu studiju Generalnog sekretara UN-a o nasilju nad ženama iz 2006.¹⁰¹ Slično je **sa ranim brakovima i običajem „prodaje neveste“ koji se (čak) u strateškim dokumentima Vlade, uprkos jasnim preporukama Komiteta za ukidanje diskriminacije žena, uključujući Opštu preporuku br. 29 retko spominju**. Izuzetak je Nacionalni akcioni plan (NAP) za primenu Strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2010-2015 (Službeni glasnik RS 067/2010)¹⁰². Nacionalnu Strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (Službeni glasnik RS 15/09) usvojila je Vlada Republike Srbije u februaru 2009. NAP za primenu ove Strategije za period 2010-2015 je usvojen u 2010. godini. Kako NAP pokriva period 2010-2015., naglašavamo da je još uvek na snazi.

Ovim NAP-om, u delu: *Prevencija i borba protiv nasilja nad ženama i unapređenje zaštite žrtava* navodi se sledeća aktivnost:

„Aktivnost 5.1.1.4.: Obezbeđivanje efikasnih mehanizama za prepoznavanje, prevenciju i rešavanje problema maloletnih i ugovorenih brakova, kao i prakse prodaje nevesta“. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Ministarstvo rada i socijalne politike su navedeni u NAP-u kao glavni nosioci gore navedene aktivnosti, rok za primenu je 2012. godina, a navedeno je i da se ova aktivnost finansira iz državnog budžeta. Koliko je nama poznato, nije bilo raspoređenih državnih sredstava za sprovođenje ove aktivnosti, pa se samim tim može pokrenuti tema da li je Vlada preduzela ikakve korake ka implementaciji ove važne mere, koju je predložila u sopstvenom strateškom dokumentu. Romske ženske

¹⁰¹ Generalni Sekretarijat Ujedinjenih nacija (2006), *Detaljna studija svih oblika nasilja nad ženama*, A/61/122/Add.1

¹⁰² http://www.gender.net.rs/files/Publikacije/Publikacije/Nacionalna_strategija_za_poboljšanje_položaja_zena_i_unapredjivanje_rodne_ravnopravnosti_i_Akcioni_plan.pdf (pristupljeno 01.05.2013.).

organizacije u potpunosti podržavaju sprovođenje ovih složenih mera kojima se problem ranih brakova i štetnih tradicionalnih praksi prepoznaće i želi rešiti.

- Nedavno sprovedeno obimno istraživanje o uslugama za žrtve različitih oblika rodno zasnovanog nasilja (uključujući prinudne brakove) u državnom i civilnom sektoru (Branković, 2012)¹⁰³ otkrilo je da su pomoć i podršku Romkinjama i drugim devojčicama i ženama iz manjinskih grupa, koje su žrtve prinudnih i ugovorenih brakova, pružale samo ženske organizacije civilnog društva širom Srbije. Međutim, jedan centar za socijalni rad može biti pomenut kao primer dobre prakse: CSR iz Bajine Bašte je nedavno sproveo projekat koji je imao za cilj sprečavanje ugovorenih brakova maloletnika u seoskim područjima u okolini ovog grada i organizovana je sveobuhvatna kampanja podizanja svesti na lokalnom nivou. U projekat nisu bile uključene romske zajednice, zato što opština ima vrlo mali broj Roma, ali je direktorka ovog Centra potvrdila da nezvanični ugovoreni brakovi maloletnika 14 do 16 godina jesu duboko ukorenjeni u običajnim i tradicionalnim praksama seoskih područja ovog dela Srbije – ukazujući tako da ovi običaji ne treba da budu pripisivani samo romskim zajednicama. (Ibid.)
- **Podaci o ranim brakovima u opštoj populaciji su nedavno publikovani u zvaničnoj državnoj statistici** (Republički zavod za statistiku RS, 2011¹⁰⁴). U najstarijoj uzrasnoj grupi ispitanica (žene od 45 do 49 godina starosti) iz opšte populacije, skoro 20% njih stupilo je u brak pre 18 godine života, a dodatnih 3% je stupilo u brak pre navršene 15. godine. U starosnim grupama 35-39 i 40-44 procenti ranih brakova (pre 18. i pre 15. godine života) su slični, dok u mlađim grupama (20-24, 25-29 i 30-34 godina); procenti udatih žena pre 18. godine života su ispod 10%. Isti izvor daje podatke o ukupnom broju žena iz **opšte populacije** koje su rodile prvo dete pre navršenih 18 godina života (Tabela 13). Može se sa razlogom zaključiti da neke od ovih žena jesu Romkinje iako podaci o etničkom poreklu nisu navedeni u ovoj publikaciji.

Tabela 13: Živorodenja deca, prema starosti i bračnom statusu majke, 2005. i 2010. godina, opšta populacija, Republički zavod za statistiku, statistika vitalnih događaja

Starost majke	2005		2010	
	Udate	Neudate	Udate	Neudate
Mlađe od 15.	-	60	-	59
15-19 god. starosti.	2329	2899	1404	2705

Izvor: Republički zavod za statistiku RS (2011) *Žene i muškarci u Srbiji*¹⁰⁵

- **Organizacije koje pružaju podršku i pomoć žrtvama trgovine ljudima u Srbiji, kao što je ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima iz Beograda, izveštavaju tokom 2011.**

¹⁰³ Branković, Biljana(2012), *Mapiranje kapaciteta specijalizovanih organizacija za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja: Prvi korak ka uspostavljanju jedinstvene nacionalne SOS linije*, Beograd, Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Ministarstvo rada i socijalne politike i UNDP

¹⁰⁴ Republički zavod za statistiku RS(2011), *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku RS, <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/dokumenti/razno/MuZe08s.pdf> (pristupljeno 22.04.2013.)

¹⁰⁵ Republički zavod za statistiku RS (2011), *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku RS, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/52/52/WomenAndMen.pdf> (pristupljeno 10.06.2013.)

godine¹⁰⁶ da su Romkinje i ostale žene srpskog porekla odnosno sa srpskim državljanstvom ponekad prisiljene na stupanje u brak u Nemačkoj i drugim zemljama EU. Kako izveštava nemačka ženska organizacija Terre des Femmes¹⁰⁷, koja pruža pomoć žrtvama prisilnih brakova, zločina iz časti, ženskog genitalnog sakaćenja i trgovine ljudima, nemačko savezno Ministarstvo za porodicu, starije, žene i mlade je naručilo istraživanje o prevalenciji prinudnih brakova u Nemačkoj 2011. Istraživanje je uradila Lawec (Lawaetz) fondacija iz Hamburga u saradnji sa Terre des Femmes e.V i Thorsten Šak (Schaak) iz kancelarije za društveno politička savetovanja iz Bremena. Rezulati su objavljeni u novembru 2011. godine i ukazuju da je više od 3.400 osoba bilo pod pretnjom ili stupilo u prinudni brak – 93% njih su devojčice i žene. Tokom 2008. godine skoro jedna trećina žrtava je bila maloletna, dok je 40% bilo u starosnoj grupi 18-21. Prema izveštaju, među devojčicama koje su bile prisiljene na brak bilo je i onih rođenih u Srbiji, Kosovu ili Crnoj Gori. U svrhu istraživanja intervjuisano je 3.443 žrtve u 830 savetodavnih centara i skloništa širom Nemačke. U oko 60% slučajeva devojčice su bile pod pretnjom prisilnog braka, dok su ostale već bile prisilno udate. Mnoge mlade žene koje su morale da se udaju za partnere koje je izabrala njihova porodica su iz imigrantskih porodica: oko 23% je rođeno u Nemačkoj, 23% u Turskoj, a 8% u Srbiji, Kosovu ili Crnoj Gori. (ASTRA, 2011)

- Kako je gore navedeno, prisiljavanje na brak u praksi je ponekad kažnjivo zakonom kao oblik trgovine ljudima. Međutim, **podaci o žrtvama prinudnih brakova (koje su kao takve identifikovane od strane institucija) su retki.** Agencija za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima¹⁰⁸ (osnovana 2004), nadležna je za koordinaciju svih aktivnosti usmerenih na zaštitu, podršku i pomoć žrtvama. Stoga se može očekivati da podaci Agencije predstavljaju najkompletnije i najpouzdanije zvanične podatke o broju, starosti i polu identifikovanih žrtava, ali, u praksi, ovo nije slučaj. Kako se navodi u analizi koju je izvršila organizacija civilnog društva (ASTRA 2008): „Broj klijentkinja koje stupaju u kontakt sa Agencijom je značajno niži od broja (potencijalnih) žrtava koje su u kontaktu sa policijom, što znači da Agencija ostaje neinformisana o pravom broju (potencijalnih) žrtava“. Ovakvo zapažanje može biti potvrđeno kroz upoređivanje podataka centara za socijalni rad i Agencije. Tokom 2009. godine centri za socijalni rad su evidentirali 168 žrtava, a Agencija 107 žrtava i 20 potencijalnih žrtava (Tabela 14). Dalje, podaci Agencije se ne objavljaju redovno, tj. nisu javno dostupni¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Videti, na primer, internet stranicu ASTRA-e koja prenosi vest <http://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Veliki-broj-devojaka-iz-Srbije-medju-prinudno-udatima-114305.html> - Veliki broj devojaka iz Srbije medju prinudno udatima (pristupljeno 24.03.2013.)

¹⁰⁷ Kratak pregled rezultata naručenog istraživanja nemačkog saveznog Ministarstva za porodicu, starije, žene i mlade se može pročitati na internet prezentaciji organizacije Terre des Femmes (na engleskom jeziku).

http://www.zwangsheirat.de/index.php?option=com_content&view=article&id=293&Itemid=128 (pristupljeno 30.08.2012.)

¹⁰⁸ Tokom marta meseca 2004. godine, u okviru nacionalnog mehanizma protiv trgovine ljudima (koji je deo Nacionalnog tima za borbu protiv trgovine ljudima) Agencija za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima je osnovana pod nadležnošću Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike. Agencija je osnovana kao rezultat zajedničkog projekta ovog Ministarstva i Misije OEBS u Srbiji. Uloga Agencije je da koordiniše sve organizacije i institucije uključene u borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji.

¹⁰⁹ Godišnji izveštaji Agencije su nam bili nedostupni. Iz tog razloga nije moguće obezbediti podatke prema polu žrtava i njihovoj starosti za ceo period – od 2004. godine (kada je Agencija osnovana) do 2010. Ovde navedeni podaci (za period 2004. do 2007. godine) su prikupljeni i dobijeni od Agencije u svrhu drugog istraživanja (Branković, 2007). Podaci za 2009. godinu su navedeni prema izveštaju Ministarstva unutrašnjih poslova (Statistika o trgovini ljudima, 2009). U ovom izveštaju policije prikazani su podaci preuzeti od Agencije, ali samo za 2009. godinu.

Tabela 14: Identifikovane žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima, Agencija za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, 2004. do 2007. i 2009.

	2004 (1. mart - 31. decembar)	2005	2006	2007 (1. januar - 30. jun)		2009
Ukupan broj žrtava	38	53	62	22		127
Identifikovane žrtve trgovine ljudima	28	28	39	17		107
Potencijalne žrtve trgovine ljudima	9	26	23	5		20
Žrtve porodičnog nasilja	1	2				
Tip eksploracije*:				*		
Seksualna eksploracija	25	24	30	9		66
Radna eksploracija			3			18
Prisiljavanje na prošnju	1	1	3	4		14
Prisilni brakovi	2		3	3		6
Starost žrtava						
Maloletnici (mlađi od 18 godina)	18	11	34	10		59
Mlađi punoletnici (stariji od 18 godina)	20	42	28	12		68
Pol žrtava						
Muški	4		2	2		23
Ženski	34	53	60	20		104
Državljanstvo žrtava						
Srbija i Crna Gora ¹¹⁰ /Srbija	20	32	46	16		116
Makedonija			4	1		1
Moldavija	4	8	3	1		1
Ukrajina	6	6	3	1		
Bugarska	1	1	2	1		
Bosna i Hercegovina			2			1
Rumunija	6	3	1			3
Albanija			1			1
Irak	1					
Hrvatska		1		1		
Kongo		1				
Rusija		1				
Kina				1		
Dominikanska Republika						2
Republika Češka						1
Crna Gora						1

Tabela napravljena korišćenjem sledećih izvora: Podaci za period 2004-2007. godine su dobijeni od Agencije u svrhu izrade drugog istraživanja (Branković, 2007), dok su podaci za 2009. – podaci Agencije, citirani u izveštaju Ministarstva unutrašnjih poslova.

*Napomena: Tokom 2007. godine zabeležen je jedan slučaj trgovine bebama, dok su tokom 2009. godine otkrivena dva slučaja prinude na činjenje krivičnih dela, i jedan slučaj protivzakonitog usvajanja.

¹¹⁰ Do 2006. godine Srbija i Crna Gora su bile u istoj državi.

- Policjski izveštaji o žrtvama trgovine ljudima za 2009. godinu su takođe prikazani ispod kako bi se ilustrovao broj žrtava prisilnih brakova (punoletnih i maloletnih) koje su identifikovane u ovom izveštaju (Tabela 15). Kako se može videti u ovoj tabeli tokom te godine je ukupno identifikovano šest žrtava prisilnog braka – evidentirane su kao lica oštećena krivičnim delima u postupcima koje je pokrenula policija.

Tabela 15: Policijske evidencije o krivičnim delima u vezi sa trgovinom ljudima: oblik eksploracije žrtava koje su evidentirane kao lica oštećena krivičnim delima, prema polu i starosti žrtve (starost klasifikovana u dve kategorije: maloletnici - mlađi od 18 godina ili mlađi punoletnici – preko 18 godina), 2009.

Oblik eksploracije	Maloletni dečaci	Odrasli muškarci	Maloletne devojčice	Odrasle žene	Svega
Seksualna eksploracija			27	26	53
Radna eksploracija	4	3	1	4	12
Eksploracija u svrhu činjenja krivičnih dela	2	1			3
Eksploracija u svrhu prisiljavanja na prošnju	9		4	1	14
Prisilni brakovi			2	4	6
Trgovina organima i delovima tela					
Svega	15	4	34	35	88*

Tabela napravljena na osnovu izveštaja Ministarstva unutrašnjih poslova, Statistika o trgovini ljudima, 2009.

*Napomena: Kako je prikazano u policijskim izveštajima, u nekoliko slučajeva žrtve su pretrpele višestruku eksploraciju (seksualnu eksploraciju i prinudu na prošnju, ili prisilan brak, seksualnu i rađnu eksploraciju).

- Najnoviji relevantni podaci u vezi sa ranim brakovima potiču iz istraživanja MICS4 koje je sprovedeno tokom 2010. godine, a objavljeno 2011. (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011). Podaci koji se odnose na **opštu populaciju Srbije** ukazuju da je proporcija žena (starosti od 15 do 49 godina) koje su se udale pre navršene 15. godine života veoma niska (1%). Oko 5% žena starosti od 15 do 19 godina je trenutno udato ili živi u vanbračnoj zajednici. Ovakva praksa je prisutnija u seoskim područjima, među onima sa nižim obrazovanjem i naročito kod Roma. U opštoj populaciji, rani brakovi su prisutniji kod žena nego kod muškaraca iz starosne grupe 15-29; osim toga, 8% mlađih žena od 15 do 19 godina su udate za muškarce koji su 10 ili više godina stariji. Procenat je sličan (9%) u starosnoj grupi žena od 20 do 24 godine. Upoređivanjem po polu (tj. upoređivanjem ranih brakova devojčica/žena i dečaka/muškaraca starosti od 15 do 29 godina u Srbiji) pokazalo se da se više žena nego muškaraca udaje pre navršenih 15 odnosno 18 godina.

Međutim, podaci o populaciji koja živi u romskim naseljima otkrivaju uznemirujuće trendove. **Skoro 17% žena starosti 20-49 godina iz romskih naselja je udato pre navršene 15 godine života, a 54% njih je udato pre 18.** Skoro polovina mlađih žena (starosti 15-19 godina) su trenutno udate ili u vanbračnoj zajednici (44%); a rezultati variraju zavisno od tipa naselja - 40% u urbanim, a čak 52% u ruralnim sredinama i takođe su u jakoj vezi sa nivoom obrazovanja. (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011) Dalje, kada se uporede rani brakovi žena i muškaraca u romskim naseljima, razlike su značajne: 44% žena od 15-19 godina starosti je trenutno udato ili u vanbračnoj zajednici, dok svega 19% muškaraca istih godina ima takav bračni status. (Ibid.)

Tabela 16: Rani brakovi, romska naselja, 2010: procenat žena starosti 15 do 49 godina koje su se prvi put udale ili počele da žive u vanbračnoj zajednici pre svog 15. odnosno 18. rođendana; Procenat žena starosti 20 do 49 godina koje su se prvi put udale ili ušle u vanbračnu zajednicu pre svog 15. odnosno 18. rođendana;

Procenat žena starosti 15 do 19 godina koje su trenutno udate ili žive u vanbračnoj

Tip naselja	Procenat žena koje su se udale pre svoje 15. godine*	Broj žena u starosnoj grupi 15–49 godina	Procenat žena koje su se udale pre svoje 15. godine	Procenat žena koje su se udale pre svoje 18. godine **	Broj žena u starosnoj grupi 20–49 godina	Procenat žena starosti 15–19 godina koje su trenutno udate ili u vanbračnoj zajednici***	Broj žena starosti 15–19 godina
Urbano	13.0	1461	13.2	48.3	1180	40.3	281
Ruralno	23.4	657	24.4	66.1	509	51.9	147
Starost							
15–19	14.8	429	B/P	B/P	B/P	44.3	429
20–24	13.2	354	13.2	50.5	354	B/P	B/P
25–29	15.2	363	15.2	48.5	363	B/P	B/P
15–29	14.4	1145	14.2	49.5	717	44.3	429
30–34	18.9	320	18.9	54.1	320	B/P	B/P
35–39	18.8	251	18.8	60.6	251	B/P	B/P
40–44	17.8	193	17.8	58.1	193	B/P	B/P
45–49	17.6	208	17.6	55.0	208	B/P	B/P
Obrazovanje							
Bez	26.2	363	27.6	59.0	317	(58.0)	46
Osnovno	17.3	1437	16.9	59.2	1137	48.8	299
Srednje	.3	295	.4	21.3	218	22.0	77
Kvintili indeksa blagostanja							
Najsiromašniji	21.8	396	22.9	63.0	312	49.9	84
Drugi	22.9	404	22.8	59.5	325	49.7	79
Srednji	14.8	404	14.6	57.8	313	53.6	90
Četvrti	14.8	468	15.1	46.8	377	39.5	91
Najbogatiji	8.0	447	9.0	44.1	363	28.7	84
Ukupno	16.2	2118	16.6	53.7	1689	44.3	429

zajednici.

Tabela napravljena po nalazima Republičkog zavoda za statistiku i UNICEF-a, MICS4, 2011. (gore navedeno)

Legenda: *MICS pokazatelj 8.6 = brak pre 15 godine: broj žena starosti 15–49 godina koje su prvi put stupile u brak ili u vanbračnu zajednicu pre navršene 15. godine podeljen sa ukupnim brojem žena starosti 15–49 godina)

**MICS pokazatelj 8.7 = brak pre 18. godine: broj žena starosti 20–49 godina koje su prvi put stupile u brak ili u vanbračnu zajednicu pre navršene 18. godine podeljen sa ukupnim brojem žena starosti 20–49 godina)

***MICS pokazatelj 8.8 = broj žena starosti od 15 do 19 godina koje su trenutno udate ili u vanbračnoj zajednici podeljen sa ukupnim brojem žena starosti 15 do 19 godina
Podaci su bazirani na 25-49 neponderisanih slučajeva.

- MICS4 istraživanje (2011) je takođe naglasilo **starosnu razliku između romskih devojčica/mladih žena u romskim naseljima i njihovih supruga/vanbračnih partnera**. Rezultati koji ukazuju na starosnu razliku među supružnicima pokazuju sledeće: više od polovine žena od 20 do 24 godina starosti trenutno je udato za muškarca koji je stariji 0-4 godine (57%). Sveukupno, **24% žena iz romskih naselja, starosti od 15 do 19 godina je trenutno udato za muškarce starije od sebe od 5 do 9 godina**. Nisko obrazovanje, život u ruralnim oblastima i niži društveno-ekonomski status su povezani sa udajom za starijeg partnera. (Ibid.)

►►► Rana udaja i majčinstvo kod Romkinja umanjuju prilike za obrazovanje

Nalazi istraživanja, kao i iskustvo romskih ženskih organizacija zasnovano na terenskom radu u romskim naseljima, ukazuju da rani brakovi i vanbračne zajednice umanjuju obrazovne i profesionalne mogućnosti, uzrokuju ekonomsku zavisnost od supruga i njegove porodice i potencijalno izlažu devojčice i žene većem riziku od porodičnog nasilja i zdravstvenim rizicima povezanim sa ranom trudnoćom. Gore pomenuti nalazi iz istraživanja MICS4 (Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2011¹¹¹) podupiru zaključak da:

„Rano udate devojčice predstavljaju specifičnu, mada često „nevidljivu”, grupu. Od njih se traži da obavljaju brojne kućne poslove, pod pritiskom su da dokažu da su plodne, a zadužene su i da gaje decu iako su i same još deca. Udate devojčice i devojčice-majke suočavaju se ograničenom mogućnošću donošenja odluka i suženim izborom u životu. Žene koje se udaju u ranoj mladosti češće veruju u prihvatljivost povremenog fizičkog nasilja od strane muža/partnera, i same su češće izložene porodičnom nasilju. Veruje se da starosna razlika među partnerima doprinosi ovoj nasilnoj dinamici moći..... Smrtni slučajevi tokom trudnoće su najčešći uzrok smrtnosti i udatih i neudatih devojaka starosti od 15 do 19 godina, a to je posebno slučaj među mlađima u ovoj grupi. Postoje dokazi da se devojke koje mlade stupaju u brak češće udaju za starije muškarce”.

A. G.

Imala sam tada 11 godina. Išla sam u četvrti razred osnovne škole. Došli su neki ljudi da vide moju sestru da bi je isprosili. Videli su mene, pa sam im se ja više svidela tako da su se dogovorili sa mojim ocem da se ja udam za njihovog sina. Moj otac je dao reč da će se ja udati za njihovog sina, kod nas se daje besa, ako nešto obećaš nekome, kao kod vas časna reč.

Običaji su kod nas da se devojka kupuje, plaća se ocu. Ja sam otišla za 8 hiljada Evra. Moji roditelji su me ispisali iz škole i zabranili da se igram sa ostalom decom. Rekli su mi da sam ja obećana i da sam vlasništvo ljudi kojima su me obećali. Kada sam napunila 16 godina došli su da se upoznam sa dečkom za koga će se udati. Videli smo se samo na trenutak kada sam im poslužila kafu. Ja sam rekla da neću da se udam za njega, ali je moj tata rekao da moram zato što je on dao reč, da ih ne bi obrukala zato što je to velika sramota ako odbijem da se udam. Kada sam napunila 18 godina, ja sam se udala za njega, živila sam sa njim pet godina. Sa 19 godina sam dobila prvu

¹¹¹ Zavod za statistiku Republike Srbije i UNICEF (2011), *Srbija Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja 2010–Praćenje stanja i položaja dece i žena*, Beograd: UNICEF, http://www.childinfo.org/files/MICS4_Serbia_FinalReport_2010_Srb.pdf (pristupljeno 11.05.2013.).

devojčicu. Kad je napunila prvu godinu htela sam da joj bušim uši kod zlatara. Moj svekar me je ubio od batina zato što sam ja to htela da uradim. Sa tim je počela svađa zbog koje sam ja odlazila kod mojih roditelja, ali sam se vraćala. I svaki put je bilo sve gore. Moja majka mi je govorila da ja moram da se vratim mužu, zato što sam ja mrtva za njihovu kuću i kako sam otišla sa venčanicom da tamo moram i da umrem. Kada sam dobila drugo dete, tada su i njegovi roditelji počeli da me matretiraju. Tukao me je never, svekar, svekrva. Svekrva mi je govorila da sam ja plaćena i da nemam prava da sedim, bez obzira da li sam trudna ili ne. Čovek za koga sam bila udata se od muke razboleo psihički zato što su njegovi roditelji prodali sve njegovo, auto, radnju, tezgu na kojoj je on radio zbog mlađeg brata koji se drogirao. Kada sam ja dobila treće dete, on nije bio svestan ni da se dete rodilo. Tada su počele moje najveće muke, bilo jestrašno. Maltretirali su i mene i njega. On je bio duševni bolesnik, njegovi roditelji su mi rekli da nije on više za mene i da treba da se udam za devera. Ja nisam mogla da se udam za devera koga sam cenila kao brata. Nakon toga su mi oduzeli sva dokumenta: ličnu kartu, zdravstvenu knjižicu, radnu knjižicu. Zabranili su mi da se viđam i čujem sa svojim roditeljima. Terali su me da zovem svoje roditelje i da im kažem da sam se odrekla njih i da ja lepo živim, iako su me tukli svi redom, svako za sebe i kada sam bila trudna. Nisam smela da štitim svoju decu, govorili su mi da nemam prava da bilo šta kažem za moju decu zato što sam ja snajka i zato što sam plaćena. Sve su sakrili da ne bi ja otišla od njih. I tada sam pobegla kod mojih roditelja. Decu sam povela sa sobom, ali su mi ih oduzeli da bih se ja vratila. Jednom su mi doveli najstariju čerku, ali nisu je pustili da je vidim. Došao je moj never sa kombijem i preko stakla sam je videla kako plače i kako me doziva. To su uradili da bih ja pristala da se vratim.

Mislim da bi moj život bio mnogo bolji i da bih sada viđala svoju decu ili bila sa njima da me moji roditelji nisu prodali za novac. Sada živim sa drugim mužem i imam devojčicu od dve godine u vanbračnoj zajednici, zato što ne smem da se razvedem dok moji roditelji ne vrate novac koji su uzeli od onih ljudi. Sa roditeljima nemam kontakt već tri godine, nisu došli ni da vide devojčicu koju sam rodila sa sadašnjim mužem. Devojčica se vodi na mog bivšeg muža zato što se nisam još razvela. Često mislim da meni niko ne može da pomogne i da bi bilo bolje da se nisam ni rodila.

Komentar na državni izveštaj: ►►► U odeljku 71. državnog izveštaja se pominje problem ugovorenih brakova maloletne dece kod Roma. Međutim, cela ova tema je objašnjena romskim običajima i nijednom rečju se ne spominje relevantan problem: **da li država sprovodi neke mere u cilju prevencije brakova maloletnika, u skladu sa Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena?** Koje aktivnosti su organizovane kako bi se osiguralo da veridbe i brakovi dece nemaju pravnu snagu odnosno pravne posledice? Koje specifične mere su preduzete kako bi se sprečili ugovoreni brakovi maloletnika?

♣♣♣ Preporuke

- Uskladiti zakonodavne odredbe i praksu sa odredbama Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011), imajući u vidu da je Srbija nedavno potpisala (ali još uvek nije ratifikovala) ovu važnu Konvenciju. Ovo bi uključivalo dopunu ili izmenu definicija krivičnih dela (opisanih u ranijem tekstu) u Krivičnom zakoniku u skladu sa zahtevima ove Konvencije.
- Uspostaviti mehanizme na nacionalnom i lokalnom nivou kako bi se pratili i sprečavali slučajevi prisilnih brakova, ugovorenih brakova i veridbe maloletnika od

- strane nadležnih institucija: policije, centara za socijalni rad, Agencije za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima i drugih nadležnih ustanova**
- Sprovesti mere u vezi sa prisilnim brakovima, običaj „prodaje neveste“ i druge štetne običajne prakse kako je i navedeno u Nacionalnom akcionom planu (NAP) za primenu nacionalne Strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u periodu 2010-2015.

Na narednim stranicama navodimo slučajeve „prodaje neveste“. Žene koje su svedočile govore otvoreno o sopstvenim iskustvima.

Priča M.K (22 god.), srednja škola

U našoj zajednici, devojke se venčaju kada napune 14 godina. Udalila sam se kada sam imala 17 godina. Moji roditelji našli su momka za mene, a naše porodice su razgovarale o svemu. Oni su nas i upoznali, nedelju dana pre venčanja. Venčali smo se u zgradi opštine, a zatim je on otišao da živi u Nemačku. Nisam imala lepo detinjstvo u kući mojih roditelja, oni su me maltretirali, a i bili smo siromašni ... Završila sam školu lepote i htela da postanem frizerka, a posle završene srednje škole odbila sam da se udam. Njegovi roditelji platili su mojim roditeljima, jer tako se to radi kod nas, naši običaji su takvi. Htela sam da se udam, moj život pre braka je bio loš. Bilo mi je dragو što se udajem jer sam verovala da će mi život biti bolji sada, ali i zato što imam decu. Moji roditelji su primili novac za mene i tada smo i moji roditelji i ja živeli mnogo bolje. I porodice naših roditelja su se venčavali na isti način pre mnogo godina, ali jeta tradicija ostala i dalje, sve se nastavlja. Moj muž je glava porodice, on odlučuje o svemu u našoj porodici".

Priča Lj. B. (16 god.), završena osnovna škola

Imala sam 14 godina kad sam se udala, i dalje živim u vanbračnoj zajednici. Porodica me je udala, mi smo siromašni, otac mi je umro kad sam imala 10 godina, majka nije imala od čega da izdržava mene i sestru.

Završila sam osnovnu školu i bila vrlo dobar đak, htela sam dalje, da upišem školu za frizerke. Ali sam stigla samo da završim osnovnu, jer sam posle toga upoznala mladića za kog sam se udala. Moj muž je tada imao 18 godina, njegov otac je odlučio da ga oženi, nije mu dao da nastavi školovanje, rekao mu je da će da mu nađe ženu. Ni ja ni moj muž nismo znali da su njegovi dali novac mojoj porodici, hteli su da spasu moju porodicu, a mom mužu da nađu dobru ženu. Tako su se dogovorili koliko treba da se plati, suma je bila dovoljna, jer su moji bili veoma siromašni. I moj svekar i svekrva su se tako isto uzeli, to je tradicija kod nas.

Na svu sreću, iako sam se udala ovako, dobro živim, suprug me za sada nijednom nije udario, a ni njegovi roditelji, poštuju me i dobri su prema meni. Ne radim nigde, još uvek nemam 18 godina. Kad napunim 18, naravno da ću se potruditi da se zaposlim, za sada moj svekar radi i vodi računa o novcu u kući i on donosi sve odluke u našoj porodici. Živim sa mužem, njegovim roditeljima, njegovom sestrom i bratom. Obično se svekrva i ja dogovaramo šta ćemo u toku dana da radimo, uglavnom kućne poslove ja obavljam, svakog dana.

Trenutno sam zadovoljna svojim životom, naravno da žalim što sam se udala tako rano, jer sam želela da završim svoje školovanje.

Priča S.M. (44 god.), nezavršena osnovna škola

Mislim da devojka treba da ima otprilike 14 godina da bi se udala. To je tradicija u romskoj zajednici, ja sam se isto rano udala i isto tako želim moje sinove da oženim. Tako će i moja snajka lakše da se prilagodi mojoj porodici. Ja sam imala 13 godina kad sam se udala, moji roditelji su odlučili da se udam. Živimo u vanbračnoj zajednici, imamo dva sina i jednu čerku, najstariji sin mi je oženjen, moj suprug se raspitivao i odlučio je tako da se naš prvi sin oženi. Suprug se dogovorio sa njenom porodicom za novac, ne postoji sad neka cena, nama je dragو što smo im dali taj novac, jer smo ih spasili, dosta su siromašni bili, a i moju snajku smo spasli, jer ona sada kod nas sasvim lepo živi. Mislim da taj običaj nestaje polako.

Sad nemam zdravstvenih problema, rodila sam 3 deteta, ali sam kasnije imala 5 abortusa, išla sam kod ginekologa i sve mi je platio muž. Troškovi su bili veliki, ali smo sesnašli. Kad smo bili mlađi, na početku braka me je i tukao, jer se nismo ni znali, jer su nas roditelji upoznali. Imali smo s vakačvih problema, ali kad je prošlo izvesno vreme i kad smo dobili prvog sina je bilo sve u redu. Nikome se nisam žalila, jer sam morala samo da čutim. On je bio glava porodice, kao što je i sada. Ništa mi tu žene ne možemo, samo da čutimo i trpimo, tako je bolje za sve. Tako je mene učila moja majka, a ja učim svoju čerku.

Priča F. A. (36 god.), bez obrazovanja

Mislim da je zakonski minimum za sklapanje braka u našoj zemlji 23, 24, možda i 25 godina. Ja sam se udala sa 13. Volela sam ga i želela sam da se udam, pobegla sam kod njega i njegove porodice. Tamo sam i odrasla, kao udata žena sam dobila i prvu menstruaciju. On je tada imao 18 godina. Ja sam živela u malom mestu na Kosovu, gde su živeli Albanci, nisam smela da idem u školu sa njihovom decom, plašili smo se. Sada vidim koliko je obrazovanje bitno. Ja ne znam ni da se potpišem, zato verovatno nemam ni dobar, ni stalan posao. Takva je tradicija kod nas, da se devojke mlade udaju, da što pre rode, da se što pre zasnuje porodica, da žena sebe jedi no poveri mužu, a to je moguće samo ukoliko se rano uda, da ne bi osramotila ni sebe ni svoju porodicu. Kada sam se ja udala bilo mi je i dobro i loše, bez obzira što sam ja kao dete otišla u njihovu porodicu, nikada me nisu posmatrali kao čerku, kao devojčicu, nego odmah kao ženu, koja mora da sluša, da radi sve kućne poslove, da rodi već sa 14 godina, tako da sam odrasla pre vremena. Prvu bračnu noć u sobi u kojoj smo bili muž i ja sedela je i jedna žena koja je pazila na to da li sam ja nevin ili ne. Mene je bilo strah i stid, i počela da plačem. Kada se sve to završilo, i kada je ona iznela čaršav na kojoj je bila moja devičanska krv, svi su se veselili, te sam i ja bila srećna što je sve dobro ispalо. Terali su me i da igram, meni nije uopšte bilo do i gre, sve me je bolelo, ali sam morala da igram.

Ako devojka nije ušla nevinu u brak i ima dosta problema, tuku je, vraćaju nazad roditeljima. Postoji primer kako je devojka pre braka bila silovana od ujaka, kad su otkrili da nije nevin, morala je sve da kaže.

Ja u braku dosta trpim, ima dosta muka i batina. Trenutno u kući živi nas 13oro, never sa svojom porodicom, muž, ja i deca i moja svekrva. Nekada je dobro živeti sa tako mnogo ljudi, nekada je loše, a i kada je loše mora da se prečuti, ne sme da se kaže ništa. Imam četvoro dece. Od toga je starija čerka udata, živi u Italiji. Mlađa čerka, sin i najmlađa čerka žive sa mnom i mužem.

Najstarija čerka mi se udala sa 15 godina. Mladoženjina porodica je čula za nas, došli su iz drugog grada da vide moju čerku, svidela im se i isprosili su je. Mi smo iz siromašne porodice, znamo da ne možemo da pružimo našoj deci sve ono što zaslužuju, možda sam joj rekla što će biti bolje za nju, kakav bi život imala pokraj njega i njegove porodice, ali da ona nije pristala, naravno da ništa ne bi bilo od tog braka. Ona je kazala da hoće i to smo ispoštivali. Da je rekla da neće, možda joj se takva prilika za udaju ne bi pružila više, ali opet i to bi bila njena želja. Mi nismo tražili ništa više nego za troškove svadbe, negde oko hiljadu Evra su iznosili troškovi, toliko smo i dobili, i napravili smo svadbu. Dogovorili smo se sa mladoženjinom porodicom i to je jedini novac koji smo dobili. Ima gde se daju velike svote novca, cene se kreću od 4000 do 7000 Evra. Zavisi od toga kakvog je

devojka izgleda, zdravlja, da li je vredna, da li je bela. Takav običaj se održao, pre svega, zbog lošeg života i teškog siromaštva. Bolje da daš svoje dete u neki bolji život. Nekada je bolje kada roditelji odluče za koga će se čerka udati, nego kad sama pogrešno odabere. Znam mnoge primere lošeg odabira.

Muž me sada ne bije, ali nekada jeste, i to mnogo i često. On piće, nekada se i kockao, to je uvek predstavljal razlog za svađu i batine. Nikada ga nisam prijavila, sve sam izdržala radi moje dece, on je dobar kada je trezan. Muž je glavni u kući, ja ne smem ništa da kažem, njegova reč mora da je poslednja.

Kada bi ponovo bila mlada, nikada se ne bih udala, završila bi školu, zaposlila se, bila svoj čovek, pa tek onda bi razmisnila za koga bi se udala. To danas savetujem i svojoj deci.

Priča D.R. (37 god.), završena osnovna škola

Ja mislim da je 18 godina zakonski minimum za sklapanje braka. Kod nas se rani brakovi sklapaju zbog tradicije, ranog širenja porodice, radi poklanjanja devičanstva samo svom mužu, a to je moguće samo ranom udajom. Ja sam se udala sa 17 godina. Volela sam svog budućeg muža, ali nisam imala namjeru da se toliko mlada udam. Ali kad sam izgubila nevinost sa njim, moji roditelji a i njegovi su nas pomalo naterali na zajednički život. Svadba je napravljena samo u mahali, nikada se nismo venčali u opštini. Pitali su me da li hoću da se udam, htela sam, ne možda tada, ali pored pritiska rodbine i želje da se udam baš za njega, nije bilo izbora. Uz to sam izgubila nevinost pre braka, a ostala sam i u drugom stanju.

Jedan od običaja je da mladini roditelji u zamenu za izlazak čerke iz njihove kuće dobiju određenu svotu novca od strane mladoženjine porodice, a pošto je porodica moga muža bila siromašna, ta suma je bila dovoljna samo za pravljenje svadbe.

Ne znam hoće li se moji sinovi oženiti mladi, i hoće li da plate mladinim roditeljima, ali znam da ih nikada neću primoravati da se ožene onom kojom ne žele, to je samo njihov izbor. Ali, da imam čerke, mislim da im ne bi dozvolila da se udaju tako mlade, kao ja, da dobro razmisle pre nego učinetak životni korak. Kad sam bila mlada nisam razmišljala o školi, neke druge stvari su mi bile važnije. Sada kada sam u situaciji da zavisim od muža, kajem se što nisam završila školu, našla posao i imala svoj dinar.

Kod ginekologa sam bila poslednji put kada sam imala abortus, 2008. godine. Nisam želela da rodim, jer je moj suprug tvrdio da to nije njegovo dete, govorio je da sam ja njega varala sa njegovim rođenim bratom, što naravno nije istina. A i pomislila sam kako on kao otac nije sposoban da čuva ni ova dva sina što već imamo, tako ne bi bio sposoban ni za još dece. Za kontracepciju sam čula, ali nikada je nismo koristili, to bi prosto bila uvreda za mog muža. Nisam želela da se svađam sa njim oko toga. Imala sam nekoliko neželjenih trudnoća, i nekoliko abortusa. To sam uspela da platim novcem od socijalne pomoći, muž mi nije davao novac za abortuse.

Kada bih mogla vreme da vratim nikada se ne bih udala tako mlada, niti za ovog čoveka. Završila bih školu i radila i bila svoj čovek, ne bih zavisila od nikoga.

Priča K.O. (40 god); bez obrazovanja

Ja mislim da je zakonski da se devojka uda sa 15 godina. Kod nas se brakovi sklapaju radi ranog stvaranja porodice, zbog tradicionalnog načina života više članova porodice u jednoj kući. Muškarac jetaj koji okupi svu svoju decu, snaje, zetove, i na neki način ih privoli da svi žive u jednoj kući. Veruje se da će mlada očuvati nevinost za svog muža jedino ukoliko se mlada uda.

Ja sam se udala sa 17 godina. Moj otac je prisilo mog budućeg muža da se uzmem. Mi smo se bili verili, svakako planirali da se venčamo, ali smo spavali pre braka, a moj otac je muslimanske veroispovesti, to je u mojoj religiji zabranjeno, tako da je bila situacija ili da me oženi ili će ga ubiti, pretio je njegovom ocu da će mu u belom čaršavu poslati glavu njegovog sina. Tako da smo bili prisiljeni da se tako mladi uzmem. On je imao 19. Volela sam ga, ali se možda ne bih tako rano

udala i postala majka sa 18. Jes te običaj da mladoženjina porodica da novac za devojku. Sećam se bilo je u pitanju negde oko 12 000 nemačkih maraka, moj suprug nije imao toliko novca, ali se dosta zadužio, te je tako mome ocu dao novac za mene.

Dozvoliću da i moja deca sklope brak na takav način, mislim da to nije ništa pogrešno. Ja imam četvoro dece, dva sina i dve čerke. Moje čerke su zlata vredne, i mislim da je ta svota novca koja se dobije od njihove udaje, služiti sutradan njima, ukoliko bi im zatrebala neka vrsta finansijske pomoći. Snaje ćemo takođe kupiti, mislim ružno zvuči, ali to nije klasična kupovina, to je samo običaj.

Ne znam da li bih ja sve isto uradila da mogu da vratim vreme, verovatno ne, ali nisam imala pravo izbora, nametnuli su mi takav život.



Sastanak OCD sa CEDAW Komitetom, Zeneva 2013.

►►► MARGINALIZOVANE MEĐU MARGINALIZOVANIMA: PROBLEMI SA KOJIMA SE SUSREĆU NAJMANJE „VIDLJIVE“ GRUPE ROMSKIH ŽENA I DEVOJČICA

U ovom odeljku pokušaćemo da prikažemo (neke) priče onih Romkinja koje su najugroženije, izolovane, izložene nasilju i maltretiranju. To su žene sa sela, lezbejke, žene sa invaliditetom, žene u zatvoru. Prikupile smo dosta (sličnih ili veoma različitih) priča o više ili manje sličnim grupama žena, koje su izložene riziku od različitih oblika višestruke diskriminacije. Svaka od ovih priča je drugačija, ali smo izabrale samo nekoliko koje ćemo ovde navesti. Ove žene su često najmanje vidljive u izveštajima, planovima, istraživačkim radovima, strategijama, politikama, nacionalnim akcionim planovima i svim ostalim lepo sročenim dokumentima. Iz tog razloga priče ovih žena (i onih koje im pomažu) smo odabrale za završni deo ovog izveštaja.

Seoske Romkinje žive u ekstremnom siromaštvu i izolaciji, a mnoge od njih su raseljene sa Kosova. Priča koja sledi je dobijena u intervjuu sa aktivistkinjom koja dugi niz godina radi sa Romkinjama sa sela.

Rad sa ženama na selu: Priča aktivistkinje

Ja sam Ceca iz Vlasotinca, već više od 7 godina radim na poboljšanju prava žena Romkinja sa sela. Kao što znamo Romkinje sa sela su marginalizovane unutar marginalizovanih, odnosno spadaju u kategoriju višestruko diskriminisanih osoba, prvo jer su žene, drugo jer su manjina, treće jer su iz ruralnog područja tj. sa sela.

Ljudi koji žive na selu imaju nasleđenu imovinu, ali Romi koji žive na selu nemaju ništa, jako su siromašni. Pomoć koju dobijaju od centra za socijalni rad nije dovoljna ni za osnovne potrebe, a kamoli za obrazovanje. Ovo je jedan od osnovnih razloga zbog kog se obrazovanje, pogotovo romskih devojčica, uglavnom završava sa četvrtim razredom osnovne škole koja postoji u selu. Da bi se nastavila škola u peti razred treba ići prevozom par kilometara do druge škole, koja je do osmog razreda, ali je retko ko završi. Uglavnom je rana udaja romskih devojčica sa sela izražena u seoskim područjima, jer porodice nemaju novca za njihovo školovanje.

Naša organizacija je dosta radila po pitanju obrazovanja Roma i Romkinja i većinskog stanovništva koje nema osnovnu školu na selu. Takođe smo radili na podizanju svesti i osnaživanju Romkinja po pitanju zdravlja, ljudskih prava i svakog drugog vida podrške koja je potrebna i kada je potrebna, pogotovo jer su Romkinje sa sela jako bolesne i ne odlaze preventivno lekaru, koji je udaljen i nalazi se u gradu.

Romkinje sa sela u nama vide podršku, veruju nam, jer ih razumemo, one traže tako malo, i znaju da i to malo ne mogu da ostvare, a ono što imaju vole da podele sa nama. Ono što takođe smatramo pomakom jeste da imamo 9 romskih devojčica volonterki od 14-15 godina, koje pohađaju radionice u Nišu i Vranju, jer nam roditelji tih devojčica veruju.

Većinsko stanovništvo treba da gledaju Rome kao ljudi ravne sebi i da im daju prilike da odrastaju normalno, da žive normalno i da imaju sve mogućnosti koje ima većinsko stanovništvo.

Slede iskustva Romkinja lezbejki koje su izložene nasilju u lokalnoj zajednici, uključujući njihove porodice.

Priča L.A. (25 god.) Priča iz istraživanja o lezbejskoj egzistenciji Romkinja u Srbiji, Vera Kurtić¹¹²

Ja živim sa K. K. već 4 godine, ona je moja porodica. Rodom sam iz grada u Južnoj Srbiji, došla sam u Beograd zato što je moj otac htio na silu da me uda. I pre toga sam trpela nasilje od njega, više nisam mogla da izdržim. Pobegla sam u Beograd, jer sam tamo imala rođake, malo sam bila kod njih. Sada ni oni nemaju gde da žive i njih su srušili, raselili i vratili u grad odakle su došli. U Beogradu sam upoznala K. i počele smo da živimo zajedno.

Nas dve smo živele u tom romskom naselju, znale smo da smo predviđeni za rušenje. Jednog dana su došli i srušili nam kuću. Nama niko nije ponudio smeštaj, ostale smo na ulici, sve što smo imale srušeno je. Sada živimo privatno u kući koja isto treba da se ruši, mi plaćamo stanarinu, ali znamo da će da sruše kuću vlasnicima. Ja sam u Beogradu bila prijavljena privremeno, zbog knjižice. Znam da po zakonu Romi mogu da imaju zdravstvenu knjižicu. Rekli su mi da nemam pravo na smeštaj. Svi smo bili prijavljeni na istoj adresi, niko nije dobio ništa od smeštaja, neki ljudi sada spavaju po parkovima. Niko ko je iseljen iz našeg naselja, nije dobio kontejner. Prvo su obećali da će nešto da nam daju, pa su nam onda rekli da se žalimo Gradu Beogradu, ali nas niko nije upisivao za smeštaj. U Centru za socijalni rad su se čudili kako smo ja i K. porodica. Nismo venčane. Rekli su da samo porodice dobijaju smeštaj, ne znam da li bi nas stavili zajedno i ako bi doobile kontejner. Ona je iz Beograda, tu je rođena, mada ni njeni nemaju krov nad glavom, a meni su rekli da moram da se vratim odakle sam došla, kod mojih ili da tamо tražim smeštaj od grada.

Ljudi misle da mogu da odlučuju o mom životu, socijalna radnica kojoj sam se obratila kada sam pobegla od oca je bila zainteresovana za moj slučaj, ali je onda počela da priča da mora da se

¹¹² Kurtić, Vera: *Džuvljarke-Lezbejska egzistencija Romkinja, Ženski prostor/ERRC, 2013*

bavim prostituticom čim ne živim sa roditeljima ili rođacima. Ta socijalna radnica je puno puta razgovarala sa mnom zašto ja živim sa K., zašto sam ja takva. To je moj privatni život. Mnogo loših priča se širi o meni. Ako sam ostala na ulici ne znači da sam prostitutka, ako sam sada bez roditelja i preživela nasilje u porodici, ne znači da treba da to pričaju o meni.

Nekoliko puta mi se desilo i da me moja familija napadne na pijaci, pričaju da ih ja sramotim zato što sam sa K. Mnogo njih nam je reklo: „Kako možete tako da nas brukate, mi smo Romi, toga nema kod nas!“. Dalesmo i intervju kada su nas rušili, na internetu smo videle strašne komentare na to, kažu nam: Marš iz Srbije, pička vam materina! Sutra možemo da izađemo na ulicu i da nas neko ubije.

P.M. (1970)

Od svoje desete godine primetila je da voli da oblači muškestvari kod kuće i u školi. Uvek je tražila da je šišaju na mušku frizuru, ali sa dečacima se nije družila, samo sa devojčicama. Sve komšije i rođaci su je stalno kritikovali zbog muškog izgleda. Takvo ponašanje i osobine koje je ispoljavala trajale su tokom osmogodišnje škole, a nastavilo se i dalje.

Sredina u kojoj živi stalno je kritikovala zašto ne nosi suknju, a ona je uvek isto odgovarala: "Ja volim da nosim pantalone".

Drugarice sa kojima se družila imale su simpatije i momke, a ona je često bila ljubomorna na te momke i ne znajući šta to zapravo znači. Nikada nije mogla da protumači svoje osećaje, ali joj je postalo jasno da nešto nije u redu, da nije kao ostale devojčice. Svojim drugaricama često je govorila da im muškarci ne trebaju.

Ubrzo su njeni roditelji, kao što to tradicija nalaže, počeli da razmišljaju o udaji i našli su joj momku. Iako ona to nije želela, roditelji su je silom udali, jer su primetili da se nešto sa njom čudno dešava.

Plakala je i molila drugarice i rodbinu da joj pomognu, govorila da ona ne želi da se nikada uda i da nije zainteresovana za muškarce.

Ali нико nije smeo da joj pomogne. Bila je primorana da se uda. Na sam dan udaje sve drugarice su došle da joj pomognu da obuče venčanicu, je je tada prvi put obukla haljinu. Jedna joj je čupala obrve, druga je šminkala, i to sve prvi put. Kad je sve bilo gotovo, pozdravile su se i zaplakale. I na svadbi je bila mnogo tužna, nije se smejala, samo je sedela i gledala u jednu tačku. To je već na gostiju primetila, a kada su pitali šta je muči, samo je čutala.

Njen bračni život je počeo pakleno. Bila je svesna da mora da obavlja bračne dužnosti, jer se to očekivalo od nje. Na samu pomisao da treba muškarac da je dodirne, dobijala je napade panike. Dve nedelje je uspešno izbegavala taj čin intimnosti. A kada je konačno došao dan kada više nije znala ni jedan razlog da odbije muža, morala je da pristane na odnos sa njim.

Vodeći ljubav sa mužem, ona je zamišljala svoju drugaricu iz detinjstva. Tada je shvatila da je zapavio zaljubljena u nju i da nikad neće moći da voli muškarca.

Brak je trajao dva meseca i bio je pako za nju. Svakodnevno razmišljanje o drugarici davalо joj je snage da izdrži. Za nju je bilo strašno stresno da živi u braku i da živi sa muškarcem.

Odlučila je da napusti muža, kada je shvatila da više ne može da podnese njegove dodire. Tada je saznala da je trudna. Vratila se kod roditelja i saopštila im da je mogu samo mrtvu vratiti nazad kod muža.

Kada su pitali zašto je napustila muža, nije smela da kaže pravu istinu, jer je znala da je ne bi shvatili, ni roditelji ni njena sredina.

Kada su roditelji saznali da je trudna, nisu hteli ni da čuju da rodi dete bez muža i silom su je odveli na abortus.

Posle svih muka kroz koje je prolazila, odlučila je da nađe drugaricu u koju je zaljubljena i da joj sve prizna. Na njeni iznenađenje i ta drugarica je pokazala ista osećanja. Za nju tada počinjen novi život i srećan period, iako su morale stalno da se kriju.

Svaki dan su se vidale, a okolina je mislila da sesamo druže. U tajnosti su čuvale svoju vezu, javno ljubav nisu smeli da pokazuju.

Jednog dana P.M. je ostala sama kod kuće, a roditelji su otišli na nekoliko dana kod rodbine. Odmah je pozvala svoju drugaricu. Bile su opuštene, jer su znale da ih niko ne vidi i da tako izgleda sloboda. Međutim roditelji P.M. su se neplanski vratili i zatekli svoju čerku i drugaricu u krevetu. Besni, ne želeći da čuju objašnjenje, roditelji su je odmah spakovali i poslali u inostranstvo kod rodbine. P.M. je počela da pije, jer je nalazila utehu jedino u piću. Nije imala kome da se obrati i nije nikome smela da kaže zašto su je roditelji poslali od kuće.

Posle izvesnog vremena vratila se u Srbiju, ali je odbačena od svih, svi su je izbegavali kao da je bolesna, a neki su je i napadali na ulici.

Kad je došla u naš centar, jedva je pričala, držala se po strani i kao da je očekivala da je i mi napadnemo i kažemo joj da to što oseća, ne sme da oseća prema ženi. Ali vremenom, stekla je poverenje u nas, a mi smo joj postale jedina podrška. Često zna da kaže da bez nas i naše podrške ne bi mogla da pregura dan i donosi važne odluke.

Jedna od njih je bila da započne novi život.

Dve priče koje slede opisuju iskustvo žena u zatvoru. Jedna od njih je Romkinja, dok je druga iz većinske populacije i ona je pokušala da zaštititi gluvinemu Romkinju od maltretiranja zatvorskog osoblja.

Priča V.L. (44 god.), osnovno obrazovanje

Bila sam u zatvoru, u Kazneno-popravnom domu za žene u Požarevcu, osuđena na 6 meseci. Ta moje bilo puno Romkinja, ja nisam bila jedina, više od pola su bile Romkinje.

U zatvoru sam radila, ali ne ono što znam da radim, za šta sam sposobna i šta sam radila pre zatvora. Pitali su me šta umem, ja sam rekla da znam da radim ručne radove, ali oni to nisu prihvatali i poslali su me u njivu. To mi nije bilo priyatno, nikada nisam radila u njivi, a neke žene koje ne znaju šta je igla niti olovka idu u pogon, u bolje prostorije. Neke uživaju, a neke budu maltretirane.

Mnoge Romkinje se žrtvuju za svoju decu, kradu da bi spasili život svoje dece. Bilo je žena koje su bile u zatvoru zbog drugih stvari, nama je zbog toga bilo neprijatno i one su to osetile.

Te godine kada sam ja bila tamo, u zatvoru je bilo oko 100 Romkinja. Zaposleni su se grubo ponašali prema njima kada jezdravlje u pitanju, ako bi neka žena imala zdravstveni problem ne bi reagovali, davali su nam tablete, ali nismo išle kod doktora, možda ta tableta ne odgovara za organizam, ne pitaju da li koristimo te tablete, samo nam ih daju i kažu da popijemo odmah.

Obraćali su nam se sa TI. Kažu: „Ej ti“, a od nas su tražile da ih cenimo i poštujemo. Ja razumem da svaka snosi posledice za ono što je uradila i zna zašto je tamo, ali maltretiranje ne bi trebalo da postoji. Problematične žene su bile tučene od strane stražarki.

U sećanju iz zatvora mi je ostala jedna žena, Romkinja. Bila je nepismena i živila je sa dve kćerke i sinom. Jednog dana su upali neki ljudi u kuću i napali sina, napadači su poznati policiji, njen brat je tada naišao i desilo se da ubije jednog od napadača, žena je nastradala zato što se ubistvo desilo u njenoj kući, optužena je kao saučesica svog brata. To znači da meni sada uđe neko u kuću i pobije se sa nekim drugim, ja treba da idem u zatvor zato što se to desilo u mojoj kući. Ne znam puno o zakonu, ali to mi se čini kao nepravda. Ali, ova žena nije mogla da dokaže nepravdu koja joj je nanesena. Bila je tretirana kao najveći kriminalac.

Priča M.C. (30 god.), visoko obrazovanje

Nisam Romkinja, ali imam mnogo prijatelja među romskim ženama. Tokom 2009. godine provelao sam 6 meseci u zatvoru. Imam osećaj da je tamo svaka četvrta žena bila Romkinja, a to je veoma visok procenat romskih žena u zatvoru, u odnosu na žene koje pripadaju opštoj populaciji. Oni su se držale zajedno sve vreme, što je i razumljivo, jer takva okolina nije dobro za bilo koju ženu, a posebno za Romkinje. Dok sam robijala, većina Romkinja bile su sa juga Srbije, uglavnom iz Leskovca i Niša. Samo jedna Romkinja bila je iz Vojvodine - veoma mirna i smirena žena koja je bila u

zatvoru, zato što je preuzela krivicu od svog sina, koji je imao bebu. Ona je priznala da je ukrala bronzanu statuu koja teži 50kg i verovatno bi je jedva podigla. Ne govori dobro srpski, ali smo uspele da razumemo jedna druga. Ostale žene su uglavnom povratnice u zatvor zbog krađe bakra ili ostalih sekundarnih sirovina.

Postoji prekršajno odeljenje, a tamo dolaze žene koje se bave prostituticom a kojima se određuje privor od dve, tri nedelje. Mislim da je 90% od njih su Romkinja. Jedan od stražara je jednom rekao da je za njih to kao odmor i da ovde imaju mesec dana da se odmore od onoga što inače rade. To su žene koje su na ulicama ispod Plavog mosta u B.

Sećam se jedne situacije kada je došla nova zatvorenica koja je bila nema i gluva. Jednog dana nisam imala nikakve obaveze, pa sam sedela u dnevnoj sobi čekajući da dođu i druge žene. Ova nova žena je već bila u dnevnoj sobi, plakala i bila očigledno uznemirena, pa sam je pitala šta joj se desilo. Ona je odgovorila služeći se rukama i znakovnim pismom. Pokazivala je svoj obraz i oponašala gest šamara. Šamar je bio vidljiv na njenom licu i ona je jedva disala. Odvela sam je odmah u kancelariju savetnice i objasnila da se nešto strašno dogodilo i da postoji neki problem.

Savetnica me je poslala u grupu drugih žena da ispitam šta se dogodilo. Otišala sam tamo i rekala da me je savetnica komandirke poslala. Neka žena je nevoljno pošla sa mnom i rekla mi na putu ka kancelariji savetnice šta se dogodilo. Ispostavilo se da je komandirka toj ženi naredila da se okrene, i još nešto joj rekla, ali pošto je zatvorenica bila gluvonema, niti je čula komandirku niti je bila u stanju da joj odgovori. To se ponovilo nekoliko puta, a tada ju je komandirka udarila po licu i rekla joj da je drska Ciganka, koja je upravo došla i kako će joj ona očitati lekciju. Takođe mi je rekla da je ovu ženu komandirka tako snažno udarila da je ona pala.

Ta žena nije bila mala žena i moje mišljenje je da ju je komandirka prilično jako udarila. Odlučila sam da idem sa gluvonjom ženom da vidi svoju savetnicu da ona može da kaže šta se dogodilo. Videla sam da je savetnica izbacila ovu ženu iz kancelarije, jer ona nije mogla da je razume. Žena je znala znakovni jezik, ali нико од zaposlenih to nije znao. Bila je nepismena i komunicirala je samo gestikulirajući. Ali, još jedna žena koja je videla sve, ispričala je sve savetnici i posle par dana smo čuli da je ta komandirka suspendovana. Dok sam ja bila u zatvoru, nisam je ponovo videla.

Nisam sigurna kako bi se ovo završilo da ja nisam reagovala. Pričalo bi se po zatvoru, ali ne znam da li bi neko nešto preuzeo. Nije bilo uobičajeno da neko od zaposlenih bude suspendovan. Takođe sam čula neke priče o tome da komandirke u zatvorima tuku i vredžaju neke zatvorenice, ali to niko nije javno rekao.

Prilog 1: Ustavne garancije rodne ravnopravnosti i status međunarodnog prava u Ustavu Republike Srbije (2006)

Ustavne odredbe relevantne u kontekstu ovog izveštaja se odnose na sledeća pitanja:

- Zabrana neposredne i posredne diskriminacije;
- Postoji veoma važna odredba o nediskriminarnom karakteru posebnih mera (definisano je da se posebne mere koje se preduzimaju radi otklanjanja faktičke nejednakosti ne smatraju diskriminacijom);
- Garancije rodne ravnopravnosti; odredba o jednakim mogućnostima;
- Ravnopravnost u braku i garantovanje principa ravnopravnosti roditelja u njihovim roditeljskim pravima i obavezama;
- Posebna zaštita porodice, majke, samohranih roditelja i dece;
- Ravnopravnost dece rođene izvan braka i one rođene u braku, kao i odredbe koje se odnose na zaštitu dece od svih oblika nasilja i eksploracije;

- U oblasti reproduktivnih prava – kontroverzna odredba koja se odnosi na „slobodu odlučivanja o rađanju“;
- Ekonomski, socijalni i kulturni prava, u skladu sa Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;¹¹³
- Zabранa trgovine ljudima, položaja sličnog ropstvu, ropstva, prisilnog rada i
- Zabranu izazivanje rasne, nacionalne i verske mržnje.

Antidiskriminativne odredbe; Ustavne garancije rodne ravnopravnosti i politika jednakih mogućnosti

Ustavom (2006) daje definiciju diskriminacije, ali ne i *diskriminacije žena* u skladu sa Članom 1 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. Međutim, **Ustav garantuje princip ravnopravnosti muškaraca i žena u skladu sa Čl. 2 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.**

Član 15. Ustava (Ravnopravnost polova) glasi: „Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.“

Nadalje:

- Ustavom se zabranjuje posredna ili neposredna diskriminacija, **zasnovana na polu (inter alia)** i garantuje pravo na jednaku pravnu zaštitu, bez diskriminacije.
- Postoji izričita ustavna odredba kojom je definisano da se posebne mere koje se preduzimaju radi otklanjanja faktičke nejednakosti ne smatraju diskriminacijom. Uvođenje ove odredbe se smatra važnim napretkom, **u skladu sa Čl. 4 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.**
- Važna je i ustavna odredba kojom je regulisano pravo žena na političko reprezentovanje u nacionalnom parlamentu (Narodnoj skupštini) - eksplicitno se garantuje ravnopravna zastupljenost polova u ovom najvišem predstavničkom telu: „U Narodnoj skupštini obezbeđuju se ravnopravnost i zastupljenost polova i predstavnika nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom“ (Član 100, stav 2).

Antidiskriminativne odredbe su navedene i u Čl. 21 Ustava (2006):

„Zabrana diskriminacije

Pred Ustavom i zakonom svi su jednaki.

Svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije.

Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Ne smatraju se diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima“.

¹¹³ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966.

<http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BIntCovEcSocCulRights.pdf> (prim.prev.), pristupljeno 25.06.2013.

Organizacije civilnog društva koje rade na pitanjima LGBT građana kritikovale su činjenicu da diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije nije eksplisitno navedena u gore citiranom članu o zabrani diskriminacije. Neke organizacije za ljudska prava kritikovale su odredbu o nediskriminativnom karakteru posebnih mera iz razloga što ne precizira njihov privremen karakter tj. vremenski ograničeno dejstvo (ne navodi eksplisitno da se primenjuju dok se ne ostvari cilj zbog kojeg su uvedene) , npr. Beogradski centar za ljudska prava (2007) navodi sledeće:

“ Autori Ustava takođe nisu uključili odredbu kojom se dozvoljava primena posebnih mera samo dok njihova svrha nije postignuta. Novom Ustavu nedostaju privremena ograničenja mera afirmativne akcije, kriterijum koji je neophodan za procenu proporcionalnosti ovih mera. Nadamo se da će ova manjkavost biti prevaziđena u sudskoj praksi”.

Ustav uključuje odredbu o **podsticanju uvažavanja razlika (Čl. 48)** i **zabrani izazivanja i podsticanja rasne, nacionalne i verske mržnje (Član 49)**. U Članu 5 (koji se odnosi na političke partije) navodi se da aktivnosti usmerene na kršenje ljudskih i manjinskih prava, ili izazivanje rasne, nacionalne ili verske mržnje jesu zabranjene. Nema pomena o kršenju ljudskih prava žena ili zabrane rodno zasnovane mržnje.

Član 48 Ustava RS navodi:

„Podsticanje uvažavanja razlika

Merama u obrazovanju, kulturi i javnom informisanju, Republika Srbija podstiče razumevanje, uvažavanje i poštovanje razlika koje postoje zbog posebnosti etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta njenih građana”.

Član 49 Ustava RS navodi:

“Zabrana izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje

Zabranjeno je i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti”.

Član 5 Ustava RS navodi:

“Političke stranke

Jemči se i priznaje uloga političkih stranaka u demokratskom oblikovanju političke volje građana.

Osnivanje političkih stranaka je slobodno.

Nedopušteno je delovanje političkih stranaka koje je usmereno na nasilno rušenje ustavnog poretku, kršenje zajemčenih ljudskih ili manjinskih prava ili izazivanje rasne, nacionalne ili verske mržnje.

Političke stranke ne mogu neposredno vršiti vlast, niti je potčiniti sebi”.

Status međunarodnog prava u Ustavu

U važećem Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine uvedene su neke odredbe u vezi sa **statusom međunarodnog prava** u unutrašnjem pravnom poretku koje mnogi pravni stručnjaci/kinje smatraju kontroverznim.

Ustav Srbije (2006) navodi da su opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni deo međunarodnog pravnog porekta Republike Srbije i da se neposredno primenjuju (Član 16, stav 2), **ali da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom** (Član 16, stav 3).

Dalje, u Osmom delu Ustava (Ustavnost i zakonitost), u članu koji se odnosi na **hijerarhiju domaćih i međunarodnih opštih pravnih akata** (Čl. 194.) navodi se sledeće:

"Pravni sistem Republike Srbije je jedinstven."

Ustav je najviši pravni akt Republike Srbije.

Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom.

Potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo su pravnog porekta Republike Srbije.

Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom.

Zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava".

Kako naglašavaju eksperktinje za ustavno pravo (Pajvančić, 2008¹¹⁴):

„U poglavljtu o ljudskim i manjinskim pravima, Ustav Srbije u prvi plan stavlja ustavne garancije ljudskih i manjinskih prava i akcenat stavlja na neposrednu primenu ustavom zajemčenih ljudskih i manjinskih prava (Čl. 18, st. 1), ne pominjući u tom kontekstu i međunarodne izvore ljudskih prava (potvrđene međunarodne ugovore i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava), uprkos tome što u osnovnim načelima izričito propisuje da se oni neposredno primenjuju (Čl. 16. st. 2). Drugi stav istog člana upućuje na sadržaj ustavnih jemstava ljudskih prava u obliku deklaratorne ustavne norme prema kojoj se ustavom jemče, i kao takva neposredno primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. Ova ustavna odredba je primer konfuzne norme koja može biti povod različitim interpretacijama u praktičnoj primeni. U čemu se to ogleda? Nejasno je, npr. da li Ustav samo pozitivira i daje ustavni pečat garancijama ljudskih i manjinskih prava koje su sadržane u pomenutim međunarodnim izvorima (opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori) ili na njih samo upućuje? Nejasno, je da li se neposredno primenjuje samo ustav ili i međunarodni izvori ljudskih i manjinskih prava? Naponsetku, nejasno je i zašto Ustav u kontekstu ustavnog garantovanja ljudskih i manjinskih prava i neposredne primene ustavnih garancija upućuje na zakone, budući da Ustav svakako ne pozitivira zakonske garancije ljudskih i manjinskih prava, već samo eventualno ovlašćuje zakonodavca da reguliše način ostvarivanja ljudskih i majinskih prava, pod uslovima koje Ustav izričito propisuje".

Različiti pravni stručnjaci i stručnjakinje su kritikovali odredbe koje se odnose na status međunarodnog prava (opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i

¹¹⁴ Pajvančić, Marijana (2008), Kontraverze ustavnog okvira zaštite ljudskih prava. U: *Ustavne i međunarodne garancije ljudskih prava*, zbornik radova, Međunarodna konferencija na Pravnom fakultetu u Nišu, Niš, Pravni fakultet, str. 245-260

ratifikovanih međunarodnih ugovora) u važećem Ustavu Srbije, navodeći da neka od tih rešenja mogu biti interpretirana kao derogiranje značaja međunarodnog prava¹¹⁵ (npr. Beogradski centar za ljudska prava, 2007; Dokmanović, 2007¹¹⁶). Venecijanska komisija u svojoj analizi i datom mišljenju o Ustavu Srbije navodi da su neka rešenja u Ustavu koja se odnose na pomenuta pitanja sporna sa aspekta Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora (Venecijanska komisija, 2007, Velaers, 2007¹¹⁷; Suchocka, 2007¹¹⁸).



Učesnice IWRAW treninga „From Global to Local“, Ženeva, 2013

KOMITET UJEDINJENIH NACIJA ZA ELIMINACIJU DISKRIMINACIJE ŽENA
CEDAW/C/SRB/CO/2-3

Distribucija: Opšta

25. juli 2013. godine

Original: engleski

ZAKLJUČNA ZAPAŽANJA O DRUGOM I TREĆEM IZVEŠTAJU REPUBLIKE SRBIJE

1. Komitet je razmotrio Drugi i treći periodični izveštaj Srbije (CEDAW/C/SRB/2-3) na svojoj 1144. i 1145. sednici 18. jula 2013. godine (CEDAW/C/SR.1144 and 1145). CEDAW/C/SRB/Q/2-3 sadrže listu pitanja Komiteta, a CEDAW/C/SRB/Q/2-3/Add.1. odgovore Vlade Srbije.

¹¹⁵ Ova tema je privukla pažnju Komiteta za ukidanje diskriminacije žena. Kada smo predstavile izveštaj iz senke 2007. godine neka od pitanja su bila s tim u vezi, iako se to nije reflektовало на Завршне коментаре 2007.

¹¹⁶ Dokmanović, Mirjana (2007), *Ustavna i politička analiza*, U Urodnjavanje Ustava: Odredbe o rodnoj ravnopravnosti odabranih Ustava – Komparativna studija i studije slučaja u: Bosni i Hercegovini, Kosovu, Crnoj Gori, Srbiji. Kristin Van der Leest (Ur.), Bratislava: UNIFEM Central and Eastern Europe.

¹¹⁷ Velaers, Jan (2007), *Komentari o Ustavu Srbije (Preambula i delovi I, III, IX)*, Evropska komisija za demokratiju putem zakona (Venecijanska komisija), Mišljenje br. 405/2006, CDL(2007)004

¹¹⁸ Suchocka, Hanna (2007), *Komentari o Ustavu Srbije* (Deo V, 7-9, i VI, VIII), Evropska komisija za demokratiju putem zakona (Venecijanska komisija), Mišljenje br. 405/2006, CDL(2007)005rev

A. Uvod

2. Komitet zahvaljuje Potpisnici na blagovremeno podnetom Drugom i trećem izveštaju. Osim toga, zahvaljuje Potpisnici na pisanim odgovorima na pitanja sa liste, a koje je Komitet postavio na pripremnoj sednici radne grupe, na usmenom izlaganju i odgovorima na pitanja koje je Komitet postavio u usmenom obliku. Međutim, izražava žaljenje što Izveštaj ne sadrži podatke razvrstane po polu i drugim relevantnim faktorima, kao i kvalitativne podatke o položaju žena u jednom broju oblasti koje su predmet Konvencije, posebno u pogledu žena iz grupa u nepovoljnem položaju.

3. Komitet pohvaljuje Potpisnicu na njenoj delegaciji, koju je predvodila gđa Brankica Janković, državna sekretarka Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, a u kojoj su bili predstavnici različitih ministarstava i kancelarija kao i član Narodne skupštine. Komitet zahvaljuje na dijalogu koji su vodili delegacija i članovi Komiteta.

B. Pozitivni aspekti

4. Komitet pozdravlja usvajanje, od razmatranja poslednjeg izveštaja, zakonodavnih mera sa ciljem da se eliminiše diskriminacija žena, i to:

- (a) Zakona o zabrani diskriminacije iz 2009. godine, koji sadrži definiciju načela ravnopravnosti i zabranjuje diskriminaciju na raznim osnovama, uključujući rodno zasnovanu diskriminaciju;
- (b) Zakona o ravnopravnosti polova iz 2009. godine, koji sadrži odredbe o jednakim mogućnostima i posebnim merama za sprečavanje i eliminaciju diskriminacije na osnovu pola i roda kao i postupke za pravnu zaštitu lica izloženih diskriminaciji;
- (v) Zakona o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti iz 2009. godine, koji takođe predviđa rodnu ravnopravnost i zaštitu od diskriminacije;
- (g) Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom iz 2009. godine, koji sadrži odredbe o rodnoj ravnopravnosti osoba sa invaliditetom;
- (d) Zakona o osnovama obrazovanja iz 2009. godine, koji sadrži odredbe protiv diskriminacije, kao i diskriminacije na osnovu roda; i
- (đ) Zakona o izboru poslanika i Zakona o lokalnim izborima iz 2011. godine, kojima se uvode rodne kvote.

5. Komitet, osim toga, pozdravlja usvajanje sledećih politika:

- (a) Strategije za sprečavanje i borbu protiv diskriminacije iz 2013. godine;
- (b) Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011-2015);
- (v) Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1325- „Žene, mir i bezbednost“ (2010-2015);
- (g) Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2009-2015); i
- (d) Nacionalne strategije za poboljšanje položaja Roma u Srbiji iz 2009. godine, i Akcionalih planova (2009-2011 i 2013-2014).

6. Komitet sa zadovoljstvom konstatuje da je Potpisnica potvrdila ili pristupila jednom broju međunarodnih i regionalnih instrumenata, i to:
- (a) Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom i njenom Fakultativnom protokolom iz 2009. godine;
 - (b) Međunarodnoj konvenciji za zaštitu svih lica od prinudnog nestanka iz 2011. godine;
 - (v) Evropskoj konvenciji o borbi protiv trgovine ljudima iz 2009. godine.

V. Glavne oblasti zabrinutosti i preporuke

Narodna skupština

7. I dok još jednom potvrđuje da je prvenstveno Vlada nadležna i da naročito snosi odgovornost za potpuno izvršenje obaveza koje je Potpisnica preuzela pristupanjem Konvenciji, Komitet naglašava da je Konvencija obavezujuća za sve grane vlasti i poziva Potpisnicu da ohrabri Narodnu skupštinu da, u skladu sa svojim procedurama, gde je odgovarajuće, preduzme neophodne korake u vezi sa implementacijom ovih zaključnih zapažanja od sada pa do narednog postupka izveštavanja Potpisnice saglasno Konvenciji.

Vidljivost Konvencije, Fakultativnog protokola i Opštih preporuka Komiteta

8. Komitet je zabrinut što se, do sada, na Konvenciju nije pozivalo, niti se primenjivala, a ni uzeta u obzir u sudskim postupcima, niti su se žene, tražeći svoja prava na zabranu diskriminacije i ravnopravnost, pozivala na Konvenciju ili odgovarajuće domaće propise, što ukazuje na nedostatak svesti među ženama i u pravosuđu i među pravnicima o pravima žena predviđenim ovom Konvencijom.

9. Komitet preporučuje Potpisnici da:

- (a) Nastavi da podiže svest žena o njihovim pravima predviđenim ovom Konvencijom i postupcima predviđenim Fakultativnim protokolom; i
- (b) Obezbedi da Konvencija i njen Fakultativni protokol, Opšte preporuke Komiteta, njegova mišljenja o pojedinačnim predstavkama i preduzetim istragama, kao i odgovarajući domaći propisi budu sastavni deo pravne edukacije i obuke za sve sudije, tužioce i pravnike, sa ciljem da im se omogući da direktno primenjuju Konvenciju i tumače odredbe domaćih propisa u skladu sa Konvencijom.

Zakonodavni okvir za anti-diskriminaciju i ravnopravnost

10. Komitet konstatuje da je diskriminacija na osnovu pola zabranjena Ustavom, Zakonom o zabrani diskriminacije, i Zakonom o ravnopravnosti polova. Međutim, Komitet je zabrinut zbog:

- (a) Neuspeha Potpisnice da primeni ove zakone na blagovremen i efektivan način i nedostatka svesti o odredbama ovih propisa među stanovništvom, zbog čega je broj pokrenutih postupaka mali;

- (b) Odsustva koncepta višestruke diskriminacije žena u propisima Potpisnice o zabrani diskriminacije; i
- (v) Odsustva zakonodavnog okvira o dostupnosti besplatne pravne pomoći i podrške, što žene sprečava da traže svoje pravo na zabranu diskriminacije i na ravnopravnost.

11. Komitet poziva Potpisnicu da:

- (a) Obezbedi blagovremenu i efektivnu primenu anti-diskriminacionih propisa i da preduzme mere da podigne svest o tim propisima u opštoj javnosti, a naročito među ženama iz grupe u nepovoljnem položaju;
- (b) Uvede koncept višestruke diskriminacije u svoje zakonodavstvo; i
- (v) Preduzme neophodne mere da što pre usvoji nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći da bi se ženama omogućilo da valjano i na zadovoljavajući način traže svoja prava.

Mehanizam pravnih žalbi

12. Komitet konstatuje da su zamenik zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost i poverenik za zaštitu ravnopravnosti nadležni za rešavanje žalbi za diskriminaciju zasnovanu na polu. Komitet je, međutim, zabrinut zbog:

- (a) Nedostatka vidljivosti, transparentnosti i dostupnosti Kancelarije zaštitnika građana i poverenika za zaštitu ravnopravnosti;
- (b) Malog broja žalbi na diskriminaciju zasnovanu na polu koje su primili nacionalni žalbeni mehanizmi; i
- (v) Izveštaja da je većina žalbi na diskriminaciju žena koje je Kancelarija zaštitnika građana primila odbijena kao neosnovana.

13. Komitet traži od Potpisnice da obezbedi ženama mogućnost korišćenja mehanizama pravnih žalbi koji su im na raspolaganju i preporučuje Potpisnici da:

- (a) Preduzme mere da poboljša vidljivost, dostupnost i transparentnost Kancelarije zaštitnika građana i poverenika za zaštitu ravnopravnosti;
- (b) Preduzme mere da poveća svest žena o njihovim pravima i o funkcijama postojećih žalbenih mehanizama da bi im omogućila da traže zadovoljenje u slučajevima diskriminacije zasnovane na polu; i
- (v) Obezbedi da i Kancelarija zaštitnika građana i poverenik za zaštitu ravnopravnosti izvrše efektivnu istragu svih žalbi za navodnu diskriminaciju na osnovu pola.

Nacionalni mehanizam za unapređenje položaja žena

14. Bez obzira na postojanje obimnog nacionalnog mehanizma, Komitet žali što institucijama i telima za unapređenje položaja žena nije zaposlen dovoljan broj ljudi inedostaju im odgovarajući resursi i ovlašćenja za uticaj na politiku vlade i odlučivanje. Komitet je zabrinut zbog nedostatka sistemskog i stalnog dijaloga između nacionalnog

mehanizma na svim nivoima i odgovarajućih NVO, posebno ženskih organizacija, kao i zbog odsustva konsultacija sa njima prilikom kreiranja i sprovođenja politika rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena.

15. Komitet preporučuje Potpisnici da:

- (a) Dalje jača nacionalni mehanizam tako što će mu obezbediti odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse, poveća njegova vidljivost i efikasnost, osnaže njegovi kapaciteti, posebno na lokalnom nivou, i obezbedi dovoljno političke podrške kako bi mu omogućio da svoje funkcije izvršava na efektivan način;
- (b) Obezbedi formalni i neformalni dijalog i konsultacije između nacionalnog mehanizma i odgovarajućih NVO, naročito ženskih organizacija i uspostavi sistem saradnje koji će poštovati nezavisnost ženskih organizacija.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti 2009-2015

16. Komitet konstatiše usvajanje brojnih strategija i akcionih planova uključujući Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2009-2015 i Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje Strategije za period 2010-2015. Komitet je, međutim, zabrinut zbog:

- (a) Nedostatka odgovarajućih sredstava iz državnog budžeta Potpisnice za primenu tih i drugih strategija i akcionih planova sa ciljem da se eliminišu svi oblici diskriminacije žena, posebno žena pripadnica etničkih manjina, uključujući Romkinje, žene sa invaliditetom, starije žene, žene koje žive sa HIV-om, žene pogodjene ratom, lezbijke i druge žene i devojke iz grupa u nepovoljnem položaju;
- (b) Nedostatka usklađenosti između različitih nacionalnih strategija i njihovih akcionih planova i strategija na lokalnom nivou i nedostatka mehanizama za koordinaciju, monitoring i evaluaciju sa ciljem njihove efektivne primene i redovnog i povremenog izveštavanja;
- (v) Nedostatka rodno-specifičnih mera u nacionalnim strategijama i akcionim planovima za rešavanje neravnopravnosti i višestruke diskriminacije žena u nepovoljnem položaju, kao i nedostatka indikatora i repera kojima bi se merio ostvaren napredak.

17. Komitet poziva Potpisnicu da:

- (a) Opredeli značajne i održive resurse, i ljudske i finansijske, za sve nacionalne strategije, mehanizme i akcione planove čiji je cilj eliminacija diskriminacije žena, posebno žena u nepovoljnem položaju i da obezbedi njihovu efektivnu primenu;
- (b) Preduzme mere da uskladi svoje nacionalne strategije i akcione planove, posebno sa onima na lokalnom nivou, i unapredi koordinaciju između sektorskog kreiranja politike i njene primene i horizontalne i vertikalne koordinacije između nacionalnog i lokalnog nivoa, kao i da vrši monitoring i redovnu evaluaciju procesa njihovog sprovođenja putem izveštavanja o ostvarenom napretku;

(v) Usvoji rodno-specifične mere u postojećim i novim nacionalnim strategijama i akcionim planovima za sprečavanje i uklanjanje neravnopravnosti i višestruke diskriminacije žena u nepovoljnem položaju; i

(g) Ubrza izradu indikatora i repera kao sastavnog dela sistema monitoringa i evaluacije, i obezbedi njihovu redovnu primenu u merenju napretka i rešavanja zastoja u poboljšavanju položaja žena.

Privremene posebne mere

18. Komitet konstatiše da su neke privremene posebne mere preduzete u oblasti zapošljavanja žena, uključujući grupe žena u nepovoljnem položaju kao što su Romkinje i žene sa invaliditetom. Komitet je, međutim, zabrinut zbog:

(a) Odsustva sistematske i ujednačene primene privremenih posebnih mera za postizanje stvarne ravnopravnosti u oblastima koje uređuje Konvencija i za naročito prevazilaženje prepreka za ravnopravnost i antidiskriminaciju žena u nepovoljnem položaju;

(b) Odsustva rodno relevantne statistike o primeni privremenih posebnih mera; i

(v) Odsustva posebnih mera namenjenih ženama pogođenih ratom i ženama koje žive sa HIV-om.

19. Komitet ohrabruje Potpisnicu da:

(a) Preduzme dalje korake da proširi primenu privremenih posebnih mera, u skladu sa članom 4 (1) Konvencije i u skladu sa Opštom preporukom Komiteta br. 25 (1992.), kao dela neophodne strategije za ubrzanje ostvarivanja stvarne ravnopravnosti žena, posebno žena koje pripadaju grupama unepovoljnem položaju, uključujući žene pogodjene ratom i žene koje žive sa HIV-om, u svim oblastima koje uređuje Konvencija.

(b) Obezbedi da se odgovarajući resursi opredеле za navedene mere i da odgovarajuće državne institucije koordiniraju među sobom njihovu primenu;

(v) Obaveste javnost, posebno žene, o privremenim posebnim merama koje je Potpisnica uvela sa ciljem da poboljša položaj žena u nepovoljnem položaju, izvrši evaluaciju njihovog uticaja, a nalaze o tome, uključujući rodno relevantnu statistiku, stavi na raspolaganje javnosti.

Stereotipi

20. Komitet prima k znanju informacije koje je pružila Potpisnica u vezi sa naporima da eliminiše negativne rodne stereotipe u medijima i svoju spremnost da reši problem izloženosti lezbijki i žena sa invaliditetom negativnim stereotipima, kako je izrazila Delegacija Potpisnice. Međutim, Komitet je i dalje zabrinut zbog:

(a) Opstanka duboko ukorenjenih stereotipa i nedavnog trenda vraćanja na tradicionalne uloge i odgovornosti žena i muškaraca u porodici i društvu, što podriva društveni položaj, učešće u javnom životu i profesionalnoj karijeri žena; i

(b) Prevladavajućeg negativnog stava, uključujući, u određenim slučajevima, zločine iz mržnje, prema ženama pripadnicima manjina, Romkinjama, ženama sa invaliditetom,

ženama koje žive sa HIV-om i lezbijskama, što štetno utiče na uživanje mnogih njihovih prava.

21. Komitet preporučuje Potpisnici da:

- (a) Nastavi da ulaže više napora u prevazilaženje stereotipnih stavova o ulozi i odgovornosti žena i muškaraca u porodici i društvu i da nastavi da primenjuje mere za eliminaciju rodnih stereotipa podsticanjem pozitivne slike i stvarne ravnopravnosti žena;
- (b) Sprovodi Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije posebno u pogledu žena pripadnica manjina, Romkinja, žena sa invaliditetom, žena koje žive sa HIV-om i lezbijski, i da radi sa civilnim društvom, medijima i drugim akterima na poboljšanju tolerancije i borbe protiv isključenosti ovih grupa žena iz društva.

Nasilje nad ženama

22. I dok konstatuje usvajanje Nacionalne strategije za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama u porodičnim i partnerskim odnosima u 2011. i protokola na nivou ministarstava u 2011, Komitet je i dalje zabrinut zbog:

- (a) Sve većeg broja žena koje su ubili muževi, bivši muževi ili partneri i žena žrtava drugih oblika nasilja, uključujući psihološko, fizičko, ekonomsko i seksualno nasilje;
- (b) Značajne razlike između broja policijskih intervencija, broja podnetih krivičnih prijava i broja lica osuđenih za nasilje u porodici;
- (v) Značajnih prepreka sa kojima se žene suočavaju, posebno Romkinje i žene sa invaliditetom, kada traže zaštitu od nasilja;
- (g) Nedostatka naloga za hitnu zaštitu;
- (d) Nedostatka razvrstanih podataka o svim oblicima nasilja nad ženama.

23. Podsećajući na Opštu preporuku br. 19 (1992.) o nasilju nad ženama, Komitet zahteva od Potpisnice da:

- (a) Izvrši analizu i izmeni Krivični zakonik, Porodični zakon i druge odgovarajuće zakone sa ciljem da se efektivno spreče svi oblici nasilja nad ženama i zaštite žrtve;
- (b) Ohrabri žene da prijave pojavu porodičnog i seksualnog nasilja tako što će podizati svest o krivičnoj prirodi ovih dela;
- (v) Obezbedi efektivno vršenje istrage slučajeva nasilja nad ženama i goni i kažnjava počinioce takvih zločina sankcijama srazmernim težini zločina;
- (g) Obezbedi da sve žene žrtve nasilja imaju odgovarajuću pomoć i nesmetani pristup efektivnoj zaštiti od nasilja, uključujući obezbeđenjem dovoljnog broja skloništa za koje su sredstva obezbeđena u državnom budžetu i poboljšanjem saradnje sa, u tom smislu, odgovarajućim nevladinim organizacijama;
- (d) Obezbedi da odgovarajući organi imaju svest o značaju izdavanja naloga za hitnu zaštitu žena u riziku i sprovođenja takvog naloga do momenta kada više nisu u riziku;

- (d) Unapredi sistem prikupljanja podataka staranjem da se oni razvrstaju po vrsti nasilja i po odnosu između počinjocu i žrtve, putem podupiranja istraživanja u ovoj oblasti i staranja da te informacije i podaci stoe javnosti na raspolaganju; i
- (e) Hitno potvrde Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama.

Trgovina ljudima i eksploatacija prostitucije

24. I dok konstatuje zakonodavne, institucionalne i policijske mere preduzete u borbi protiv trgovine ljudima, uključujući usvajanje Nacionalne strategije za borbu protiv trgovine ljudima i Nacionalni aktioni plan za borbu protiv trgovine ljudima (2009–2011), Komitet je i dalje zabrinut zbog:

- (a) Značajnog kašnjenja sa usvajanjem novog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima;
- (b) Nedostatka programa rehabilitacije i reintegracije za žene žrtve trgovine ljudima i nedovoljno resursa opredeljenih za ove programe; i
- (v) Nedostatka saradnje sa organizacijama civilnog društva koje rade na problemu trgovine ljudima.

25. Komitet preporučuje Potpisnici da:

- (a) Bez daljih odlaganja usvoji novi plan akcije protiv trgovine ljudima;
- (b) Opredeli dovoljno resursa za programe rehabilitacije i reintegracije žena žrtava trgovine ljudima; i
- (v) Uspostavi efektivnu saradnju sa organizacijama civilnog društva koje rade u ovoj oblasti.

Učešće u političkom i javnom životu

26. Komitet prima k znanju odredbe za podsticanje jednake zastupljenosti žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju, ali je i dalje zabrinut zbog nedostatka uticaja tih mera. Komitet je naročito zabrinut zbog:

- (a) Ograničene primene odredaba Zakona o ravнопрavnosti polova (Član 35) prema kojima se traži da političke stranke, sindikati i strukovna udruženja podstiču jednaku zastupljenost žena i muškaraca u svojim telima za odlučivanje;
- (b) Neuključivanja ženskih organizacija u izradu Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1325 „Žene, mir i bezbednost“, kao i njihove isključenosti iz pregovora u vezi sa Kosovom; i
- (v) Malog broja žena u izabranim telima na lokalnim nivoima i ženama u najvišim redovima diplomatske službe.

27. Komitet preporučuje Potpisnici da:

- (a) Obezbedi puno i ravnopravno učešće žena u političkom i javnom životu primenom člana 35. Zakona o ravnopravnosti polova, i izvrši procenu njegovog uticaja, posebno na žene iz grupe u nepovoljnem položaju, kao što su Romkinje i žene sa invaliditetom;
- (b) Uključi ženske organizacije u sprovođenje svojih politika u vezi sa mirom i bezbednošću, uključujući pregovore u vezi sa Kosovom, i
- (v) Poveća broj žena na mestima gde se odlučuje, posebno u lokalnim administracijama i u najvišim redovima diplomatske službe.

Obrazovanje

28. I dok konstatiše novo inkluzivno obrazovanje u skladu sa Zakonom o osnovama obrazovnog sistema, Komitet je i dalje zabrinut zbog:

- (a) Malo upisanih Romkinja i Roma na osnovnom i srednjem nivou obrazovanja i niskoj stopi svršenosti, što je izraženije među devojčicama;
- (b) Istrajnosti rodnih stereotipa u nastavnom gradivu i udžbenicima za srednje obrazovanje; i
- (v) Neodgovarajućem uvođenju seksualnog obrazovanja, reproduktivnog zdravlja i pravima u nastavna gradiva na svim nivoima obrazovanja.

29. Komitet preporučuje Potpisnici da podigne svest o značaju obrazovanja kao ljudskog prava i kao osnove za osnaživanje žena i devojaka. U tom cilju, zahteva od Potpisnice da:

- (a) Podstiče upis romske dece i njihovo pohađanje nastave, posebno devojčica, na osnovnom i srednjem nivou obrazovanja u redovnim školama, i ukloni sve prepreke, uključujući finansijske, u dostupnosti obrazovanja;
- (b) Izvrši analizu i izmeni materijale i udžbenike koji se koriste u srednjem obrazovanju da bi eliminisala patrijarhalne rodne stereotipe; i
- (v) Uvede uzrastu prikladno obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, uključujući pitanja rodnih odnosa i odgovornog polnog ponašanja, u nastavno gradivo na svim nivoima obrazovnog sistema.

Zapošljavanje

30. Iako je Potpisnica preduzela mere u cilju eliminacije polno zasnovane diskriminacije na radnom mestu, Komitet ostaje zabrinut zbog:

- (a) Istrajavanja razlike u zaradama među polovima;
- (b) Nesrazmerno visoke nezaposlenosti žena, posebno među Romkinjama, ženama sa invaliditetom i ženama na selu;
- (v) Sve veće feminizacije određenih zanimanja;
- (g) Nedostatka mogućnosti da se usklade radne i porodične obaveze;
- (d) Seksualnog uz nemiravanja žena na radnom mestu; i
- (đ) Nedostatka razvrstanih podataka o položaju žena na tržištu rada.

31. Komitet preporučuje Potpisnici da:

- (a) Usvoji mere za primenu principa iste zarade za rad iste vrednosti da bi se smanjila i nestala razlika u zaradama;
- (b) Poveća pristup žena zapošljavanju i preduzetništvu, uključujući Romkinje, žene sa invaliditetom i žene u seoskim područjima;
- (v) Podstakne učešće žena u profesionalnim oblastima gde su tradicionalno manje zastupljene;
- (g) Olakša usklađivanje profesionalnog i privatnog života žena i muškarca, uključujući povećanje broja kapaciteta za brigu o deci i ohrabrvanja muškaraca da ravnopravno učestvuju u porodičnim obavezama;
- (d) Ojača mere za sprečavanje i borbu protiv seksualnog uznenimiravanja žena na radnom mestu uspostavljanjem efektivnog mehanizma izveštavanja i sankcije; i
- (đ) Prikupi razvrstane podatke o položaju žena i muškaraca na tržištu rada i o broju i prirodi sudskih predmeta i upravnih žalbi u vezi sa polno zasnovanom diskriminacijom na radu i seksualnim uznenimiravanjem na radnom mestu.

Zdravlje

32. I dok konstatuje zakonodavne i mere politike koje je Potpisnica preduzela, uključujući proširenje obaveznog zdravstvenog osiguranja na romsku populaciju, Komitet ostaje zabrinut zbog:

- (a) Ograničene primenetih zakona i politika i restriktivnog pristupa uslugama zdravstvene zaštite Romkinjama, ženama sa invaliditetom i žrtvama silovanja;
- (b) Teškoća sa kojima se suočavaju žene sa invaliditetom u uživanju svog prava na reproduktivno zdravlje zbog predrasuda, nedostatka osposobljenog kadra i dostupnih kapaciteta;
- (v) Korišćenja abortusa kao metode kontrole rađanja i ograničene upotrebe modernih oblika kontracepcije, lošeg kvaliteta usluga savetovanja i planiranja porodice kao i rizika da, suočena sa opadajućim stopama fertiliteta, Potpisnica može da preduzme mere za smanjenje sadašnje dostupnosti abortusa; i
- (g) Nedostatka dostupnosti anti-retrovirusnog lečenja druge generacije za žene koje žive sa HIV/AIDS-om i nedovoljne informisanosti o sprečavanju prenosa HIV/AIDS sa majke na dete i mogućem lečenju.

33. Komitet zahteva od Potpisnice da:

- (a) Poboljša dostupnost kvalitetne zdravstvene zaštite i sa zdravljem povezanih usluga za žene, u skladu sa Opštom preporukom br. 24 (1999);
- (b) Obezbedi efektivnu primenu zakona i politika kojima se obezbeđuju obavezno zdravstveno osiguranje i besplatne usluge za sve žene i devojke;
- (v) Preduzme neophodne mere da obezbedi puno i efektivno ostvarenje prava žena sa invaliditetom na seksualno i reproduktivno zdravlje uklanjanjem predrasuda, obukom medicinskog osoblja i povećanjem broja zdravstvenih kapaciteta opremljenih da odgovore na njihove potrebe;

(g) Smanji korišćenje abortusa kao metoda u kontracepciji poboljšanjem informisanosti o dostupnosti modernim oblicima kontracepcije koji bi bili na pozitivnoj listi lekova kao i da obezbedi da abortus ostane dostupan kao što je sada, i zakonodavno i finansijski, i da razmotri mogućnost uključivanja troškova abortusa u sistem zdravstvenog osiguranja;

(d) Bez odlaganja preduzme mere da obezbedi ženama i devojkama koje žive sa HIV/AIDS-om dostupnost anti- retrovirusnih lekova druge generacije i drugih neophodnih lekova i usluga, kao i informacije o metodama sprečavanja prenosa HIV/AIDS-a sa majku na dete.

Žene na selu

34. Komitet konstatiše sa zabrinutošću neravnopravnost između žena u gradu i na selu u državi Potpisnici, u pogledu standarda življenja i zapošljavanja, uključujući starije žene. Osim toga, zabrinut je zbog de facto diskriminacije žena na selu u domenu dostupnosti imovine usled tradicionalnih i društvenih obrazaca po kojima se muškarcima daje prednost kao nosiocima imovine.

35. Komitet preporučuje da Potpisnica obezbedi da žene sa sela, uključujući starije žene, imaju nesmetan pristup odgovarajućim standardima življenja i zapošljavanja. Osim toga, preporučuje da Potpisnica preduzme neophodne mere za iskorenjivanje stereotipa o ulozi žena u seoskim područjima i eliminiše praksu diskriminacije žena u pogledu imovinskih prava.

Grupe žena u nepovoljnem položaju

36. I dok konstatiše usvajanje izmenjene Nacionalne strategije o položaju izbeglica i interno raseljenih lica u periodu 2011–2014, Komitet je zabrinut zbog nedostatka državnog monitoringa nad uslovima žena izbeglica, žena koje traže azil i interno-raseljenih žena i nedostatka razvrstanih podataka po polu, posebno u vezi sa nasiljem nad ženama. Osim toga, zabrinut je što postupak upisivanja rođenja u matičnu knjigu lica bez dokumenata, posebno lica iz romske zajednice, u skladu sa izmenama Zakona o vanparničnom postupku, i dalje u diskretivno pri pada Ministarstvu unutrašnjih poslova.

37. Komitet poziva Potpisnicu da uspostavi mehanizam za monitoring nad položajem žena izbeglica, žena koje traže azil i interno raseljenih žena da bi bolje zaštitala njihova prava, uključujući zaštitu od nasilja i obezbedila odgovarajuće podatke. Osim toga, preporučuje Potpisnici da obezbedi da se sudske odluke o upisu rođenja u matičnu knjigu i državljanstva lica bez dokumenata efektivno izvršavaju i da ne može da ih ospori neko telo izvršne vlasti.

Brak i porodični odnosi

38. Komitet konstatiše da Akcioni plan (2010-2015) za primenu Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti sadrži mere usmerene na

priznavanje, sprečavanje i rešavanje problema dečjih brakova, prinudnih (ugovorenih) brakova i prakse „prodaje neveste“. Osim toga, konstatiše spremnost Potpisnice da „razgovara o Modelu zakona o istopolnom partnerstvu koji je izradilo građansko društvo“ koju je izrazila delegacija Potpisnice. Međutim, Komitet je i dalje zabrinut zbog:

- (a) Neostvarenog napretka na sprečavanju prevremenog i prisilnog (ugovorenog) braka među romskom populacijom i drugim manjinskim grupama;
- (b) Izmenama Krivičnog zakonika iz 2009. godine, kojima su ukinuti članovi o „zaključivanju ništavog braka“ i o „omogućavanju sklapanja protivzakonitog braka“, i
- (v) Prestanka državnog dečjeg dodatka kod četvrtog deteta, i neefikasnosti naplate izdržavanja za dete od očeva na osnovu izdatog naloga.

39. Komitet zahteva od Potpisnice da:

- (a) Preduzme sve neophodne mere da primeni odredbe svog Akcionog plana sa ciljem da se spreče prevremeni i prisilni (ugovoreni) brakovi među manjinskim grupama, posebno Romima, i poveća svest takvih zajednica i socijalnih radnika o negativnim efektima prevremenog stupanja u brak na zdravlje i obrazovanje žene;
- (b) Preispita svoj Krivični zakonik da bi obezbedila da se zabrane i odgovarajuće sankcionišu zaključivanje ništavog braka i omogućavanje sklapanja protivzakonitog braka;
- (v) Uspostave mehanizmi za pružanje podrške velikim porodicama i deci čiji očevi nisu ispunili svoju obavezu izdržavanja, i
- (g) Obezbede brzo usvajanje Modela zakona o istopolnom partnerstvu.

Izmena člana 20, stav 1, Konvencije

40. Komitet ohrabruje Potpisnicu da prihvati izmenu člana 20, stav 1, Konvencije o terminima održavanja sednica Komiteta.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju

41. Komitet poziva Potpisnicu da koristi Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju, u svojim naporima da primeni odredbe Konvencije.

Distribucija i primena

42. Komitet podseća na obavezu Potpisnice da sistematski i bez prekida primenjuje odredbe Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. Zahteva od Potpisnice da prvenstveno posveti pažnju primeni ovih zaključnih zapažanja i preporuka od sada, pa do podnošenja narednog periodičnog izveštaja. Komitet, stoga, zahteva blagovremenu distribuciju Zaključnih zapažanja, na službenim jezicima Potpisnice, odgovarajućim državnim institucijama na svim nivoima (nacionalnom, regionalnom, lokalnom), a posebno Vladi, ministarstvima, Narodnoj skupštini i sudstvu, da bi se omogućila njihova puna primena. Ohrabruje Potpisnicu da sarađuje sa zainteresovanim subjektima, kao što su udruženja poslodavaca, sindikati, organizacije za ljudska prava i

ženske organizacije, univerziteti i istraživačke ustanove, mediji, itd. Osim toga, preporučuje da se njegova zaključna zapažanja distribuiraju u odgovarajućem obliku na nivou lokalne zajednice, da bi se omogućila njihova primena. Još, Komitet zahteva od Potpisnice da nastavi da distribuira Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, njen Fakultativni protokol i sudsku praksu, i Opšte preporuke Komiteta svim subjektima.

Potvrda drugih sporazuma

43. Komitet konstatiše da bi poštovanje devet glavnih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima od strane Potpisnice uvećalo mogućnosti za žene ostvarivanja njihovih prava i osnovnih sloboda u svim aspektima života. Komitet, stoga, ohrabruje Potpisnicu da razmotri mogućnosti potvrđivanja ugovora koje još nije potpisala, tj. Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihove porodice.

Postupanje po Zaključnim zapažanjima

44. Komitet zahteva od Potpisnice da obezbedi, u roku od dve godine, pisanu informaciju o koracima preduzetim da se primene preporuke sadržane u stavovima 17. i 23, tač. (a), (v), (g) i (d).

Priprema narednog izveštaja

45. Komitet poziva Potpisnicu da podnese svoj četvrti periodični izveštaj u julu 2017. godine.

46. Komitet zahteva od Potpisnice da sledi „Usklađene smernice o izveštavanju prema međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, uključujući smernice o zajedničkom osnovnom dokumentu i dokumentima specifičnim za određene ugovore“ (HRI/MC/2006/3 and Corr.1.).

MI SMO PISALE OVAJ IZVEŠTAJ

Ženski prostor, Niš



Ženski prostor je ženska aktivistička organizacija čiji cilj je osnaživanje žena iz marginalizovanih društvenih grupa, sa posebnim naglaskom na Romkinje, i doprinos menjanju društva u kome živimo. Zalaže se za društvo socijalne pravde i pune ravnopravnosti. Ove godine organizacija slavi 15 godina od početka svog rada, kada je grupa mladih aktivistkinja iz Niša prepoznala potrebu da po prvi put u gradu postoji prostor gde će se osnaživati i organizovati žene koje pripadaju diskriminisanim grupama. Glavne aktivnosti organizacije su usmerene na podršku ženskom i manjinskom aktivizmu, promovisanju feminističkih i antifašističkih vrednosti, uticaju na javno mnenje u borbi protiv predrasuda i stereotipa. Takođe, Ženski prostor intezivno radi i na iniciranju sistemskih rešenja za probleme sa kojima se marginalizovane grupe, a posebno Romkinje suočavaju, kao što je zagovaranje za donošenje akcionih planova za unapređivanje položaja Romkinja u gradovima i opština u Srbiji.

Kontakt:

Ženski prostor

Ul. Milorada Veljkovića Špaje

18 000 Niš

+381 18 522 485 +381 18 522 485

e-mail: zp@zenskiprostor.org

web site: www.zenskiprostor.org

Udruženje Roma Novi Bečeј

Udruženje Roma Novi Bečeј 023/774959 023/775-843



Sos na jezicima nacionalnih manjina

Osnivanjem udruženja, 1999. godine, želete smo da učinimo **VIDLJIVIM ŽENSKA PRAVA ROMKINJA**, da se borimo **PROTIV PREDRASUDA I DISKRIMINACIJE** koja vladaju prema Romkinjama i romskoj deci, da učinimo **VIDLJIVIM NASILJE** nad njima, da pruži podršku

Romkinjama i da ih povezuje sa zvaničnim institucijama i drugim grupama, kao i da radimo na poboljšanju zdravlja romskih žena.

Udruženje Roma Novi Bečeј danas okuplja devet aktivistkinja, dva stručna lica i dve volonterke i čine ga žene pripadnice romske i drugih zajednica.

Kroz naše programe prošlo je oko 7 000 Romkinja i oko 3.000 dece.

SOS telefon za žene žrtve nasilja na jezicima nacionalnih manjina je naša najznačajnija aktivnost. Borba za prava žena na život bez nasilja je naša ***MISIJA***.

Kontak:

Đure Jakšića 29, Novi Bečeј

Tel+381 23 774-959

+381 23 775-843

e-mail: danica.jovanovic09@gmail.com; udruzenjeromanb@gmail.com

Rromnjako ilo, Zrenjanin



Rromnjako ilo - Romski ženski centar iz Zrenjanina se bavi promocijom prava Romkinja koje su lezbejke ili su drugačije seksualne orientacije od heteroseksualne.

MISIJA

Misija naše organizacije je obrazovanje i poboljšanje položaja romskih žena drugačije seksualne orijenatacije od heteroseksualne.

Jedina smo romska ženska organizacija u Srbiji koja otvara ovo pitanje i stavlja ga na agendu romskog ženskog pokreta. Članice smo Romske ženske mreže. Pitanje rodnog, seksualnog, nacionalnog i svakog drugog identiteta i prihvatanja od strane šire i uže zajednice teme su kojima pokušavamo da podignemo nivo informisanosti i osetljivosti zajednicu sa kojom radimo. ŽENE koje su LEZBEJSKE, BISEKSUALNE I DRUGAČIJE SEKSUALNE ORIJENTACIJE od heteroseksualne, a pri tom pripadaju i VIŠESTRUKO MARGINALIZOVANOJ GRUPI društva, imaju dodatan teret diskriminacije. Vodimo se metodom direktnog rada sa korisnicama naših programa u romskim naseljima po principima ženske feminističke iskustvene radionice.

Kontakt:

Tel: +381 64 66 12 021

Istraživači Romi, Žabalj



Istraživači Romi su osnovani 1999. godine kao nestranačka i neprofitna organizacija sa ciljem da unapredi kvalitet života romske zajednice u Srbiji. Organizacija Istraživači Romi je od osnivanja do danas organizovala brojne aktivnosti u oblasti obrazovanja kao što su priprema mladih Roma i Romkinja za polaganje prijemnog ispita u osnovnoj školi za vaspitanje odraslih Sveti Sava u Novom Sadu; informisanje i usmeravanje srednjoškolaca i studenata za dobijanje stipendija; iz oblasti zdravlja realizovani su projekti javnog zagovaranja za bolju zdravstvenu zaštitu Roma, iz oblastikulture, prikupljeni su recepti tradicionalnih romskih jela, beleženje i publikovanje narodnih umotvorina Roma u Sremu u saradnji sa Muzejom Srema iz Sremske Mitrovice. U poslednjem tri godine Istraživači Romi usredsređeni su na unapređenje ženskog romskog nevladinog aktivizma. Osnovali su neformalnu Žensku romsku mrežu Vojvodine koja okuplja preko dvadeset romskih nevladinih organizacija u Vojvodini.

Kontakt:

Istraživači Romi

Šajkaška 22, 21230 Žabalj

E-mail: istrazivaci_romi@yahoo.com

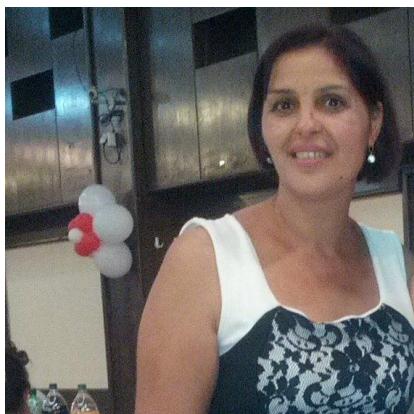
Inicijative Romkinja, Pirot



Manuela Alić je rođena u Pirotu, srednju školu završila je kao učenica generacije. Završava Ekonomski fakultet u Nišu, odsek marketing. Zaposlena je u Osnovnoj školi „Sveti Sava“ u Pirotu kao pedagoška asistentkinja. Dugogodišnja je aktivistkinja Ženskog prostora iz Niša kao i Romske ženske mreže. Zaposlena je u Osnovnoj školi „Sveti Sava“ u Pirotu kao pedagoška asistentkinja. Do sada je realizovala niz građanskih inicijativa u svom okruženju kao što su ekudativne radionice za mlade i za žene o važnosti obrazovanja i jačanje svesti o ljudskim, manjinskim i pravima žena u romskoj zajednici.

Kontakt: alicmanuela87@gmail.com

Inicijative Romkinja Vranje



Olivera Idić je medicinska sestra, zaposlena u domu zdravlja u Vranju. Dugogodišnja je romska aktivistkinja čija oblast rada je unapređivanje uslova za kvalitetniji pristup pravima iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite. Reproduktivno zdravlje i zdravlje mladih najčešće su teme kojima se bavi na terenu, u romskim naseljima.

Kontakt: olivera_idic@hotmail.com

Udruženje Romkinja Osvit – SOS telefon na romskom i srpskom jeziku, Niš



Udruženje Romkinja OSVIT osnovano je 2005. godine, obrazovni nivo članica je od četvrtog do sedmog stepena stručnosti, sa bogatim iskustvom u romskom aktivizmu, a udruženje broji deset aktivnih članica i dvadeset volonterki. Naši osnovni principi rada su iskazani kroz misiju i viziju organizacije.

Vizija: Otvorena, Snažna, Vidljiva, Informisana, Tolerantna Romkinja je ravnopravna u društvenoj zajednici.

Misija Udruženja Romkinja „Osvit“ je da radi na sprečavanju i suzbijanju nasilja u romskim porodicama kroz osnaživanje žena za izlazak iz kruga nasilja i uticanjem na javnost i donosioce odluka za stvaranje nediskriminativnog društva. Osnivačice smo i koordinatorke prvog SOS telefona na romskom jeziku u Evropi. Od 2006. godine naše usluge je koristilo 2.647 žena sa iskustvom nasilja bez obzira na nacionalnu pripadnost. Od samog osnivanja Udruženje je uključeno u: Romsku žensku mrežu Srbije, Ženski pokret Srbije, Mrežu „Žene protiv nasilja“; Mrežu „Žene, siromaštvo i razvoj“, Mrežu za promovisanje prava dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji i Mrežu organizacija za decu Srbije (MODS). Članice smo radnih grupa za izradu nacionalnih i lokalnih strategija i dokumenata namenjenih unapređenju položaja Roma i Romkinja.

Kontakt:

Vinaverova 46
18000 Niš, Srbija
Tel: +381 18 515 318
E-mail: anaosvit@gmail.com



Biljana Branković je nezavisna istraživačica, psihološkinja i stručnjakinja u oblasti rodnih studija, koja je uključena u aktivizam za ženska ljudska prava od svog adolescentnog doba. Učestvovala je, kao koordinatorka ili istraživačica, u preko 25 međunarodnih istraživačkih/obrazovnih projekata i oko pedesetak nacionalnih. Kao nezavisna konsultantkinja - istraživačica, radila je poslednjih desetak godina za mnoge UN agencije i međunarodne organizacije, međunarodne NVO, istraživačke institute, ženske NVO iz jugoistočne Evrope, a u brojnim projektima i inicijativama ženskih mreža/organizacija je radila volonterski. Mnogi do njenih istraživačkih projekata odnosili su se na nasilje nad ženama i decom (posebno: seksualno nasilje) i usklađenost domaćih javnih politika i prakse sa međunarodnim konvencijama. Koautorka je prvog alternativnog izveštaja u Srbiji za Komitet CEDAW (u ime pet ženskih NVO) i izveštaja Komitetu za prava deteta (u ime UNICEF-a). Njena bibliografija obuhvata preko 100 referenci na engleskom i srpskom iz oblasti psihologije, ženskih ljudskih prava i prava deteta, obrazovanja nadarenih, uključujući knjige, poglavlja u monografijama, istraživačke radove u zbornicima i časopisima, stručne radove na međunarodnim i domaćim konferencijama i sastancima ekspertskeih grupa.

Kontakt:

biljana.brankovic@hotmail.com

BIBIJA - Romski ženski centar, Beograd



Romski ženski centar
Romano džuvljano centro

BIBIJA

BIBIJA - Romski ženski centar osnovan je 1998. godine u Beogradu. Namera osnivačica je da učini vidljivijim ženska prava Romkinja u društvu, kao i predrasude i diskriminaciju koja vlada prema Romkinjama, da učini vidljivim nasilje nad njima, da pruži podršku Romkinjama i da ih povezuje sa zvaničnim institucijama i drugim grupama. Za petnaest godina aktivnog rada RŽC BIBIJA je realizovala više od 70 projekta, radila je u 60 romskih naselja u Beogradu i okolini. Kroz programe prošlo je oko 6000 Romkinja. Učesnice smo kreirana niza strateških dokumenata na nacionalnom i lokalnom nivou, a

aktivno zagovaramo prava Romkinja i ostalih žena na evropskom nivou. Deo smo Romske ženske mreže i Lige Roma.

Kontakt:

BIBIJA Romski ženski centar
Jug Bogdanova 12/15, Beograd,
tel/fax: +381 11 262 30 99
e-mail: bibija@eunet.rs, web site: www.bibija.org.rs

SKRAĆENICE

AP Autonomna pokrajina
CEDAW Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena
CSR Centar za socijalni rad
EBRR Evropska banka za
ECHR Evropsku konvenciju o ljudskim pravima
EU Evropska unija
IRJ Indeks rodne jednakosti
LAP Lokalni akcioni plan
MICS Istraživanje višestrukih pokazatelja
NSNM Nacionalni savet nacionalne manjine
NSRNM Nacionalni savet romske nacionalne manjine
NSZ Nacionalna služba za zapošljavanje
NVO Nevladine organizacije
NAP Nacionalni akcioni plan
OEBS Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OŠ Osnovna škola
PPP Predškolski pripremni program
RS Republika Srbija
SIDA Švedska agencija za međunarodni razvoj
UN Ujedinjene nacije
UNICEF Komiteta Ujedinjenih nacija za prava deteta
UNFPA Populacioni fond Ujedinjenih nacija
UNDP Razvojni program Ujedinjenih nacija
UN WOMEN Tela za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena Ujedinjenih nacija
YUCOM Komitet pravnika za ljudska prava